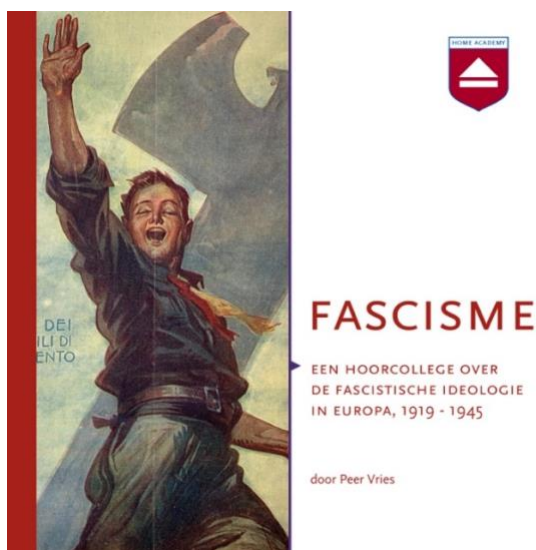

Bijlage bij het hoorcollege *Fascisme*

Inhoudsopgave

[Over Peer Vries](#)

[Over Bob Kommer](#)

College 1. Het fascistische denken

[H1. Algemene inleiding: omschrijvingen en aanpak](#)

[H2. De vijf stadia van het fascisme](#)

[H3. Het fascistische denken: ultranationalisme en het uitsluiten van 'anderen'](#)

[H4. Het fascistische denken: Lebensraum, verval, vernieuwing en volksgemeenschap](#)

[H5. Het fascistische denken: activisme, geweld en sociaal-darwinisme](#)

College 2. Context en bronnen van het fascisme

[H6. Bredere context en de ontwikkeling van het Völkische en racistische denken](#)

[H7. De populariteit van biologisch en deterministisch denken](#)

[H8. 'Verval' en de behoefte aan een elite en leiders](#)

[H9. Massa, charisma en demagogie](#)

College 3. Het fascistische denken over andere ideologieën en hun aanhang

[H10. De verhouding tussen de fascist en de traditionele elites](#)

[H11. De verhouding tussen het fascisme en de traditionele religies](#)

[H12. De verhouding tussen het fascisme en het liberalisme en kapitalisme](#)

[H13. Fascisten over de bourgeoisie](#)

[H14. Fascisme en socialisme](#)

[H15. Links en het fascisme](#)

College 4. Het (niet) veroveren van de macht door de fascist

[H16. De verhouding tussen zittende elites en fascist in de praktijk](#)

[H17. Over de aanhangers van het fascisme](#)

[H18. Enkele conclusies](#)

[Data: cijfers, tabellen en landkaarten](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Bibliografie](#)

[Historische documenten](#)

[Colofon](#)

Peer Vries

Prof. dr. Peer Vries studeerde economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden waar hij na zijn afstuderen ging werken en ook promoveerde. Tot september 2019 was hij Honorary Research Fellow aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam. Van 2007 tot 2016 was hij professor voor economische wereldgeschiedenis aan de Universiteit Wenen. Van 2005 tot 2010 was hij gastprofessor aan de Nankai University School of Economics in Tianjin China. Voordien was hij onder andere visiting academic fellow van het Department of Economic History van de London School of Economics and Political Science; L.J. Rogier Professor voor vergelijkende wereldgeschiedenis aan de Universiteit Nijmegen en Fellow van het Netherlands Institute for Advanced Study in the humanities and social sciences te Wassenaar. Hij is lid van de Academia Europaea en was mede-oprichter van het Journal of Global History en van het Global Economic History Network. Zijn specialisme is de vergelijkende economische geschiedenis, met name het onderzoek naar de oorzaken van het ontstaan van moderne economische groei en de *Great Divergence*, een onderwerp waar hij veel over heeft gepubliceerd. Bij Home Academy verschenen van hem de volgende hoorcolleges: *De Great Divergence*, *Staatsvorming in Europa*, *De industrialisatie van Japan* en *Het Europa van dictators*.

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op <http://www.bobkommer.com>

Ondersteunende lectuur bij het hoorcollege *Fascisme*

"The twentieth century will be known in history as the century of Fascism."

Benito Mussolini

College 1. Het fascistische denken

H1. Algemene inleiding: omschrijvingen en aanpak

Heeft het zin over 'fascisme' te spreken. Is er een 'afbakenbaar', en dus definieerbaar fenomeen dat zo kan worden genoemd?

"...definierbar ist nur das, was keine Geschichte hat."

Friedrich Nietzsche, in *Zur Genealogie der Moral*

De vijf fundamentele problemen van Robert Paxton

- The problem of timing = placing it in time. Ik leg een iets ander accent dan Paxton. Voor mij draait alles om de periode 1919-1945 in de Europese geschiedenis, uiteraard met relevante voorgeschiedenis. Het fascisme is zeer sterk een anti-beweging, anti-liberaal en anti-socialistisch/ communistisch. Het kan derhalve pas opkomen *na* deze bewegingen. Dat betekent, wanneer eenmaal massa-politiek en massa-mobilisatie gewoon zijn geworden.

- The problem of mimicry = many regimes adopted some paraphernalia /external symbols of fascist regimes without being functionally fascist

- The problem of the existence of major differences between individual cases in place and time

- The problem of the ambiguous relationship between doctrine - i.e., if there is a coherent doctrine at all, that in any case is taken very lightly - and action. There are core ideas, but they are used and changed in context: e.g., the way fascists deal with 'revolution' and 'modernity'.

- The problem that the concept is overused.

Los van het te pas en te onpas gebruiken ervan in politieke discussies is er het onmiskenbare 'probleem' dat het fascisme aanzienlijke aanhang kreeg in een van de meest ontwikkelde economieën ter wereld, namelijk Duitsland maar ook en 'autonoom' in bijvoorbeeld Roemenië, dat nauwelijks industrie had en veel lager ontwikkeld was in termen van geletterdheid, verstedelijking et cetera; in landen die tot de verliezers van de Eerste Wereldoorlog behoorden zoals Duitsland, Oostenrijk en Hongarije maar ook in landen die tot de winnaars behoorden zoals Roemenië en Italië; in nieuw gecreëerde landen als de Baltische staten en Oostenrijk in een oude democratie als Frankrijk. In hoeverre valt dat alles nog onder één noemer te brengen en wat betekent dat voor 'structurele' verklaringen die graag verwijzen naar economische, sociale en politieke structuren? Is fascisme dan enkel een geheel van 'aansprekende' ideeën of heeft het eigenlijk geen zin de nazi's in Duitsland, aanhangers van Mussolini en leden van de IJzeren Garde in Roemenië of Pijlkruisers in Hongarije allemaal 'fascisten' te noemen?

Het fascisme wordt tegenwoordig vooral gezien als een geheel van ideeën, als ideologie.

Een aantal vaak genoemde kenmerken van een als zodanig opgevat fascisme zijn:

Robert Paxton

- Primacy of the group
- The idea that one's group is victimised.
- Fear of decadence of that group

- The wish to integrate more closely in one's group.
- Enhanced sense of belonging and identity
- Authority of the leader
- Emphasis on violence and will as main ingredients in a Darwinian struggle

Stanley Payne

Typological description of fascism

Ideology and Goals:

Espousal of an idealist, vitalist, and voluntaristic philosophy, normally involving the attempt to realize a new modern, self-determined, and secular culture

Creation of a new nationalist authoritarian state not based on traditional principles or models

Organization of a new highly regulated, multiclass, integrated national economic structure, whether called national corporatist, national socialist, or national syndicalist Positive evaluation and use of, or willingness to use, violence and war

The goal of empire, expansion, or a radical change in the nation's relationship with other powers

The Fascist Negations:

Antiliberalism

Anticommunism

Anticonservatism (though with the understanding that fascist groups were willing to undertake temporary alliances with other sectors, most commonly with the right)

Style and Organization:

Attempted mass mobilization with militarization of political relationships and style and with the goal of a mass party militia

Emphasis on aesthetic structure of meetings, symbols, and political liturgy, stressing emotional and mystical aspects

Extreme stress on the masculine principle and male dominance, while espousing a strongly organic view of society

Exaltation of youth above other phases of life, emphasizing the conflict of generations, at least in effecting the initial political transformation

Specific tendency toward an authoritarian, charismatic, personal style of command, whether or not the command is to some degree initially elective

Robert Griffin: De essentie voor hem is de idee van een 'nationale wedergeboorte'.

Michael Mann geeft een mooie compacte omschrijving in zijn *Fascists*:

- ultranationalism, statism-totalitarianism, transcendence, anti-class thinking, the idea of cleansing, paramilitarism and a propensity to use violence

To paraphrase Mann: "Fascism assembles nationalists who hate the Left and find the Right inadequate."

Manns definitie was het uitgangspunt voor de analyse in dit hoorcollege.

Het college volgt drie methodische richtlijnen van Paxton:

- Study fascism in *context, in motion, and comparatively*.

Zeer belangrijk voor context: Er waren vier relevante 'spelers' op het politieke toneel in Europese landen tijdens het Interbellum:

- oude democraten, ook vaak tussen aanhalingstekens: liberalen, christendemocraten, democratisch gematigd links. Zelfs onder deze noemer bevinden zich velen die niet 'fanatiek' democraat zijn
- revolutionair, antidemocratisch links

En volgens mij duidelijk te onderscheiden

- oud, autoritair rechts
- nieuw, revolutionair rechts: de fascisten

Toelichting à la Kurt Weyland, *Assault on democracy*, afgezien van Duitsland en Italië (en de al vóór die oorlog door hen geannexeerde gebieden) waren de fascisten weinig succesvol tot het begin van de Tweede Wereldoorlog. Hun succes of falen hing zeer sterk af van wat anderen wel of juist niet deden en kan zonder analyse daarvan niet worden begrepen. Daarbij is centraal dat de democratie in zeer veel landen niet goed genoeg functioneerde om antidemocratische bewegingen geen voedingsbodem te geven en ze anderzijds wel, als democratie, ruimte bood. Niet-democraten hadden vaak minder problemen met het uitschakelen van fascistten!

Het hoorcollege concentreert zich op wat deze vier spelers van elkaar scheidt en met elkaar verbindt om op basis daarvan een verklaring te kunnen bieden van de uiteindelijke resulterende machtsconstellatie met uiteraard een nadruk op het succes c.q. het mislukken van een fascistische machtsgreep.

Het hoorcollege probeert dus het fascisme in zijn tijd en context te plaatsen en kent derhalve veel 'uitweidingen' met name om te laten zien hoe het succes van fascistische bewegingen past in de veel bredere crisis van de democratie in het Interbellum. Het college zal niet ingaan op de talloze oorlogen die de fascistten voerden en hoe ze dat deden en evenmin uitvoerig stilstaan bij hun vele misdaden. Het gaat hier om een analyse van de opkomst en consolidatie van fascistische bewegingen, partijen en regeringen.

H2. De vijf stadia van het fascisme

Eerste fase: de initiële creatie: hier ligt de nadruk op ideeën, de opkomst van een nieuwe fascistische manier van kijken naar de wereld, het creëren van een 'fascistische ideologie'. Mogelijk overal waar de democratie enige wortel heeft geschoten, maar tot teleurstelling heeft geleid. Het fascisme als politieke beweging impliceert een massaal stemgerechtigde, politiek actieve bevolking. Althans, volgens Paxton. Zie ook Mann.

Massapolitiek was voor de meeste landen in Europa een post-Wereldoorlog-Een fenomeen.

Zie onder Gegevens voor gegevens met betrekking tot kiesgerechtigdheid.

Tweede fase: wortelen, wanneer ideeën de basis vormen gaan voor georganiseerde, politiek actieve bewegingen. Ik spreek liever van 'bewegingen' dan 'partijen' zoals Paxton doet. Veel fascistische bewegingen wilden expliciet niet 'partij' genoemd worden. Italiaanse fascistten verzetten zich tegen die term, heel duidelijk ook hun Spaanse collega's. Het woord 'partij' geassocieerde zij vaak met oude politiek. Later meer.

Derde fase: aankomst aan de macht. Let op: Altijd m.b.v. zittende elites en niet via een grote, gewelddadige staatsgreep. Fascistten werden uitgenodigd om de macht te nemen/mochten dat te doen in een min of meer juridisch proces. Zal niet nader besproken worden. Ze hebben in ieder geval nooit via een electorale grootschalige de macht verkregen, hoewel ze in sommige landen misschien wel dichtbij kwamen. (Hongarije, Estland, Letland, Finland).

Wat opvalt, is dat Mussolini en Hitler er zo op gebrand waren hun regime legitiem te maken.

Zie voor Mussolini het introduceren van de Acerbo-wet. Pas in 1925 heeft hij echt een officiële dictatuur gevestigd.

Bij een volksraadpleging in Italië op 24 maart 1929 waarbij de kiezers zich over de lijst van vierhonderd door de Grote Raad van het Fascisme geselecteerde kandidaten voor de Kamer van Afgevaardigden konden uitspreken, stemden acht miljoen kiezers voor en slechts 136.000 tegen. De historicus F.L. Carsten stelt dat zelfs als deze cijfers niet helemaal correct waren, het desondanks duidelijk was dat de grote meerderheid van de Italianen het regime van Mussolini steunde. Bij een tweede referendum in maart 1934 stemden 15.526.503 kiezers voor en slechts 15.201 tegen de door de Grote Raad vastgestelde lijst van parlementaire kandidaten. De opkomst was 96,25 procent. De socialist Lelio Basso, die als balling in Parijs verbleef, schreef in het blad *Politica socialista* dat hij moest erkennen dat... '...het fascisme nu een gewoonte was, een werkelijkheid, zelfs al is die ergerlijk, waarover men afwisselend kan morren of lachen, maar die niemand serieus ter discussie denkt te stellen'.

Zie *Wer war Hitler*, p.195, voor Hitlers overwegingen na de mislukte putsch van 1923. Hij besloot toen dat hij de macht legaal wilde veroveren en enige tijd later ook dat alleen de partij de politiek van de beweging bepaalde.

Diverse stadia in Hitlers weg naar de alleenheerschappij

- *Machtergreifung* in Januari 1933 die hem tot *Reichskanzler* maakt.
- Bereits am 1. Februar löste Hindenburg den Reichstag auf. Nach einem Aufruf der KPD zum Generalstreik unterzeichnete er am 4. Februar die von Hitler vorgelegte *Notverordnung „zum Schutze des deutschen Volkes“*.
- Am Abend des 27. Februar brannte das Reichstagsgebäude. Die daraufhin erlassene *Notverordnung „zum Schutze von Volk und Staat“* setzte alle wesentlichen Grundrechte der Weimarer Verfassung außer Kraft und schuf einen Ausnahmezustand, der bis 1945 nicht aufgehoben wurde.
- 5 Maart 1933 Verkiezingen *Reichstag*
- 23 Maart 1933 *Ermächtigungsgesetz*
- 12 November 1933 organiseerde het zittende Kabinet een referendum over de terugtrekking uit de Volkenbond. Officieel was de opkomst 96.3%. Het aantal voorstemmers bedroeg 95.1%. Toen waren er ook verkiezingen voor *Reichstag* waarbij alleen op een al vastgelegde lijst kon worden gestemd. Dat gebeurde met meer dan 90 procent.
- Juni 1934. De Nacht der Lange Messen.
- 3 Juli 1934 Het optreden van de regering werd direct daarna 'legitiem' gemaakt als noodweer in een wet van één zin. *Das Gesetz über Maßnahmen der Staatsnotwehr vom 3. Juli 1934: Die zur Niederschlagung hoch- und landesverräterischer Angriffe am 30. Juni, 1. und 2. Juli 1934 vollzogenen Maßnahmen sind als Staatsnotwehr rechters.*
- Augustus 1934. Soldaten van de *Reichswehr* moesten een eed van trouw op Hitler persoonlijk afleggen. Dit was op initiatief van de legerleiding, te weten *Reichswehrminister* Werner von Blomberg (1878-1946) en Walter von Reichenau (1884-1942), Chef van het *Wehrmachtamt* en adviseur van Blomberg.
- De eed van de soldaten van de *Wehrmacht* (Zo heette de *Reichswehr* vanaf Maart 1935): „*Ich schwöre bei Gott diesen heiligen Eid, daß ich dem Führer des Deutschen Reiches und Volkes, Adolf Hitler, dem Obersten Befehlshaber der Wehrmacht, unbedingten Gehorsam leisten und als tapferer Soldat bereit sein will, jederzeit für diesen Eid mein Leben einzusetzen.*“
- Op 19 Augustus 1934 was er een referendum over de samenvoeging van titel en positie van Kanselier en President, beide in de persoon van Hitler. Minder dan negentig procent van de stemgerechtigden stemde voor.
- Verkiezingen *Reichstag* 1936. Toen stemde 98.9% van de stemgerechtigden voor de opgestelde eenheidslijst en dus voor de *Führer*.
- Afhandeling Oostenrijks *Anschluss*, ook weer via volksraadpleging op 10 april 1938. Het percentage voorstemmers in Oostenrijk was meer dan 99%, idem in Duitsland.

- Politieke vijanden (communisten, socialisten, etc.) en Oostenrijkers van Roma of Joodse afkomst, zo'n 360,000 mensen of acht procent van de Oostenrijkse bevolking, mochten geen stem uitbrengen. De situatie waarin men zijn stem kon uitbrengen was uiteraard allerm minst 'vrij'.
- Vergelijk de manier waarop Engelbert Dollfuss (1892-1934) in Oostenrijk de macht greep door gebruik te maken van een wet die bedoeld was voor een noodtoestand: het *kriegswirtschaftliche Ermächtigungsgesetz* uit 1917.
- Tot 1944 wilde Ferenc Szálasi in Hongarije alleen met toestemming van Horthy legitiem de macht krijgen.
- Legaliteit was heel belangrijk om ambtenaren, leger en politie mee te krijgen m.n. in Duitsland.

Vierde fase: machtsuitoefening: in Italiaanse en Duitse gevallen vaak leidend tot een vorm van dubbele macht van partij en bureaucratie. Voorbeelden in Italië bestaan uit Grote Fascistische Raad en fascistische milite naast Ministerraad en leger. In Duitsland opmerkelijk en Reichstag bestaan en waren er ook kabinetten, die na 1938 echter nooit meer bij elkaar kwamen. Aan de macht is heel anders dan in de oppositie zitten. Bovendien werd de gehele politiek al snel heel sterk bepaald door het voorbereiden van en later het voeren van oorlogen. Dat is in de nabije toekomst geen 'exogene' storende factor die fascist en oorlog wilde. Zie de vijfde fase.

Vijfde fase: op langere termijn: radicaler worden of in een fase van entropie terechtkomen.

In Italië na 1925-1926 meer routine; dan met de oorlogen in Afrika weer meer revolutionaire dynamiek, in Italië zelf m.n. met de Republiek van Salò (September 1943-April 1945). De Italiaanse Sociale Republiek was tot December 1943 bekend als *Stato Nazionale Repubblicano d'Italia* (SNRI) maar werd meestal aangeduid als de Republiek van Salò. Hier regeerde Mussolini veel 'linkser' maar hij was *de facto* volledig afhankelijk van Nazi-Duitsland.

In Duitsland zien we een duidelijke radicalisering met name m.b.t. Joden.

Een radicalisering zien we ook in Spanje tijdens Burgeroorlog en in Kroatië, daar onder de paraplu van de Duits -Italiaanse bezetting.

H3. Het fascistische denken: ultranationalisme en het uitsluiten van 'anderen'

Bij al die verschillen en verschuivingen wordt er in het college gesproken over het fascisme als een ideologie, d.w.z. een systeem van denken, niet *alleen* maar als een anti-beweging, die enkel opportunistisch was.

Zeer belangrijk: het fascisme kende geen uitvoerige theorievorming met 'klassieke' teksten. De uitvoerige verwijzingen naar invloeden en achtergronden moeten niet geïnterpreteerd worden alsof fascist en zeer uitvoerige, diepe theoretisch studies en uitvoerig empirisch onderzoek hadden verricht voor ze fascist werden of terwijl ze het waren. Het betreft denkbeelden die ze om het zo te zeggen 'oppikten', die 'in de lucht hingen'.

Voorbeeld Mussolini in Italië:

Only later, after over two years of existence, when it became clear that in order to appear fully dressed and equipped as a party and movement, it required to have a "philosophy," in 1921 the Fascist leadership gave orders for a suitable "philosophy" to be created.

In August 1921, in preparation for the 1921 Congress, Mussolini wrote: *Italian Fascism now requires, under pain of death, or worse, of suicide, to provide itself with a "body of doctrines."* ...The expression is a rather strong one, but I would desire that within the two months between now and the National Congress the philosophy of fascism must be created. (Mussolini, letter to Bianchi, August 27, 1921, reprinted in *Message et Proclami* (Milaan 1929) 39.

Uit: Dutt, *Fascism and social revolution*, 200.

In het denken en handelen van Mussolini valt nauwelijks enige consistentie te onderkennen. In de loop van zijn loopbaan beweerde hij van alles, en het tegendeel.

Thus, on the question of Republicanism Mussolini wrote in the *Popolo d'Italia* on May 24, 1921:

"I shall not allow Fascism to be altered and made unrecognizable by changing from republican in tendency, as I founded it, and as it ought to remain, to a monarchical, nay more, a dynastic movement. Our symbol is not the scutcheon of the House of Savoy. ... It is not permissible to preach one thing and practise another."

On the very next day, when the controlling capitalist and landed elements in fascism insisted on the withdrawal of this republican declaration, Mussolini at once obediently wrote (*Popolo d'Italia*, May 21, 1921):

"Fascism is superior to monarchy and republic. ... The future is uncertain, and the absolute does not exist. ... Those who would draw the conclusion that Fascism espouses the republican cause and regards the setting up of the republic as a prime necessity, reveal a lamentable want of understanding."

On the question of religion Mussolini wrote on April 3, 1921:

"Fascism is the strongest of all heresies that strikes at the doors of the churches. ... Away with these temples that are doomed to destruction; for our triumphant heresy is destined to illumine all hearts and brains."

In his Encyclopedia article on Fascism in 1932 he wrote:

"In the Fascist State religion is considered as one of the deepest manifestations of the spirit of man, thus it is not only respected, but defended and protected."

Uit Dutt, *Fascism and social revolution*, 209-210.

Zie hier voor de vaagheid van Mussolini's denken bij **Historische Documenten**, dat zeer waarschijnlijk grotendeels niet door hem is geschreven en bovendien pas uit het begin van de jaren dertig stamt.

In Nazi Duitsland was er met Hitlers *Mein Kampf* in elk geval een soort 'bijbel' van het nazisme, die echter lang nauwelijks werd gelezen. Verkoopcijfers *Mein Kampf*:

- tot de grote verkiezingsoverwinningen begin jaren dertig 29,000 exemplaren
- van Januari 1930 tot Januari 1933, 290,000 exemplaren
- van eind Januari 1933 tot het einde van 1933, 850,000 exemplaren
- tot aan zijn dood twaalf miljoen exemplaren

Verwijs naar de stelling van Sternhell dat je om te achterhalen wat fascistten werkelijk willen, moet kijken naar hun theorieën en handelen in de periode dat ze geen compromissen hoefden sluiten en zich geheel aan wensdenken konden wijden. Vandaar zijn grote aandacht voor Frankrijk.

Ik hanteer steeds een soort minimum omschrijving zonder pretentie het wezen van het fascisme te vangen. Ik mix daarbij elementen uit de gegeven definities. Ik koppel het begrip strikt aan een tijdperk, 1919-1945.

Kenmerken waar de nadruk op wordt gelegd:

Ultrationalisme

Alles draait om de natie: In Italië m.n. in haar politieke vorm = de Staat; in Duitsland veel meer en met veel meer historische verwijzingen naar haar etnische vorm = de natie en daarmee, in de Duitse context, in toenemende mate het ras.

Het gaat hier niet om civic nationalism, niet om een steeds herroepbare politieke keuze maar om een identiteit: Het behoren tot een staat /natie /ras is hier primordiaal.

Korte toelichting m.b.t. verschillende varianten van nationalisme

Zie Verlichtingsdefinitie van staat en natie en verschuiving daarin: Voorbeelden Marseillaise /Elzas. Met name na 1848 zien we een verschuiving richting etnisch-linguïstisch nationalisme.

Implicatie: Fascisten verwerpen internationalisme en alle vormen van denken waarin staat en natie *niet* centraal staan. Dat betekent dat zij liberaal individualisme en socialistisch denken in termen van klassen verwerpen en zich afzetten tegen iedereen die *niet* tot de staat/ het volk hoort. Alleen het volk /de staat / het ras tellen. Zij hebben steeds het primaat.

Eerst aandacht voor exclusivisme later voor totalitarisme

Exclusivisme:

De niet-nationalen of non-nationalen worden uitgesloten: (altijd) socialisten, communisten, joden (uitzonderingen), vrijmetselaars, Roma/ Sinti, buitenlanders, vaak ook aanhangers van 'internationale' kerkgenootschappen m.n. Katholieken. Ook de zieken, zwakken, seksueel anders georiënteerden vallen *in extremis* buiten de volksgemeenschap.

Specifieke variant in Spanje na de Burgeroorlog: het anti-Spanje en de anti-Spanjaarden. Al diegenen die voor de Republiek waren geweest, golden voortaan *de facto* en vaak in veel opzichten *de jure* niet meer als echte Spanjaarden.

Bodenständigkeit gold als zeer belangrijk: Mensen zonder vaderland zijn niet te vertrouwen. Socialistena waren *Vaterlandslose Gesellen*. De uitdrukking wordt vaak toegeschreven aan Keizer Wilhelm II, en verwees meestal naar sociaaldemocraten maar ook wel naar Rooms-Katholieken en steeds vaker ook naar Joden. Joden leefden in een 'heimatloses Weltbürgerthum' volgens de Duitse historicus Heinrich von Treitschke (1834-1896). Zij waren volgens Werner Sombart een "*Wüstenvolk*" en een "*Wandervolk*".

Fundamenteel: alle fascistena waren - en allemaal fel - anti-bolsjewist. Zij verwierpen het non-nationale, op klassenstrijd gebaseerde en materialistische denken van de bolsjewisten of meer in het algemeen alle 'linksen'. Zie later citaat van Mussolini waarin hij dat expliciet zegt.

Het 'belang' van ras, en meer in het bijzonder van raciaal antisemitisme, was verschillend in intensiteit maar vormen van racisme waren doorgaans aanwezig. We horen vaak over de ideale mens (of liever de ideale *man* en de ideale *vrouw*) die ook gemaakt zou kunnen worden. Dat is een zeer moderne, 'verlichte' trek van het fascisme: het denken in termen van een maakbare mens en een maakbare wereld, een idee dat bij hen veel meer leefde dan bij conservatieven. Later meer hierover bij de bespreking hoe 'modern' fascisme was.

Italië: citaten van Mussolini, wederom verschillende posities: van het ontkennen van het belang van ras tot de bewering dat hij altijd racist was geweest - wat inderdaad het geval was. In 1938 zien we een formele overgang tot antisemitisme. Zijn opvattingen over niet-blanken waren - net als bij zeer veel Europeanen altijd al negatief geweest. Ook bij Mussolini golden de Slaven als een minderwaardig ras.

Mussolini over ras:

"When dealing with such a race as Slavic - inferior and barbarian - we must not pursue the carrot, but the stick policy [...] We should not be afraid of new victims [...] The Italian border should run across the Brenner Pass, Monte Nevoso and the Dinaric Alps: I would say we can easily sacrifice 500,000 barbaric Slavs for 50,000 Italians." Speech held in Pula, 20 September 1920

"Race! It is a feeling, not a reality: ninety-five percent, at least, is a feeling. Nothing will ever make me believe that biologically pure races can be shown to exist today. Amusingly enough, not one of those who have proclaimed the "nobility" of the Teutonic race was himself a Teuton." As quoted in Emil Ludwig, *Talks with Mussolini* (Boston (1933) 69-70. Interview between March 23 and April 4, 1932.

"National pride has no need of the delirium of race. **Anti-Semitism does not exist in Italy...** Whenever things go awry in Germany, the Jews are blamed for it." As quoted in Emil Ludwig, *Talks with Mussolini* (Boston 1933) 70-71. The interview was in 1932.

"I have no love for the Jews, but they have great influence everywhere. It is better to leave them alone. Hitler's antisemitism has already brought him more enemies than is necessary." Mussolini in conversation with the Austrian ambassador to Italy in 1932 over the then-predicted rise of Adolf Hitler to power in Germany. As quoted in Albert S. Lindemann, *Esau's Tears: Modern anti-semitism and the rise of the Jews* (Cambridge 1997) 466.

"With regard to domestic policy, the current burning issue is the racial question. Also in this field we will adopt the necessary solutions. Those who believe that we have obediently imitated anyone, or worse, acted on suggestions, are poor fools toward whom we do not know if we should direct our contempt or our pity. The racial problem did not suddenly burst out of nowhere, as those who are accustomed to brusque awakenings think - since they are used to long armchair naps. It is in relation to imperial conquest; because history teaches us that empires are conquered by arms but are held by prestige. And for prestige it is necessary to have a clear, severe racial consciousness, that establishes not only the differences, but also very clear superiorities." *Speech held in Trieste, September 18, 1938.*

"World Jewry has been, for sixteen years, despite our policy, an irreconcilable enemy of Fascism. In Italy our policy has led, in the Semitic elements, to what can today be called a true rush to board the ship." *Speech held in Trieste, September 18, 1938.*

Met de publicatie van het *Manifesto della razza* op 14 juli 1938 werden het biologische racisme en antisemitisme tot staatsdoctrine 'verheven'. De tekst was niet alleen door Mussolini geïnspireerd, maar ook door hem persoonlijk geredigeerd. Het manifest stelde dat er biologische rassen bestonden.

Belang van ras in Duitsland, wisselend m.n. antisemitisme afhankelijk van context soms meer soms minder benadrukt maar uiteindelijk steeds meer centraal met anti-bolsjewisme dat uiteindelijk ook anti-Joods was. Opvallend dat fysieke verschillen *binnen* diegenen die als 'Duitsers' golden, niet als relevant werden gezien.

Spanje: Racisme speelde geen grote rol. De term ras werd wel gebruikt. Raza was zelfs de titel van een film gemaakt op basis van een 'script' van Franco, maar de betekenis van de term was toch minder echt fysiek. Zie ook zijn gebruik van Marokkaanse troepen.

By the end of the decade the fascists had lost World War Two, and Franco's version of the civil war had to be rewritten to legitimise his power. So in 1950 Franco censored his own film and destroyed every old copy he could find. The title became *Espíritu de una Raza* ('Spirit of a Race'). All fascist salutes were cut out. The enemy went from being republicans, masons, bourgeoisie and politicians to simply communists. And the jabs at the US were removed - they were soon to become Spain's allies. Now, Raza was compatible with the new political contours of the Cold War.

Opvallend, in deze film uit 1942 gaf Franco stevig af op Madrid, de stad als centrum van verval.

Antisemitisme zeker aanwezig maar lang niet zo centraal als in Duitsland, Hongarije of Roemenië en vaak nauwelijks raciaal.

Roemenië /Hongarije, in beide landen bestond een zeer fel antisemitisme. Iets zeggen over de opkomst van raciaal antisemitisme in Hongarije en over feit dat het pas laat door fascistten als erg belangrijk werd gepresenteerd omdat het lang geen onderscheidend kenmerk kon vormen in een land waar zo veel groeperingen antisemit waren. In Roemenië bleef het antisemitisme sterk religieus en sociaal.

Overige landen Centraal en Oost-Europa zeer present en ook, hetgeen vaak wordt vergeten, in Frankrijk.

Maak onderscheid, hoewel ze vaak overlappen, tussen:

- traditioneel christelijk antisemitisme. Dit bleef zeer sterk in Roemenië waar joden nooit geëmancipeerd waren tot die emancipatie in 1919 door geallieerden werd afgedwongen. Zie ook Kroatië en Slowakije.
- sociaaleconomisch antisemitisme
- politiek antisemitisme
- raciaal antisemitisme

Later meer aandacht voor negatieve teksten van nazi's en anderen over Slaven.

Fascisten waren doorgaans ook zeer anti-vrijmetselaars, waarbij meestal een link werd gelegd met Joden en communisten en een Joods-bolsjewistisch-vrijmetselaars complot.

Citaten uit het werk van Paul Preston en Nigel Townson m.b.t. de situatie in Spanje. Daar waren in 1936 niet meer dan ongeveer 5,000 vrijmetselaars. De joodse gemeenschap op het Iberisch schiereiland in 1936 wordt geschat op bijna 6.000.

Hier heel opvallend de obsessie bij Franco, tot aan zijn dood, met vrijmetselarij.

Franco was ervan overtuigd dat een 'Joods-Masoniek-Communistisch' complot niet alleen de Burgeroorlog 'onvermijdelijk' maakte, maar ook Spanje bleef bedreigen na de uiteindelijke overwinning in 1939. In maart 'Wet voor de onderdrukking van de Vrijmetselarij en het Communisme'. Dat was vooral een anti-Masonieke maatregel.

Volgens de preambule van die wet uit 1940 was de vrijmetselarij - samen met "anarchistische krachten" die op hun beurt werden aangestuurd door "verborgen internationale krachten" - (mede) verantwoordelijk voor de teloorgang van het Spaanse koloniale rijk, de bloedige Onafhankelijkheidsoorlog tegen de Fransen, de burgeroorlogen die het land in de negentiende eeuw teisterden, de ongeregelde heden die tot de val van de constitutionele monarchie leidden en uiteraard voor de "verschrikkelijke atheïstische, materialistische, antimilitaristische en anti-Spaanse" campagne ten tijde van de Tweede Republiek en de Burgeroorlog die tot doel had Spanje tot een "satelliet en slaaf" te maken onder een "criminele Sovjet-tirannie."

De houding van fascistten ten opzichte van religie was zeer wisselend. Bij veel fascistten - zeker niet alle, zie wederom Hongarije, Roemenië, Kroatië, Slowakije waar er veel voorbeelden waren van klerikaal fascisme - was zij in principe negatief, al was er zoals we zullen zien in de praktijk vaak wel een zekere compromisbereidheid. Hitler benadrukte steeds dat hij een nuchter, 'wetenschappelijk' wereldbeeld aanhing.

Bij alle nadruk op collectieven als natie, staat of ras zien we toch ook vrijwel steeds een zeer sterk benadrukken van het belang van elites en leiderschap aangezien de massa zichzelf - om welke reden dan ook - niet zou kunnen regeren.

Zie noot 191 van Costa Pinto, 'Corporatist wave' voor de neiging van dictaturen om eenhoofdig te worden. More than half of all 20th-century authoritarian regimes 'initiated by militaries, parties, or a combination of the two, had been partly or fully personalized within three years of the initial seizure of power'. Uitvoeriger bespreking bij de analyse van de invloed van denkers over elite, leiders en charisma.

Hier zijn talloze citaten mogelijk die er allemaal op neerkomen dat de grote massa niet in staat is te doorgronden wat het algemeen belang is en steeds zal bezwijken voor het simpelweg bevorderen van het eigenbelang. Zie bijvoorbeeld Schnapp, *Primer on fascism*, 114. Daarom moet men het hebben van 'rare great minds'.

H4. Het fascistische denken: Lebensraum, verval, vernieuwing en volksgemeenschap

Exclusivisme:

Behoeftte aan/recht op ruimte

imperialisme:

Volgens fascistten moest hun land alle 'volksgenoten' omvatten plus verder voldoende land om zelfvoorzienend en 'groot' te zijn. Het autarkie idee was zeker in Duitsland - en Japan- zeer belangrijk.

Italië

Mussolini verwees graag naar het feit dat voor de Eerste Wereldoorlog zoveel Italianen hun land moesten verlaten.

For Fascism, the growth of Empire, that is to say the expansion of the nation, is an essential manifestation of vitality, and its opposite a sign of decadence. Peoples which are rising, or rising again after a period of decadence, are always imperialist; any renunciation is a sign of decay and of death. *The Doctrine of Fascism*.

Duitsland

Hier zijn voorbeelden te over van het denken in termen van *Volk ohne Raum, Lebensraum, Blut und Boden, "Heim ins Reich"*. Het idee **Lebensraum** werd door Hitler steeds verbonden met het idee **autarkie**: Gebiedsuitbreiding was nodig omdat Duitsland te vol was en het er niet op kon vertrouwen dat het zoveel zou kunnen *exporteren* dat het alles wat het nodig had kon *importeren*. Andere landen wilden immers ook hun afzet uitbreiden en minder ontwikkelde landen zouden ook industrialiseren. Duitsland had derhalve meer land nodig om mensen te kunnen laten 'emigreren', om meer voedsel en grondstoffen in eigen bezit te hebben en om een grotere afzetmarkt te hebben. *Lebensraum* was niet alleen maar een kwestie van landbouwgrond. Verwijzen naar het boek van Adam Tooze, *Wages of destruction* plus reviews ervan.

Hoewel het college over Europa gaat en niet over Azië is het zeker opvallend dat dit soort opvattingen ook zeer populair was in extreemrechtse /fascistische kringen in Japan.

Spanje:

Hier waren oud rechts en fascistten duidelijk imperialistisch gezind. Probleem was uiteraard dat Spanje zo arm, zwak en intern verdeeld was en veel concurrenten had m.n. Frankrijk en Italië in het Middellandse zeegebied en in Afrika. Men had belangstelling voor heel Marokko, Guinea en het gebied rond Oran.

Ook tegenvoorbeelden: Frankrijk was al groot, rechts Portugal was trots op zijn imperium maar had niet de illusie dat het dit imperium zou kunnen vergroten. Griekenland voerde geen expansieve politiek maar er was wel veel aandacht voor verloren gebieden.

Zeer belangrijk: De Eerste Wereldoorlog had in veel landen het nationalisme aangewakkerd, terwijl de uitkomst ervan zeer veel nationalistten teleurstelde en vaak zeer revanchistisch maakte. Er was in Centraal en Oost-Europa geen land te vinden dat niet meende recht te hebben op delen van andere landen en dat niet van mening was dat zijn landgenoten ergens slecht werden behandeld. Dit leidde vaak tot agressief nationalisme dat streefde naar gebiedsuitbreiding. In Hitlers loopbaan was het streven een einde te maken aan 'Versailles' en het ageren ertegen een constante. Zijn veroordeling ervan werd door bijna de gehele Duitse natie gedeeld.

Bij al die bekommernis om staat en volk zien we een sterke preoccupatie met 'verval':

Er bestonden wellicht substantiële verschillen m.b.t. tot de remedie, maar alle fascistten waren het erover eens dat hun samenlevingen in verval waren geraakt of in elk geval dreigden te raken. Er moest een nieuwe maatschappelijke orde en een nieuwe mens ontstaan om op die wijze iets te doen aan het wijdverbreide verval, staat en natie van de ondergang te redden en te 'regenereren'. Zie het fascisme-concept van Griffin.

Dat verval moest worden bestreden met revolutionaire 'vernieuwing'. Telkens weer stuiten we op het woord 'nieuw', het meest expliciet bij de Italiaanse Futuristen. Maar zie ook bijvoorbeeld bij de Roemeense fascistten. Ook die spraken permanent over vernieuwing.

De vernieuwingsdrang mag in diverse gevallen met een korrel zout worden genomen maar hij was er oorspronkelijk zeker. Vaak werd het woord 'nieuw' gebruikt als aanduiding voor iets 'ouds' dat hersteld moet worden. Dat was met name het geval bij oud-rechtse regimes die graag ook enige nieuwe dynamiek suggereerden. Zie Portugals *Estado Novo* of Spanje, waar nota bene de Carlist Victor Pradera in 1935 schreef over *Estado Nuevo*. Payne, *Fascism in Spain*, 48. Zie ook De Wilde en zijn analyse van de Nieuwe Orde in België.

In dit kader valt de ambivalentie op met betrekking tot moderniteit en traditie.

Het gaat te ver om fascistten primair te associëren met een "cult of tradition" zoals Eco doet in punt 1 van zijn kenmerken van *ur-fascism* of met irrationalisme zoals hij doet in punt 2.

Enerzijds zien we het verheerlijken van oude helden en de oude wereld (zie Nazi-Duitsland, het ophemelen van de Germanen, het boerenleven (nog sterker bij Hongaarse en Roemeense fascistten) en ambachten; fascistisch Italië met zijn verwijzingen naar het Romeinse Rijk en de Renaissance; Franco aanhangers maar ook de *Falange* in Spanje met verwijzingen naar de tijd van Katholieke Koningen) en Jodenhaat die in veel opzichten haat van het moderne was, maar anderzijds was er bij veel fascistten een enorme fascinatie met moderne techniek en met economische planning (Italië, Duitsland maar ook de Pijlkruisers) en het nieuwe, jeugdige. Vaak zien we net als bij nationalisme een verheerlijken van het oude maar een ook voortdurend gebruikmaken van het nieuwe (moderne techniek, zie bijvoorbeeld propaganda). Per saldo wilde men moderniteit maar moderniteit in een context van 'gemeenschap'. Bij alle verwijzingen naar het verleden was er geen een fascist die er echt naar terug wilde. Men wilde een ander soort moderniteit, zonder vervreemding en 'doorgeslagen' individualisme.

Nadruk op strijd en oorlog dwingt in elk geval in technische en organisatorische zin tot moderniteit.

In dit kader kan ook het debat worden geplaatst over de moderniteit van de Holocaust.

Zie Bauman, *Modernity and the Holocaust* en Aly en Heim, *Vordenker der Vernichtung* en Detlev Peukert versus bijvoorbeeld Goldhagen, *Hitler's willing executioners* en Michael Burleigh/Wolfgang Ippenmann. Kun je onderscheiden tussen methoden en doelen en dan methoden (vaak) modern noemen en doelen - m.n. het creëren van een 'racial state' - niet? Is een raciale samenleving per definitie *niet* modern? Heeft het zin te spreken van onbedoelde modernisering in de zin dat door de nazi's veel van het oude Duitsland *de facto* werd vernietigd? Zie hier ook Zitellmann, *Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Is een moderne samenleving *qualitate qua* democratisch, liberaal en inclusief, zoals velen die praten over de *Deutsche Sonderweg* en die de nazi's echte reactionairen noemen, blijkbaar veronderstellen? In 2024 is dat niet meer zo 'evident'.

De bestaande orde is decadent, heeft gefaald en is gedoemd volledig ten onder te gaan. Liberalisme en parlementaire democratie functioneren niet en kunnen niet functioneren. Zij zijn burgerlijk met alle negatieve connotaties die dat woord voor fascistten heeft. Socialisme is verwerpelijk aangezien het materialistisch is, klassen en klassenstrijd centraal stelt in plaats van de natie en omdat het internationaal is. Fascistten zijn anti-oude elite, anti-democratisch en anti de bestaande linkse bewegingen.

Vandaar het idee van een derde of wellicht zelfs vierde, 'nieuwe', weg met een nieuwe wereld en een nieuwe mens.

We zien vaak een benadrukken van het feit dat het fascisme een eigen en nieuwe weg zou zijn: niet links /niet rechts-liberaal, maar ook niet rechts-conservatief. Dit 'anders-zijn' en 'nieuwe' is voor het zelfbeeld van fascistten zeer belangrijk.

Fascisme als een nieuwe, samenbindende en uiteindelijk totalitaire, orde, d.w.z. een orde waarin tegenstellingen tussen individuen, partijen of klassen zijn opgeheven en alle belangen ondergeschikt gemaakt zijn aan het belang van de staat /natie /ras. Dat betekent niet langer strijd tussen klassen als bij links, of enkel oog voor het belang van individuen als bij liberalen, of bevoordeling van de elites als bij oud-rechts, maar *Volksgemeinschaft*. Het volk /de staat/ het ras is alles. Zie Michael Mann en zijn concept 'transcendence'. Dit idee komt telkens weer terug: Het algemene belang gaat boven het individuele of deelbelang. *Als* er al democratie zou moeten zijn, dan een organische.

Hitler sprak voortdurend over *Volksgemeinschaft*. Binnen die *Volksgemeinschaft* zou er meritocratie moeten zijn waarbij het enige wat telde 'prestatie' en 'moed' was. Hij kan in dat met recht een 'populist' worden genoemd. Hij uitte zich zeer sterk anti-elite en anti-verworven voorrechten zoals Zitelmann m.i. met talloze citaten duidelijk laat zien. Volgens Zitelmann verklaart dat ook veel van zijn populariteit. Het nationale collectief stond in de propaganda centraal. NB Die *Volksgemeinschaft* omvatte, toen de nazi's eenmaal met veel geweld hun macht hadden gevestigd, in principe de overweldigende meerderheid van de Duitsers. Meer dan negentig per cent van de Duitsers was toen *niet* Joods, Roma of Sinti, lichamelijk of geestelijk gehandicapt, uitgesproken en actief links, of lid van een andere *relatief kleine* groep uitgestoten en vervolgd. Terreur in Duitsland werd weer duidelijk sterker en 'breder' toen de oorlogskansen keerden.

Politiek moest aansluiten bij het werkelijke leven. Vandaar het idee dat binnen staat, natie, ras, zaken corporatistisch en dus op basis van samenwerking tussen mensen die echt met elkaar verbonden zijn en niet op basis van individuele belangen of klassentegenstellingen geregeld moesten worden.

Corporatisme als sociaal en als politiek concept, waarbij overigens corporaties in theorie zelfstanding of juist ondergeschikt aan de staat kunnen zijn. In de 'fascistische' praktijk zijn zij steeds ondergeschikt. De staat beschikt, niet de corporaties.

Social corporatism:

"a system of interest representation in which the constituent units are organized into a limited number of singular, compulsory, non- competitive, hierarchically-ordered and functionally-differentiated categories, recognized or licenced (if not created) by the state and granted a deliberate representational monopoly within their respective categories in exchange for observing certain controls on their selection of leaders and articulation of demands and support."

Political corporatism:

"a system of political representation based on an 'organic-statist' view of society in which its organic units (families, local powers, professional associations and interest organizations and institutions) replace the individual-centred electoral model of representation and parliamentary legitimacy, becoming the primary and/or complementary legislative or advisory body of the ruler's executive."

Uit: Costa Pinto, 'The corporatist wave'

Zie onder Data voor het succes van corporatief denken in het Interbellum.

Totalitarisme:

Mussolini beweerde alles vóór, dóór en in de staat te willen regelen. Het moet worden benadrukt dat totalitarisme een ideaal was. Met name in Mussolini's Italië was er altijd aanzienlijke speelruimte voor 'oude

elites' en voor 'onderhandeling' en corruptie. We zien een *poging* tot het doordringen van alle levenssferen /alle levensfasen, in sterkere mate dan bij conservatieven.
Gekoppeld aan de behoefte de wereld radicaal te veranderen zien we het verheerlijken van actie.

H5. Het fascistische denken: activisme, geweld en sociaal-darwinisme

Politiek bedrijven is iets *doen*.

Er ligt een enorme nadruk op actie, beweging, en daarmee ook op het irrationele, intuïtieve en op jeugdig zijn. Fascisten hebben een afkeer van 'programma's', 'teksten' en dergelijke. Een van de redenen van de afkeer van de burgerij was dat die was passief en bang zou zijn, afwachtend, enkel gericht op eigenbelang.

Er zijn talloze citaten van Mussolini in deze geest. Maar ook van anderen. Zie bijvoorbeeld Schnapp, *Primer on fascisme*, 105: Alfredo Rocco: "...fascisme is above all action and sentiment..." De Hongaarse fascisten waren tegen het geschreven woord, tegen programma's. Szölli-Janze, *Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*, 223: "Alles Leben ist Bewegung. Ohne Bewegung kein Leben."

Spaans fascisme: Payne, *Fascism in Spain*, 147: "Life is not worth living if it is not to be consumed in the service of a great enterprise." José Antonio Primo de Rivera (1903-1936) vanaf 1934 de leider van de Falange.

Fascisme als politieke religie

Ook hier geeft Mussolini duidelijke citaten. Fascist zijn is een manier van leven, een levensvervulling, een ideaal waarvoor je strijdt en lijdt, niet een kwestie van slechts een stembiljet invullen eens per vier jaren en af en toe discussiëren. Het is bovenal een onwrikbaar geloof, geen rationele overweging, en het heeft zijn rituelen. Er lag een grote nadruk op 'permanente intensieve mobilisatie' en rituelen: bijeenkomsten, herdenkingen, marsen, demonstraties, op kamp gaan, vechten, *samen* dingen beleven: fascisme als een levensstijl en *Weltanschauung*. Zie de opmerkingen van George Mosse in het interview met Quispel en Vries.

Er was zeer veel aandacht in dit kader voor het lichaam: intellectuelen, joden, en burgers, zouden dat verwaarlozen en 'zwakkelingen' zijn. Het lichaam, als steeds met name het mannelijke, moet sterk zijn. Zie het bekende citaat van Hitler:

„Im September 1935 war es Adolf Hitler selbst, der in Nürnberg vor 50.000 Hitlerjungen das Ideal der nationalsozialistischen Jugend definierte: „In unseren Augen, da muss der deutsche Junge der Zukunft schlank und rank sein, flink wie Windhunde, zäh wie Leder und hart wie Kruppstahl!“

In dit opzicht bestonden er zeker overeenkomsten met de adel die ook vaak het lichaam cultiveerde, zie Malinowski.

In aansluiting daarop: Fascisten zijn 'echte mannen' en jeugdig, of willen dat althans lijken.

"Giovinezza", Italian for 'Youth' was the official hymn of the Italian National Fascist Party, regime, and army, and was an unofficial national anthem of the Kingdom of Italy between 1924 and 1943.

Gregor Strasser (1892-1934) zei in 1927 tegen de elite van Weimar:

„Macht Platz, ihr Alten, Macht Platz, ihr Unfähigen und Schwachen, ihr Blinden und Tauben, ihr Ehrlosen und Gemeinen, ihr Verräter und Feiglinge, macht Platz, ihr seid gewogen und zu leicht befunden worden.“ Gevonden in *Der Spiegel* 29 Januari 2018.

Van de 107 afgevaardigden van de NSDAP in 1930 in de *Reichstag* waren er 45 jonger dan 35 jaar. Leden van de communistische partijen waren doorgaans ook jong, die van andere partijen veel ouder. NB Wat stemmers betreft, wordt tegenwoordig de oververtegenwoordiging van de jeugd in twijfel getrokken.

Zie de leeftijdsbeperkingen voor de beweging van Spaans fascist Ramiro Ledesma Ramos (1905-1936), Payne, *Fascism in Spain*, 59. Leden van zijn organisatie waren tussen 18 en 45 jaar oud.

Actie, gevoel, lichaam: Dat komt allemaal neer op een benadrukken van het anti- of in elk geval a-rationele:
"What does it matter to the proletarian to understand socialism as one understands a theorem? And is socialism perhaps reducible to a theorem? We want to believe in it; we must believe in it. Humanity needs a credo. It is faith that moves mountains because it gives the illusion that mountains move. Illusion is perhaps the only reality of life." Gaudens Megaro, *Mussolini in the making* (Boston /New York 1938) 321, a statement by Mussolini in 1912.

We zien in die context ook steeds een duidelijke afkeer van de intellectueel, (ook vaak Joods) die eindeloos afweegt maar niet handelt en zijn lichaam verwaarloost, die slechts boekenwijsheid heeft. Citaat Speer over Hitler: "Hij was een genie in dilettantisme."

Zie voor voorbeelden Malinowski, *Vom König zum Führer*, 73-90. *Charakter* is veel belangrijker dan *Bildung*.

Wer war Hitler, 211. Hindenburg ging er prat op dat hij sinds zijn kadettentijd nooit meer een boek had gelezen.

We zien een steeds weer ophemelen van 'praktische ervaring'. In dat opzicht is het opvallend dat er zo veel steun voor fascisme bestond onder studenten en intellectuelen.

Er is sprake van een ware cultus van geweld:

Voorbeelden van het ophemelen van geweld, niet heimelijk of omfloerst maar openlijk en zonder enige gêne, zijn legio. Er zijn werkelijk tientallen citaten bij Mussolini, Hitler, andere fascisten maar ook bij vertegenwoordigers van oud-rechts en links. Oorlog werd gezien als 'reinigend', een noodzaak. Het echte leven is strijden, voor fascisten moest het oude weg en dat kon alleen via strijd en vernietiging. Als gezegd, de tegenstanders ter linkerkant, net als de aanhangers van 'oud-rechts', waren ook allermist pacifist.

"Violence had, in that sense, become integrated and legitimized as a form of political action. [...] the central question is not so much "why" some revolutionary movements became violent, but why the "degree" of violence engaged in by revolutionary movements of left and right varied substantially across Europe" Donald Bloxham en Robert Gerwarth, eds., *Political violence in twentieth-century Europe* (Cambridge 2011) 157.

Mussolini

"It is blood which moves the wheels of history." Speech in Parma 13-12 1914 quoted in *Foreign Affairs* May 1924, 234.

"Above all, Fascism, in so far as it considers and observes the future and the development of humanity quite apart from political considerations of the moment, believes neither in the possibility nor the utility of perpetual peace. It thus repudiates the doctrine of Pacifism - born of a renunciation of struggle and an act of cowardice in the face of sacrifice. War alone brings up to its highest tension all human energy and puts the stamp of nobility upon the people who have the courage to meet it. All other trials are substitutes, which never really put a man in front of himself in the alternative of life and death." *The doctrine of Fascism*.

"War is to man what motherhood is to a woman. From a philosophical and doctrinal viewpoint, I do not believe in perpetual peace." Speech to the Chamber of Deputies (28 April 1939), quoted in James Charlton, *The Military Quotation Book* (2002) 2.

"Three cheers for the war. Three cheers for Italy's war and three cheers for war in general. Peace is hence absurd or rather a pause in war." *Popolo d'Italia* (Feb. 1, 1921).

“War is the normal state of the people.”

“Duce (1922-42)” in *Time* magazine (August 2, 1943) Gaudens Megaro, *Mussolini in the making* (Boston /New York 1938) 128.

Hitler

Adolf Hitler, *Mein Kampf* “Die erste Voraussetzung für den Erfolg ist die ständige und regelmäßige Anwendung von Gewalt.”

Im ewigen Kampfe ist die Menschheit groß geworden – im ewigen Frieden geht sie zugrunde.“Hitler, *Mein Kampf*, 1937, 148-149.

Voorbeeld, een SA-lied

Hetzelied gegen Juden zur Stimulierung gesungen

Varianten des Liedes sind auch aus der Zeit nach 1933 überliefert. Johann Neuhäusler (1888–1973), der als katholischer Theologe zum Widerstand gegen das NS-Regime gehörte und nach 1947 Weihbischof im Erzbistum von München und Freising war, berichtete, dass das Lied bei einem Geländeübungskurs des SA-Hochschulamtes von Studierenden in Memmingen Ende Mai 1934 gesungen worden ist. Er hat die folgende Version überliefert, die neben den antisemitischen und republikfeindlichen auch antimonarchischen Aussagen umfasst.

„1) Wetzt die langen Messer / Auf dem Bürgersteig! / Laßt die Messer flutschen / In den Judenleib!

Refrain: Blut muß fließen knüppelhageldick, / Wir schießen auf die Freiheit der Judenrepublik. / Kommt einst die Stunde der Vergeltung, / Sind wir zu jedem Massenmord bereit.

2) Hoch die Hohenzollern / Am Laternenpfahl! / Laßt die Hunde baumeln, / Bis sie runterfallen! / Refrain

3) In der Synagoge / Hängt ein schwarzes Schwein. / In die Parlamente / Schmeißt 'ne Handgranate rein! / Refrain

4) Reißt die Konkubine / Aus dem Fürstenbett, / Schmiert die Guillotine / Mit dem Judenfett! / Refrain.“

<http://www.dorsten-unterm-hakenkreuz.de/2012/05/28/das-lied-als-anstiftung-zum-judenhass-das-heckerlied-und-seine-antisemitische-variante-in-der-weimarer-republik-und-im-nationalsozialismus/>

Voorbeelden Spaanse fascist, Hongaarse, Roemeense: Ook zij waren doorgaans zeer expliciet, onverbloemd voor het gebruik van geweld. NB: Ook citaten van ‘de tegenpartij’ en haar verheerlijken van geweld geven.

Spaans fascist Onesimo Redondo (1905-1936), Zie Payne, *Fascism in Spain*, 104.

https://www.academia.edu/9597406/Onésimo_Redondo_Ortega_Vida_obra_y_pensamiento_de_un_sindicalista_nacional_1905_1936

Interview with Franco by Jay Allen in the *News Chronicle*, 29 July 1936 (newsprint)

<https://identityhunters.org/wp-content/uploads/2017/07/francisco-franco-29-july-1936-interview-with-news-chronicle-spanish.pdf>

The full passage in question in the original reads:

[Franco] "The revolution of 1931 was artificial. Zamora ... promised a republic of priests and monks. But the republicans cannot make a bourgeois revolution. Their masses want a red revolution," the general said.

"In the name of liberty there was frightful license. The constitution was a unilateral affair. Half of Spain was persecuted."

[Allen] "Then no truce, no compromise is possible?"

"No. No, decidedly, no. We are fighting for Spain. They are fighting against Spain. We will go on at whatever cost."

"You will have to shoot half of Spain," I said.

He shook his head, smiled and then looking at me steadily: "I said whatever the cost."

Zijn Perschef Graaf van Alba en Yeltes was 'gematigder', om het kankergezwel van het marxisme te elimineren "dürfte ein Drittel der männlichen Bevölkerung Spaniens eliminiert werden."

Roemenië: Corneliu Zelea Codreanu (1899-1938), Roemeens fascist: "Legionary life is beautiful, not because of riches, partying or the acquisition of luxury, but because of the noble comradeship which binds all Legionaries in a sacred brotherhood of struggle."

Nagy-Talavera, *Green shirts*, Chapter IX.

"The most beautiful aspect of Legionary life is death." wrote an Iron Guardist = Romanian fascist) paper. "The legionary death has nothing in common with ordinary death."

A Legionary song:

The legionary dies singing

The Legionary sings when he dies

This is how the legionary triumphs

The Legionary death is dear to me

Rossolinski-Liebe: Stepan Bandera (1909-1959), een extreem rechts Oekraïens leider stelde dat "nicht nur Hunderte sondern Tausende Menschenleben geopfert werden müssen"

In Frankrijk, om een ander voorbeeld van de acceptatie en verheerlijking van geweld te geven, zei Charles Maurras (1868-1952), leider van de fascistische *Action Française* in 1935 over Léon Blum, leider van de socialisten: "C'est un monstre de la République démocratique ...Détritus à traiter comme tel. C'est un homme à fusiller mais dans le dos. » Hij kreeg hiervoor vier maanden gevangenisstraf, die hij in comfortabele omstandigheden uitzat. Tijdens zijn verblijf in de gevangenis werd hij gekozen tot lid van de *Académie Française*.

Zie voor voorbeelden voor de periode al vóór WOI: Kieft, *Oorlogsenthouiasme*.

Het idee dat je moet proberen via overleg consensus te bereiken en dat geweld alleen in allerlaatste instantie aangewend mag worden, werd steeds minder onderschreven tijdens het Interbellum. Om diverse redenen verkeerde de democratie in een zeer zware crisis. Ze werd aangevallen door oud- en nieuwrechts en door revolutionair links en vaak maar mondjesmaat verdedigd door 'democraten'.

Treffend citaat van Ernst Jünger, Duits schrijver. Citaat in *Wer war Hitler* 137-138 Ernst Jünger over de 'völkische Revolution' die dictatuur nastreeft: „Die Diktatur. Sie wird ersetzen das Wort durch die Tat, die Tinte durch das Blut, die Phrase durch das Opfer, die Feder durch das Schwert.“ 23 September 1923 in *Völkischer Beobachter*

Het politieke geweld in de periode tussen de twee wereldoorlogen was immens. Ook hier moeten een paar voorbeelden volstaan. NB ook bij links was er verheerlijken van geweld of in elk geval een acceptatie van geweld als nuttig en nodig en een uitgebreid gebruik ervan. Zie de ideeën en activiteiten van bijvoorbeeld Lenin, Trotski en Stalin.

Italië: het aantal doden als gevolg van politiek geweld in de jaren 1919-1922 is geschat op 3,000 tot 4,000, meer dan de helft socialisten, 700 fascisten. Zeer opvallend: de politie trad veel minder op tegen fascisten dan tegen links

Duitsland: in de periode van 1919-1923 waren er 376 politieke moorden in Weimar Duitsland. De herhaaldelijk opflakkerende strijd tussen links en rechts in deze periode van revolutie-pogingen, massale stakingen en coup pogingen kostte vele honderden mensen het leven. Tussen 1 Januari 1931 en 1 Juli 1932 vielen er alleen in Pruisen 191 doden bij gevechten tussen aanhangers van verschillende politieke groeperingen. Tussen 16 juni en eind juli 1932 vielen er in geheel Duitsland 105 doden bij straatgevechten. Officiële nationale statistieken voor 1931 vermeldden 8,248 slachtoffers van politiek geweld (gedood of gewond): 4,699 Nazi's, 1,696, *Reichsbanner*, 1,228 communisten, 625 *Stahlhelm*.

Oostenrijk: op 15 juli 1927 werd het Paleis van Justitie in Wenen bestormd en in brand gestoken. Toen ook politiebureaus bestormd werden, schoten de veiligheidsagenten op de demonstranten. Daarbij kwamen in totaal 89 mensen om het leven (85 demonstranten en 4 agenten). Er vielen ook meer dan duizend gewonden. De burgeroorlog in 1934 kostte 300 tot 400 mensen het leven. Tien personen werden na afloop geëxecuteerd. 800 Menschen wurden in Österreich in den Jahren 1933 bis 1938 Opfer des Terrors der illegalen NSDAP. 164 Personen kamen vor allem während des Juliputsches 1934 ums Leben, 636 wurden zum Teil schwer verletzt oder materiell erheblich geschädigt.

Spanje: het aantal doden als gevolg van politieke strijd van 3 februari tot 17 juli 1936 beliep volgens Payne, *La primera democracia española*, 403-404, 269. Het aantal 'politieke doden' van April 1931 tot het begin van de Burgeroorlog op 18 Juli 1936 beliep 2,225, inclusief 1500 in oktober 1934. Vergelijk echter de cijfers van Del Rey en Álvarez Tardío, *Fuego cruzado* voor de periode februari - juli 1936: 484 doden en 1,659 zwaargewonden. Juan Blázquez Miguel noemt 454 doden Eduardo González Calleja, 384. Zie review Roberto Muñoz Bolaños van *Fuego Cruzado*.

<https://revistascientificas.us.es/index.php/araucaria/article/view/26018/22730>

Dit verheerlijken van geweld hing doorgaans samen met een duidelijk, zeer stringent sociaal-darwinistisch wereldbeeld. Dat was zeer expliciet bij Hitler: het zwakke zal en moet verdwijnen. De sterkste heeft het recht te heersen. Dat geldt voor individuen, volkeren, rassen et cetera, in het economisch leven en in de oorlog. Hitler verachtte het zwakke en de zwakken. Wat hij zag als "de natuurwetten" kent geen medelijden. Wanneer het Duitse volk zijn strijd niet wint, dan mag het zijns inziens ook ten onder gaan. Hitler respecteerte moed, durf en kracht zelfs bij zijn tegenstanders, bijvoorbeeld de communisten, maar haatte zwakte en gebrek aan durf, bij bijvoorbeeld 'de burgerij'. Geef citaten m.b.t. Hitlers minachting voor het eigen volk als verliezer. Vergelijk Mussolini en José Antonio Primo de Rivera m.b.t. tot lage dunk van eigen bevolking.

Gedeelde strijd als bron en versterker van 'gemeenschap': militarisme en milities

Zie bijvoorbeeld *Fasci* en SA: geweld als bindmiddel, vergelijk hooliganisme. Wie gemeenschappelijk gestreden heeft, vormt een in-groep. Wie er al vroeg bij was, wordt meer gerespecteerd. De laatkomers gelden vaak als huichelaars. Zie de cultus van 'de oud-strijders' met hun *bonding* in de loopgraven, een cultus van de eersten die samen voor een nieuwe wereld vchten. Vandaar ook het grote belang dat werd gehecht aan *wanneer* je tot de beweging toetrad en de cultus van de martelaren zoals Horst Wessel. In de loopgraven /in de strijd telde en telt enkel wat je deed en doet, niet wie je was etc., wederom het *Gemeinschafts* idee. We zien een wijdverbreid dedain t.o.v. lafaards.

De link met het militia-verleden was in dat opzicht toch minder duidelijk dan vaak gedacht. Zie Pomplun over de 'doorstroom' van *Freikorps* naar SA en andere Nazi-korpsen. Veel leden van de *Freikorps* waren 'gewone' arbeiders.

De allesbepalende ervaring:

- Mussolini: de loopgraven
- Hitler: Wereldoorlog I
- Franco: 'Afrika'

Steeds benadrukken: "Wij waren erbij, wij zijn *niet* degenen die hebben verloren."

Anderen zijn ons in de rug gevallen. Dolkstootlegende in Duitsland, de smaadvrede in Italië, gebrekkige steun voor *Africanistas* in Spanje.

Er was een enorme militarisering van de bevolking in die zin dat zeer grote aantallen burgers zich in allerlei 'weergroepen' verenigden en wapens hadden.

Voorbeelden:

Italië: de *Fasci di combattimento* waarvan de eerste midden 1919 werden gevormd, hadden eind van dat jaar 800 leden, Mei 1920, 3.000; in November 1920 meer dan 20.000, en ten tijde van de Mars op Rome 27-29 Oktober 1922, volgens een schatting al 200.000. De *Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale*, die in April 1923 werd opgericht en waarvan alle leden van de fascistische partij automatische lid moesten worden, telde zo'n 300.000 leden. Zij beschikten over 142.000 geweren.

Duitsland: volgens recente schattingen hadden de *Freikorps* in Duitsland in de jaren twintig minstens 200.000 tot 250.000 leden. Zij werden grotendeels betaald door de overheid. In de zomer van 1919 kregen zo'n 50.000 studenten, verenigd in studentenbataljons, de bevoegdheid mee te helpen de openbare orde te herstellen bewaren. Zij waren daarmee 'paramilitair'. In Beieren hadden zogeheten *Einwohnerwehren* - lokale 'burgerwachten' in 1920 ongeveer 300.000 leden. Van de tien miljoen geweren en tienduizenden machinegeweren in omloop aan het einde van de oorlog in het Duitse leger, werden slechts 1.3 miljoen en 9.000 machinegeweren overgedragen aan de geallieerden of de Duitse regering. De SA, die later apart wordt besproken, had in de zomer van 1934 in totaal zo'n vier miljoen leden en minstens 177.000 geweren, 651 zware en 1250 lichte machinegeweren. Der *Stahlhelm*. Die Mitglieder und ihre Führer verstanden sich als Personalreserve für die durch den Frieden von Versailles auf 100.000 Mann beschränkte Reichswehr. Die Mitgliederzahl vergrößerte sich bis 1930 auf über 500.000 Mitglieder. Obwohl sich der Stahlhelm offiziell als überparteilich darstellte, trat er seit 1928 offen als republik- und demokratiefeindlich und auch als antisemitisch und rassistisch in Erscheinung. Ziele waren die Errichtung einer Autokratie in Deutschland, die Vorbereitung eines Revanchekrieges und die Errichtung eines antiparlamentarischen Ständestaates. Zu weiteren Grundforderungen gehörten die Schaffung eines „völkisch großdeutschen Reiches“, die Bekämpfung der Sozialdemokratie sowie des „Händlergeistes des Judentums“ und der demokratisch-liberalen Weltanschauung, die Vergabe führender Stellen im Staat an Frontsoldaten und eine Politik für Lebensraum im Osten. *Jungdeutsche Orden*. Er war antisemitisch und elitär, aber nicht monarchistisch und für die Versöhnung mit Frankreich. Midden jaren twintig had hij volgens de hoogste schatting 100.000 leden. In **Sudentenland** in najaar 1938 had het *Sudetendeutsches Freikorps* in totaal 40.000 leden.

Oostenrijk: hier hadden de *Heimwehren*, paramilitaire groepen van extreemrechts (christelijk-sociaal /austro-fascistisch) tot 'echt' fascistisch, op hun hoogtepunt, eind jaren twintig, een geschatte 200.000 leden van wie er 120.000 naar schatting paramilitair waren. Dat was veel meer dan het officiële leger. De *Heimwehren* waren zeer expliciet antidemocratisch. Zie onder Dokumenten *Korneuburger Eid*. Het zogeheten

Österreichische Legion, bestaande uit Oostenrijkse nazi's die naar Duitsland waren verhuisd /gevlucht, had ten tijde van de Röhm-Putsch in 1934 meer dan 10,300 geweren en 340 machinegeweren, die het daarna aan de *Reichswehr* moest teruggeven. In 1938 na de *Anschluss* waren er zo'n 9,000 van deze legionairs in Oostenrijk. Het Legioen werd 31 oktober 1938 opgeheven. Op zijn hoogtepunt had het ongeveer 14,000 leden. Het zou niet moeilijk zijn meer voorbeelden te geven en te verwijzen naar de situatie in bijvoorbeeld Spanje, zie bijvoorbeeld Carlistische milities, Hongarije of de Baltische staten. In 1938 hadden **Hongaarse Freikorps 14,000 leden**, velen van hen wilden geen eed op Horthy maar enkel op Szálasi afleggen.

Maar ook de linkse tegenhangers waren vaak bewapend. Ook hier slechts een paar voorbeelden

Duitsland: de *Rotkämpferbund*, de paramilitaire organisatie van de Duitse communisten, had in 1927 110.000 leden. Verder was er *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold*. Seine Hauptaufgabe sah das Reichsbanner in der Verteidigung der Weimarer Republik gegen Feinde aus den nationalsozialistischen monarchistischen und kommunistischen. Nachdem die NSDAP bei der Reichstagswahl 1930 erhebliche Wahlerfolge hatte verbuchen können, versuchte das Reichsbanner im September dem verstärkten Straßenterror der SA der Einheiten durch eine Umstrukturierung der technischen Ebene entgegenzutreten. In vielen Regionen verstärkte sich überdies die Frontstellung gegen die Kommunisten. Realistischere Schätzungen für 1932 gehen von einer Mitgliederzahl von mindestens 1,5 Millionen aus.

Oostenrijk: hier had links zijn *Schutzbund* met meerdere tienduizenden leden. Ook die *Bund* was groter dan het officiële Oostenrijkse leger met zijn 35,000 man. Aan het einde van de jaren twintig kon hij in totaal zo'n 80,000 tot 90,000 mensen mobiliseren, begin 1933 nog slechts ongeveer de helft.

https://www.bmi.gv.at/104/Wissenschaft_und_Forschung/SIK-Journal/SIK-Journal-Ausgaben/Jahrgang_2015/files/Blasi_2_2015.pdf

In **Spanje** werden in 1934 na de opstand van 'links' in Asturië ongeveer 90,000 geweren en 30,000 pistolen van de opstandelingen geconfisqueerd.

College 2. Context en bronnen van het fascisme

H6. Bredere context en de ontwikkeling van het *Völkische* en racistische denken

Het gaat hier om ideologische principes zoals geuit door bepaalde denkers, kortom bronnen waaruit fascistten hebben geput of zouden hebben kunnen putten. Ik wil zeker niet suggereren dat deze ideeën noodzakelijkerwijs in politiek fascisme moesten resulteren, noch dat fascistten ze na diepe studie overnamen. Zij vormen een breed, vaak niet eens samenhangend (internationaal!) palet waarvan we veel terugzien in fascistisch denken en doen. Verwijs naar de opmerkingen van Mosse en Sternhell over de grote inbreng van Frankrijk, dat bij Sternhell zelfs geldt als bakermat van het fascisme. Mosse is van mening dat bijvoorbeeld nog in 1914 in West-Europa geen land antisemitischer was dan Frankrijk.

Breedste context

Naast of zo men wil 'onder' de gewone gangbare verklaringen die verwijzen naar de talloze onmiskenbaar inderdaad zeer grote effecten van:

- De Eerste Wereldoorlog,
- De opkomst van het bolsjewisme,
- Het vaak zeer gebrekkig functioneren van de democratie
- De enorme economische crisis van 1929

En als verklaringen die alle extremisme bevorderden, waren er:

1) De brede verbreiding van anti-Verlichtingsdenken. Een crisis van de moderniteit

Sternhell: Les anti-Lumières

Het opkomen van een anti-verlicht wereld- mens- en wetenschapsbeeld

Anti-Positivism:

- Brown: The embrace of unreason.
- Stuart Hughes: The revolt against positivism

Algemeen:

Sigmund Freud: „Die Stimme des Intellekts ist leise“.

Positivism in de ruime zin:

Er bestaat een buitenwereld; die is kenbaar, beschrijf- en verklaarbaar (in termen van regelmaat) en verbeterbaar. Dat geldt ook voor mens en samenleving. Die kunnen via empirie en logica bestudeerd worden en vertonen dan overeenkomsten en patronen. Kennis daarvan is macht *en* deugd en ligt aan de basis van vooruitgang wanneer mensen rationeel handelen en de samenleving rationeel geordend is. In een dergelijk denken zijn liberalisme en vooruitgangdenken geworteld. Zie voor het afzetten daartegen bijvoorbeeld onder mijn paragraaf over *völkisch* denken, dat het bestaan van universele, niet-tijd en -plaatsgebonden regelmatigheden maar ook waarden ontkent.

Van belang: er waren zeker ook rationele, planmatige, technocratische kanten aan het fascisme. Het ambigue karakter van fascisme *en* moderniteit kan niet voldoende worden benadrukt. Het Westerse rationalisme heeft ook op zelfbehoud en heerschappij gerichte trekken - het was niet enkel een kwestie van bevrijding - en kan juist door zijn ‘onttoverende’ werking de behoefte aan mythen en aan ‘iets om in te geloven’ vergroten.

2) Opkomst van de massasamenleving

Hoe een moderne samenleving waarin oude bindingen en verbanden steeds meer verdwijnen te besturen en bijeen te houden? Dit thema zal telkens weer aan de orde komen tijdens het college. In aller-ruimste zin kunnen we fascisme zien als een van de vele reacties op ontworteling en anomie t.g.v. modernisering.

Achtergronden in denken. Aangezien het fascisme niet een consistente ideologie was, waren de bronnen waaruit werd geput ook zeer divers en soms zelfs niet met elkaar in overeenstemming te brengen. Duidelijk wordt wel hoop ik dat het fascisme voortborduurde op allerlei denkpatronen die wijder verbreid waren in Europa maar die het wel radicaliseerde.

Völkisch denken:

Zie George Mosse: Romantisch nationalisme, de natie - en de staat - zijn verankerd in intrinsieke trekken van een bevolking: geschiedenis, cultuur, taal, religie, ras, en niet slechts het resultaat van een politieke afspraak. Het volk is een ‘gemeenschap’ en de staat is het georganiseerde volk.

NB: Dit *Völkisch* denken wordt min of meer getransformeerd en uitgebouwd tot een denken in termen van *Volksgemeinschaft*.

Kort uitstapje: de ontwikkeling van de *Geisteswissenschaften*. Kernbegrippen *Volk*, *Raum*, *Kultur*, *Ganzheit*, *Verstehen*. Iggers, *German conception of history*. Brands, *Historisme als ideologie*. *Völkisch* denken past in anti-verlichtingsdenken als een vorm van zeer ver doorgevoerde ‘historisering’ en ‘relativering’

Doorgaans zien we in deze vorm van geschiedbeoefening en denken over geschiedenis zeer veel aandacht voor de staat en nadruk op belang ervan: De staat is de actor/ de maker van de geschiedenis. Vrijheid en cultuur kunnen alleen *binnen* een sterke staat bestaan en *door* een sterke staat gegarandeerd worden. In menig opzicht is dat de les die de Duitsers leerden na de nederlaag tegen Napoleon. “Am Anfang war Napoleon”, Duits historicus Thomas Nipperdey (1927-1992). Laat-komende landen waren ervan overtuigd

dat alleen sterke staten hun volk konden beschermen. Toen zij nog verdeeld waren, waren ze speelbal. Een staat kon slechts sterk zijn, wanneer hij één was.

Racistisch denken:

Zie George Mosse, *Towards the final solution*, het betreft hier een mix van 'verlicht' denken met een basis in 'wetenschap', en een grote dosis irrationalisme.

Bekende racisten:

- Arthur de Gobineau (1816-1882) Frans politicus en schrijver
- Georges Vacher de Lapouge (1854-1936) Frans antropoloog. Hij had meer succes buiten Frankrijk in bijvoorbeeld Duitsland en de Verenigde Staten dan in Frankrijk zelf. Hij kreeg daar nooit de hoogleraarspositie waar hij recht op meende te hebben. Curieus: Hij was kandidaat voor de Franse socialisten bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1888 en oprichter van de afdeling Montpellier van de *Parti Ouvrier Française* van de Franse socialist Jules Guesde (1845-1922). In Frankrijk in wetenschappelijke kringen was zijn impact nooit groot.
- Houston Stewart Chamberlain (1855-1927), Engels en later Duits schrijver. Schreef *Grundlagen des 19. Jahrhunderts*. Verkocht 60,000 exemplaren in de eerste tien jaar. Bij het begin van Wereldoorlog I waren er 100,000 exemplaren verkocht. In 1938 bedroeg de totale verkoop meer dan 250,000 exemplaren. Shirer, *Rise and fall of the Third Reich*, 156.
- Alfred Rosenberg (1893-1946) Nazi-ideoloog van Baltisch-Duitse origine. *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts*, geschreven in 1930. De drie belangrijkste hoofdstukken heten *Das Ringen der Werte*, *Wesen der germanischen Kunst* en *Das kommende Reich*. Tot 1944 bedroeg de „Volksauflage“ 1.075.000 exemplaren. Gedurende de Tweede Wereldoorlog kwamen daar nog 260.000 exemplaren bij. *Der Mythos* werd in 1934 door de Heilige Stoel op de Index geplaatst als heidens.

Hitler hield tot het einde toe vol dat zijn Jodenhaat en verdere racisme een wetenschappelijk fundament had. Meer in het algemeen:

“Het nationaalsocialisme is een koele en beredeneerde benadering van de realiteit, gebaseerd op de belangrijkste wetenschappelijke kennis en de spirituele uitdrukking ervan.” Zie Te Slaa, *Fascisme*, 207.

Opvallend: Het moderne racisme werd door velen vaak 'wetenschappelijk' genoemd!

Racistisch denken gaat al snel en bijna altijd over in denken in termen van:

- de ongelijkheid van rassen
- een strijd tussen rassen,
- het tegengaan van vermenging,
- angst voor het verzwakken of verdwijnen van het eigen ras

Voorbeelden:

- Madison Grant (1865-1937), *The passing of the great race: Or, the racial basis of European history* (New York 1916). American lawyer, anthropologist and proponent of eugenics. Grant expounded a theory of Nordic superiority, claiming that the Nordic race is inherently superior to other human races. The theory and the book were praised by Adolf Hitler and other nazi's.
- Theodore Lothrop Stoddard (1883-1950), American historian, journalist, political scientist and white supremacist. Stoddard wrote several books which advocated eugenics, white supremacy, Nordicism and scientific racism including. He wrote *The rising tide of colour against white world supremacy*, 1920. He advocated a racial hierarchy which he believed needed to be preserved through anti miscegenation, and birth control. Stoddard's books were once widely read both inside and outside the United States. He was a member of the Ku Klux Klan and of the American Eugenics Society of as well as a founding member and board member of the American Birth Control League.

Racisme, zeer zeker met betrekking tot niet-blanke mensen, was in Europa zeer wijdverbreid, niet alleen in rechtse kringen.

Al tientallen jaren vóór Hitler hanteerde de Duitse academische wereld het darwinisme als het wetenschappelijk fundament van een uitgesproken racistisch 'sociaal-darwinisme'. Vele uitspraken in Hitlers *Mein Kampf* - over rassenhygiëne, ras- en bloedzuiverheid, minderwaardige mensenrassen - waren al jaren schering en inslag aan de Duitse universiteiten en in wetenschappelijke publicaties. Reeds in 1923 werd aan de universiteit van München een leerstoel voor 'rassenhygiëne' opgericht. Van 1890 tot het begin van de jaren dertig verschenen er talloze 'wetenschappelijke' werken die een almaar racistischer interpretatie van het darwinisme voorstonden. Hitlers uitspraken zijn een getrouwe weergave van wat al decennialang door geleerden van aanzien over dat onderwerp was gezegd en geschreven.

Paraphrase van https://www.dbnl.org/tekst/_str008198201_01/_str008198201_01_0084.php

Concreet voorbeeld:

Citaat Heinrich Class (1868-1953), van 1908-1939 President van de *Alldeutsche Verband*, die op zijn hoogtepunt in 1922, 52.000 persoonlijke leden had. Hij had zeker invloed in Nazikringen maar na verloop van tijd raakte hij meer geïsoleerd. In Oktober 1932 werd duidelijk hoezeer *Verband* en nazi's uiteen waren gegroeid. Het *Verband* was op dat moment extremer. De *Alldeutschen* noemden Hitler 'Adolphe Légalité'. Ze hadden echter al zeer veel aanhang verloren. In 1939 werden ze door Reinhard Heydrich (1904-1942) verboden. Class stierf rustig in zijn bed. <https://www.dhm.de/lemo/biografie/heinrich-class>

Er is volgens hem niet zoiets als 'de mensheid':

„Wo fängt das an und wo hört es auf, was uns zugemutet werden soll, als zur Menschheit gehörig zu lieben und in unser Streben einzuschließen? Ist der verkommene oder halbtierische russische Bauer des Mir, der Schwarze in Ostafrika, das Halbblut Deutsch-Südwests oder der unerträgliche Jude Galiziens oder Rumäniens ein Glied dieser Menschheit?“

Pseudonym Daniel Frymann „Wenn ich der Kaiser wär.“ *Politische Wahrheiten und Notwendigkeiten* (Leipzig 1912) 186.

https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/523_Shades%20of%20the%20Future_104.pdf

Naast dit zeer succesvolle boek - In 1914 waren er al 25,000 exemplaren van verkocht - schreef hij ook, onder het pseudoniem Einhart, het zeer nationalistische en antisemitische *Deutsche Geschichte*, dat negentien edities beleefde.

Over het algemeen werd het denken in vaste 'nationale' / 'etnische' / 'culturele' / 'raciale' categorieën heel normaal gevonden. Zie later de opmerkingen m.b.t. andere volken. Onderscheid tussen deze categorieën werd vaak niet gemaakt.

Zie bijvoorbeeld de Duitse socioloog Max Weber (1856-1920) in zijn *Vorbemerkung zu den gesammelten Aufsätze zur Religionssoziologie* uit 1920, waar hij de mogelijkheid van verklaringen van de specifieke geschiedenis van het Westen op basis van ras duidelijk openlaat: „Der Verfasser erkennt das er persönlich und subjektiv die Bedeutung des biologischen Erbgutes hoch einzuschätzen geneigt ist.“

Zeer belangrijk voor Duitse en tot op zeker hoogte ook het Italiaanse fascisme: de haat t.o.v. Slavische volkeren, die op de een of andere wijze vaak ook als een ras werden gezien.

Max Weber over Poolse landarbeiders in zijn oratie van 1895:

„Der polnische Kleinbauer gewinnt an Boden, weil er gewissermaßen das Gras vom Boden frißt, nicht trotz, sondern wegen seiner tiefstehenden physischen und geistigen Lebensgewohnheiten. ... Die Menschengeschichte kennt den Sieg von **niedrigem entwickeltem Typen der Menschlichkeit** und das Absterben hoher Blüten des Geistes- und Gemütslebens, wenn die menschliche Gemeinschaft, welche deren Träger war, die Anpassungsfähigkeit an ihre Lebensbedingungen verlor, es sei ihrer sozialen Organisation oder ihrer Rassequalitäten wegen. ... das Interesse an der Hemmung der slawischen Flut ruft nach der Überführung bedeutender Teile des östlichen Bodens in die Hand des Staates.“

Het betreft een tekst vol verwijzingen naar ras en 'strijd om voortbestaan'.

Belangrijk: Hier ook meer over de achtergronden van het 'anti-Slavische' denken: Zie de twee boeken van Liulevicius over het 'wilde Oosten', dat door de Duitsers gekoloniseerd en 'beschaafd' moest worden, of, indien men dat niet mogelijk achtte, 'leeg' gemaakt moest worden. Wijs kort op Ludendorff en *Ober Ost* en op boek van Schaller.

Het kost weinig moeite antisemitische en andere vormen van 'racistische' uitspraken bij Marx en Engels te vinden, bijvoorbeeld anti-Slavische. In vroege artikelen bestempelden Karl Marx (1818-1883) en Friedrich Engels (1820-1895), Tsjechen, Kroaten en Russen als onhistorische (*geschichtslose*) en zelfs reactionaire volkeren.

Citaat Engels:

"...en dat het daarom het natuurlijke, onvermijdelijke lot van deze stervende naties was om dit proces van ontbinding en absorptie te laten voltooien door hun sterkere burenen."

Het ontwikkelde verdringt volgens Marx en Engels, althans in een aantal van hun publicaties, onvermijdelijk het minder ontwikkelde.

The German-feudal way of production, that contains „bourgeois“ elements, brings these „elements of civilisation“ to the similarly feudal, but more backward, East. In exactly the same way that Marx writes about the English dominion of India, Engels supports the progress promoting function of the rapacious middle class, the dominant class of the emergent way of production, that is allied with the aristocracy in Germany, being thus already „polluted“ by these social functions, contrarily to its counterpart in the eastern nations,

Das war, wenn auch im geringeren Grade, im ganzen Osten Europas der Fall. Der Handwerker, der kleine Krämer, der kleine Fabrikant ist in Petersburg, in Budapest, in Jassi und selbst in Kostantinopel bis auf den eutigen Tag ein Deutscher, während der Geldverleiher, der Schankwirt, der Hausierer [...] in den allermeisten Fällen ein Jude ist dessen Muttersprache ein schauderhaft verdorbenes Deutsch ist.¹⁵

Formuleringen gevonden in Libretti, 'The presumed antislavism of Engels'.

Zie ook voorbeelden uit Engelse hoge politiek van uitspraken over China en het Ottomaanse Rijk

Palmerston in 1849 over China "These half-civilised governments all require a dressing every eight or ten years to keep them in order." Julia Lovell, *The Opium War. Drugs, dreams and the making of China* (Londen 2011) 249-250. Henry John Temple, 3e burggraaf Palmerston 1784-1865, lange tijd Brits Minister van Buitenlandse Zaken en in het midden van de negentiende eeuw twee maal premier.

Zeer interessant https://en.wikiquote.org/wiki/Henry_Temple,_3rd_Viscount_Palmerston

Tallose quotes m.b.t. power politics, self-preservation, I am firmly persuaded that among nations, weakness will never be a foundation for security. I am satisfied that the interest of England is the Polar star - the guiding principle of the conduct of the Government; We have no eternal allies, and we have no perpetual enemies. Our interests are eternal and perpetual, and those interests it is our duty to follow.

The 'Balance of power' means only this - that a number of weaker States may unite to prevent a stronger one from acquiring a power which should be dangerous to them, and which should overthrow their independence, their liberty, and their freedom of action. It is the doctrine of self-preservation.

Çiçek, Nazan, "“Bulgarian Horrors” revisited: the many-layered manifestations of the Orientalist discourse in Victorian political construction of the external, intimate and internal Other

"In July 1822, Parliament held an extensive debate on the war. [...] Various speakers talked of the "barbarous ferocity" of the Turks, "Turkish inhumanity" as well as the "tyranny", "wasteful and disgusting empire of the Turks" In other words expelling the Turks, "a nation of barbarians, the ancient and inveterate enemies of Christianity and freedom in Asia."

"the almost universal description of the Ottoman Empire in the [British] press as a place of Muslim fanaticism, misrule and barbaric, uncivilized or stranger races" had a long history. "Although in reality most of the Balkans 'were less known than Timbuctu' to Britain

The analogy drawn between the "Oriental other" and the "other at home" was rather commonplace in nineteenth century British travel writing which was epitomized in Arthur John Evans' 1877 book of *Through Bosnia and Herzegovina on Foot During the Insurrection*. *"If anyone wishes to find examples of the deepest human degradation", Evans wrote, "he must search not among the mountain homes of the oppressed rayahs of Bosnia, but rather in the alleys of one of our great cities".*

Arthur John Evans, *Through Bosnia and Herzegovina on foot during the Insurrection* (London 1877) 296.

"Without doubt, almost every British traveller to the region carried a strong sense of moral superiority, both over the slowly receding Ottoman Turks and the Balkan nationals many of them sought to support. [...] What most writers did not dispute, regardless of political leaning, was the second-class nature of the Balkan peoples" Larson, ibid, pp. 272, 379.

Larson, Todd E., *Discovering the Balkans: British Travellers in Southeastern Europe, 1861-1911*, Unpublished Phd Thesis, University of Illinois at Urbana-Champaign, 2004.

The Times definitely believed it to be the case:

"What is also remarkable is that at every stage of this prolonged contest it has appeared doubtful to many careful observers whether the Moslem or the degenerate Christian under him better deserved our moral sympathy. The latter was always mendacious, licentious in his profligacy, treacherous in his cruelty, yet it has come to pass that when a Province has been separated from the Ottoman Empire and allowed forty or fifty years of development, it has advanced in a way affording the most striking contrast to the Provinces retained by the Sultan. Everything that is bad may be said with much truth of the Trans-Balkan Provinces, just as everything that is bad might have been said not long since of Romania, and much that is bad might have been said of Southern Hungary but if we are watching a great evolution, which will end - perhaps not now, but twenty years hence - in the liberation of the Trans-Balkan Provinces, and their gradual elevation to the rank other Provinces have attained, it becomes a question whether we should not make it a principle of action to try to make their inhabitants friendly to us, and to assist them in standing on their feet, instead of throwing them into the arms of others."

"Editorial", The Times, 31 July 1876, p. 9, issue 28695, col. A. Also See "Editorial", The Times, 25 August 1876, p. 7, issue 28717, col A where it reads: "There is abundant evidence that if we could secure the conditions of peace and justice in any part of the Turkish Empire in Europe, the Eastern Question would rapidly tend to settle itself. The Turk is dying out and wherever the Slav or the Bulgarian gets free play he multiplies and his wealth increases. It is not unreasonable to look forward to the natural extinction of the Turk, [...]".

William Gladstone several times Prime Minister of the UK himself repeatedly argued that the Turks and the Slavs were two irreconcilably different races in a hierarchical position and resorted to an analogy between slavery and the state of the Slavs under the Ottoman reign. *"It is worse in this respect, that in the case of negro slavery, at any rate, it was a race*

of higher capacities ruling over a race of lower capacities”; he ventured, “but in the case of this system [that prevails in Turkey], it is unfortunately a race of lower capacities which rules over a race of higher capacities.” Throughout the campaign it was an ordinary practice for numerous writers to call for the eviction of the Turks from European lands on grounds of their racial inferiority. “An example of how extreme some of these writings were, was A Regular Little Turk, or Mrs. Christian’s Troublesome Brat, a vitriolic essay complete with racist illustrations which asked ‘How had that brown-skinned, black-eyed, bandy-legged brat got into Mrs. Christian’s nursery? The nursery though not quite perfect, was on the whole a respectably conducted establishment, and not intended for the entertainment of boys resembling young Ali’.”

Variant van racistisch denken: antisemitisme

Duitsland:

Wilhelm Marr 1819-1904 was een Duitse agitator die de term antisemitisme heeft geïntroduceerd bij een breder publiek als aanduiding voor Jodenhaat. De term was voor het eerst gebruikt in 1860 door een Joods-Oostenrijks oriëntalist Moritz Steinschneider (1816-1907) die schreef over *antisemitische Vorurteile*. Marr was een werkloze volkisch denken en racisme journalist die vond dat hij zijn baan kwijt was geraakt door toedoen van Joden. Hij gebruikte de term in zijn pamflet van 1879 *Der Weg zum Siege des Germanenthum über das Judenthums*. In het eerste jaar van verschijnen doorliep het al twaalf drukken en werden 20,000 exemplaren verkocht. Marr’s analyse van de Joodse kwestie culmineerde in de these dat het Jodendom een wereldhistorische zege had behaald en dat die Joodse zege het einde van Duitsland zou betekenen. Hij stichtte in 1879 de Liga van Antisemieten, de eerste Duitse organisatie die specifiek de ‘bedreiging’ van Duitsland door de Joden wilde bestrijden en hun gedwongen vertrek uit het land bepleitte. Marr trouwde viermaal, drie keer met een vrouw die Jodin genoemd zou kunnen worden, en publiceerde in 1891 *Testament van een antisemiet* waarin hij excuses aanbood voor zijn antisemitische uitlatingen.

Zie Pulzer, *Rise of political anti-semitism*: Arthur Moeller van den Bruck (1876-1925), Duits historicus publiceerde 1923 een boek getiteld *Das Dritte Reich*; Paul Anton de Lagarde (1827-1891) Duits godsdienstwetenschapper en orientalist, beiden fel antisemiet; Julius Langbehn (1851-1907) Duits kunsthistoricus, archeoloog en schrijver. In 1890 publiceerde hij *Rembrandt als Erzieher*, onmiddellijk een enorm succes met in totaal meer dan 150,000 verkochte exemplaren. Het ging tekeer tegen rationalisme, liberalisme, materialisme, en de opkomst van massa cultuur. In het boek verschijnt Rembrandt als de perfecte belichaming van het Zuid-Duitse ‘ras’ aan wie Langbehns decadente tijdgenoten in Duitsland een voorbeeld moesten nemen. Ook hier weer zien we iemand die, in 1890, overtuigd was dat Duitsland in verval was. Langbehn was een mislukt geleerde die nooit een goede vaste baan had.

Oostenrijk kende een lange eigen traditie van antisemitisme. Voor informatie daarover verwijst ik naar Pauley, *From prejudice to persecution*.

Frankrijk:

Édouard Drumont (1844-1917), Frans journalist, schrijver, rechts politicus, schreef *La France juive. Essai d'histoire contemporaine*, een antisemitisch traktaat gepubliceerd in 1886. Het omvat 1,200 pagina’s. Alleen al in het eerste jaar na verschijnen werden er meer dan 60,000 exemplaren van verkocht. Het beleefde in totaal meer dan tweehonderd herdrukken tot 1914. In Duitsland waren er in 1889 al zes drukken verschenen. In 1888 verscheen een verkorte versie in één deel. Het werd nog heruitgegeven in Frankrijk in 1938 (en later 1941 en 1943). Er verschenen vertalingen in het Duits, Italiaans, Pools en Spaans.

Zou uiteraard ook kunnen verwijzen naar de rest van Centraal- en Oost-Europa

In elk geval benadrukken dat het idee dat Joden niet zouden ‘deugen’ wijdverbreid was. Ook hier weer waren fascisten zeker extreem maar dat betekent dat (velen) in mindere mate ook zo dachten.

Joden werden extra gehaat omdat ze zo vaak succesvol waren in zeer specifieke sectoren van de samenleving: stedelijk, internationaal, 'kapitalistisch', met name verbonden met het bankwezen en de financiële wereld, of juist 'socialistisch'.

Wie spreekt over ras, komt vaak al snel te spreken over eugenetica, het verbeteren van 'mensenmateriaal'. Ook dit werd ook in wetenschappelijke kringen door velen serieus genomen en bepleit en ook in linkse kringen. Het is zeker niet alleen 'irrationeel rechts'. Verwijs naar Francis Galton (1822-1911) Brits statisticus en grondlegger van de eugenetica en diens ideeën over eugenetica en psychometrie.

Velen geloofden in eugenetica en stonden er positief tegenover:

Francis Galton advocated marriage between the fittest individuals, followed by a number of prominent socialists such as Sidney and Beatrice Webb, George Bernard Shaw, Havelock Ellis and H. G. Wells, who openly championed eugenics as a tool of social engineering.

Toen Winston Churchill toetreden was tot het kabinet-Asquith, in 1910, schreef hij de premier een brief waarin hij hem vroeg haast te maken met een wet die het mogelijk maakte zwakzinnigen (de *feeble-minded*) op en buiten te sluiten, zodat ze zich niet konden voortplanten of mengen met de *superior stocks*. Churchill schreef:

"The unnatural and increasingly rapid growth of the feeble-minded and insane classes, coupled as it is with a steady restriction among all the thrifty, energetic and superior stocks, constitutes a national and race danger which it is impossible to exaggerate."

Hij sprak in dezelfde brief van 'a terrible danger to the race'

Zie verder Lucassen, 'Brave new world'.

H7. De populariteit van biologisch en deterministisch denken

Specifieke variant *Blut und Boden*

Volgens veel nationaalsocialisten bestond er nauwe band tussen het raciaal gedefinieerde nationale lichaam (bloed) en zijn vestigingsgebied, zijn 'thuisland'. De landelijke manier van leven werd geïdealiseerd in tegenstelling tot de stedelijke, en de boerenstand werd tot steun van de nationaalsocialistische nationale gemeenschap gemaakt. Diverse nationaalsocialisten voorzagen de opkomst van een nieuwe boerenadel die zogenaamd zou helpen bij het herstel van een 'zuiver', Noords-Germaans 'ras'. Vooral de SS, maar ook Baldur von Schirach (1907-1974), leider van de Hitlerjugend, Minister voor Jeugdzaken en gouwleider van Wenen, waren groot voorstander van het bloed- en bodemconcept. Het speelde zeker een rol bij de groeiende steun voor de Nazi's onder de boerenbevolking voor 1933. De slogan wordt doorgaans geassocieerd met de Duitse Nazi Walther Darré (1895-1953) op wiens naam publicaties staan met de volgende veelzeggende titels: *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse*, 1929; *Neuadel aus Blut und Boden*, 1930; *Das Schwein als Kriterium für nordische Völker und Semiten*, 1933; *Um Blut und Boden. Reden u. Aufsätze*. Hij was echter geen was geen uitvinding van Darré, maar een populaire metafoor niet alleen van de 'völkische' beweging; August Winnig (1878-1956), eerst vakbondsman en politicus voor de SPD tot 1921, die echter sterk opschoof naar rechts - in 1920 nam hij al deel aan de Kapp Putsch - beweerde in 1926: „Blut und Boden sind das Schicksal der Völker.“ (De eerste zin van een van zijn boeken: *Befreiung*). Darré zelf had de slogan aan het tijdschrift *Blut und Boden* ontleend.

Aus prähistorischen Funden versuchten die Wissenschaftler die Gesittung dieses angenommenen Urvolkes zu erforschen. Sie stellten fest, dass zur „arischen Kultur“ der einfache Ackerbau und gezähmte Haustiere gehörten, darunter auch das Schwein. In diesem Sinne bezeichnete der NS-Agrarpolitiker und Schriftsteller Walter Darré in seinem Buch „Das

Schwein als Kriterium für nordische Völker und Semiten“ (München 1933) das Hausschwein als Zeichen arischer Kultur.

We zien hier een sterke invloed van de Romantiek. Zie het werk van Wilhelm Riehl

Wilhelm Riehl (1823-1897) een Duits journalist, auteur en volkskundige
Die Naturgeschichte des Volkes als Grundlage einer deutschen Social-Politik, 1851-1869
Land und Leute, 18542.
Die bürgerliche Gesellschaft, 1851
Die Familie, 1855
Wanderbuch, 1869

Riehl was kritisch over de verstedelijking en beweerde dat ‘de stad’ gezinnen verwoestte en “bos, weiland en water” verdrong. Hij zag de stedelijke ruimte als de “broedplaats voor de socialistische geest van het egalitarisme” als resultaat van het isolement van wanhopige individuen, wat op zijn beurt het gevolg was van de vernietiging van gezinnen.

Zie de haat ten opzichte van Berlijn, Wenen, Budapest = Judapest en Madrid (bij Franco) en vergelijk de opmerkingen van Spengler over de stad.

De Nazi's bouwden ook voort op ideeën die al onder de Junkers leefden voor Wereldoorlog I, toen die de lof van het landleven zongen, de band tussen Duitsers en hun land benadrukten en er steeds op wezen dat een land dat niet zelfvoorzienend was, binnen zijn grenzen of met zijn periferie, onmogelijk sterk kon zijn.

Binnen het Nazisme was er echter ook steeds een sterke, om niet te zeggen veel sterkere beweging die niet zo veel van dit sterk romantisch het landlevend verheerlijkend denken moest hebben en die veel meer zag in het bevorderen van industrie en organisatie, Hitler persoonlijk was daar ook in toenemende mate voorstander van. Een dergelijk cultiveren van het platteland en het plattelandsleven was uiteraard moeilijk te verzoenen met de realiteit van een industrieland als Duitsland.

Dit ophemelen van de boer en het platteland was ook zeer prominent in het Roemeens fascisme. Echt *revolutionaire* fascisten waren veel meer ambivalent over de boerenstand omdat ze vonden dat het boeren ontbrak aan het ‘vernieuwend’ potentieel. Zie bijvoorbeeld de opvattingen van de Hongaarse fascist Ferenc Szálasi (1897-1946). In het Italiaanse fascisme speelde het verheerlijken van boeren en landleven nooit een centrale rol.

Een breder uitgewerkt idee van geografisch determinisme

- Paul Vidal de La Blache (1845-1918), een Frans geograaf beïnvloed door Friedrich Ratzel (zie later) en zijn aandacht voor ‘genre de vie’. In elke regio waren volgens Vidal de La Blache door de eeuwenlange wisselwerking tussen menselijke groep en natuurlijke omgeving unieke levensstijlen, *genres de vie* ontstaan. Mens en omgeving zijn steeds op specifieke wijze nauw met elkaar verbonden. Mensen zijn in dat opzicht geen wereldburgers maar verschillend.

- Hippolyte Taine (1828-1893) Frans filosoof, historicus en schrijver die het menselijk bestaan als gedetermineerd zag door *race*, *milieu*, *moment*. Taine had op zijn beurt invloed op bijvoorbeeld Maurice Barrès (1862-1923), Frans schrijver en politicus.

According to Barrès, the nation is not founded by an act of autonomy but finds its origins in the earth (le sol), history (institutions, life and material conditions) and traditions and inheritance (“the dead”): “La terre et les morts “. He claimed: “...the individual is nothing, society is everything.” He was in favour of local patriotism, faith to one's roots and to one's family, and wrote about being *déraciné*. For him nationalism was also regional or provincial. Zie ook Maurras en zijn onderscheid tussen « pays légal and pays réel »

Geopolitiek, sterk sociaal-darwinistisch denken, eveneens met steeds verwijzingen naar 'de' wetenschap

Realpolitik. Politiek en de wetten van zelfbehoud: machtsdenken en machtsbalans denken

- Ludwig von Rochau (1810-1873)

De term *Realpolitik* is voor het eerst gebruikt in het boek *Grundsätze der Realpolitik* (1853) van de Duitse journalist Ludwig von Rochau (1810-1873).

Hij verdedigde de stelling dat de politiek is onderworpen aan "de wet van de sterke" zoals de fysieke wereld is onderworpen aan de wet van de zwaartekracht. De bestaansgrond van de staat is eenvoudigweg zichzelf in stand te houden. Praktische, feitelijke overwegingen tellen in de internationale politiek, niet morele.

- Friedrich Ratzel (1844-1904). Duits geograaf

Zijn publicatie *Lebensraum* (1901) over biogeografie vormde de basis voor de latere geopolitiek. In deze gedachtegang wordt de staat gezien als een 'biologisch organisme' dat moet groeien. Hij zag overal om zich heen staten strijden om ruimte en beschouwde dit als een natuurlijk proces. Oorlog was daarvan de natuurlijke consequentie en zou leiden tot natuurlijke selectie en het overleven van de sterksten ten koste van de zwakken. Deze strijd zou volgens hem altijd voortduren en binnen zijn theorie konden staten niet alleen groeien, maar ook 'afsterven'.

- Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Amerikaans marinier en historicus. Hij wordt algemeen beschouwd als de meest vooraanstaande militaire theoreticus die zich met het belang van militaire macht op zee heeft beziggehouden. In 1890 schreef hij *The influence of sea power upon history, 1660-1783*. Sir Halford Mackinder (1861-1947), Brits geograaf stelde eveneens dat geografie en macht in de wereldpolitiek aan elkaar gekoppeld zijn. Terwijl Mahan dacht dat de grote zeemachten de wereld zouden gaan beheersen, beweerde Mackinder dat de grote landmachten dat zouden gaan doen.

- De Zweedse politicoloog en 'uitvinder' van de geopolitiek, Rudolf Kjellén (1864-1922), duidelijk beïnvloed door Friedrich Ratzel. Volgens hem zijn staatsgebieden met elkaar verbonden in "een organische verbinding als lichamen met hart en longen en minder nobele delen." Zoals elke levensvorm moeten staten uitbreiden of sterven. Dit is niet het gevolg van pure veroveringsdrang, maar een kwestie van zelfbehoud. Afhankelijkheid van import betekende dat een land economisch niet zelfvoorzienend was. Autarkie bood voor hem de oplossing voor een politiek probleem. Ook hij (zij het na Maurice Barrès en talrijke 'nationaalsocialistische' partijen) was in 1910 een vroege gebruiker van de term 'nationaalsocialisme' en pleitte voor een 'nationaalsocialisme', in tegenstelling tot het 'klassensocialisme' van zijn tijd. Dit laatste beschouwde hij als destructief voor de natie. Zijn organische kijk op de staat was een poging om de staat te beschouwen als een zelfstandig studieobject met een eigen dynamiek en logica, macht en wil, een organische eenheid van land en volk, en als zodanig een persoonlijkheid op het internationale toneel. Naties zijn als organismen in biologische zin. Het enige wat derhalve voor hen op termijn telt, zijn hun belangen, vooroordelen en driften; het verlangen naar realisatie en groei, en de wil tot leven en macht. Hij ontkende het bestaan van altruïstische neigingen niet, maar beweerde dat die zich alleen ontwikkelen als ze niet direct in strijd zijn met de egoïstische neigingen van de staat. Met betrekking tot Duitsland schreef Kjellén dat het omsingeld werd door zeemachten in het Westen en Rusland in het Oosten en zich daarom meer op het Zuidoosten van Europa en het Nabije Oosten moest richten.

- Geopolitiek met Karl Haushofer (1869-1946) Duits geograaf als meest prominente voorbeeld.

Hij was een bewonderaar van Mackinder en een bron van inspiratie voor Hitlers expansiedrift in het oosten hoewel hij zelf opvallend genoeg ook pleitte voor een alliantie tussen Duitsland en Rusland. Hij had nauwe contacten met Rudolf Hess en raakte mede daardoor in ongenade. Hij belandde uiteindelijk in Dachau en pleegde kort na de Tweede Wereldoorlog zelfmoord.

In deze context interessant: de debatten over de plaats van Duitsland in het Europese statenbestel.

Der Historiker Ludwig Dehio (1888-1963) sprach mit Blick auf das Deutsche Reich von 1871 von der «halbhegemonialen Stellung»: zu klein für die Hegemonie, zu groß fürs Gleichgewicht.

Zie zijn *Gleichgewicht oder Hegemonie: Betrachtungen über ein Grundproblem der neueren Staatengeschichte* (1948). Het probleem voor de 'verspätete Nation' was dat zij te groot was om met Europa samen te leven en te klein om het te overheersen. Zij was in Europa een 'half-hegemon' en moest zich daarom op het wereldtoneel begeven. Velen dachten dat Duitsland de keuze had tussen wereldmacht of ondergang. Na Bismarck, die graag benadrukte dat Duitsland 'eine saturierte Nation', 'een tevreden natie' was, werd deze behoefte op het wereldtoneel mee te spelen duidelijk sterker.

Bovendien zou Duitsland gezien zijn Mittellage tussen zeemacht Engeland en landmacht Rusland altijd bedreigd zijn.

Conflicten tussen staten werden sinds het moderne nationalisme zijn intrede had gedaan conflicten tussen volkeren en niet tussen regeerders. Zij werden derhalve ook veel totaler: het onderscheid combattant non-combattant vervaagde. Zie de excessen in Wereldoorlog I en de veranderingen in de Duitse militaire ideologie al voordien.

Een vast bestanddeel van de *Blut-und-Boden*-ideologie was de „*Volk ohne Raum*“-these op grond waarvan 'opgesloten' volkeren extra land opeisten.

Volk ohne Raum werd gepubliceerd in 1926. Het was een roman geschreven door de Duitse schrijver Hans Grimm (1875-1959), die nog in 1954, nadat hij er niet in was geslaagd een zetel in het West-Duitse parlement te bemachtigen voor de extreemrechtse Deutsche *Reichspartei*, een gedetailleerde verdediging van het nationaalsocialisme publiceerde. Het boek behelst de these dat Duitsland als gebied zonder kolonies meer ruimte nodig heeft. De Duitsers zijn een volk dat "niet zoveel landbouwgrond heeft als nodig is voor zijn economie". In 1933 waren er 220,000 exemplaren van het boek verkocht. In 1944 was dat aantal opgelopen tot 550,000. Toen er 1944 een nieuwe uitgave kwam, werden daarvan nog 20.000 exemplaren verkocht. Een verdere oplage van een half miljoen exemplaren kon niet meer worden gerealiseerd. Zijn opvattingen waren zeer populair. Konrad Adenauer (1876-1967), de latere Bondskanselier, bijvoorbeeld nam deel aan het debat over de Duitsers als 'volk zonder ruimte' en Afrika als 'ruimte zonder volk'. Zo claimde hij in 1928: "Het Duitse Rijk moet er absoluut naar streven koloniën te verwerven. Er is te weinig ruimte in het *Reich* zelf voor de grote bevolking." Hij zette deze inspanningen ook voort in zijn rol als uitvoerend vicepresident van de Duitse Koloniale Vereniging van 1931 tot 1933.

Deze claim lag ook besloten in de veel gebruikte formulering 'plaats in de zon' die de Duitse Minister van Buitenlandse Zaken Bernhard von Bulow (1849-1929) gebruikte in een debat in de Reichstag in 1907 over het Duitse koloniale beleid: „Wir wollen niemand in den Schatten stellen, aber wir verlangen auch unseren Platz an der Sonne.“

Ook Heinrich Class beweerde in zijn *Wen ich der Kaiser wär* uit 1912 dat Duitsland te klein was en recht had op gebiedsuitbreiding.

https://ghdi.ghi-dc.org/pdf/deu/523_Zukunftsschatten_104.pdf

We zien een sterker worden van de opvatting dat 'kleine' landen zich niet kunnen verdedigen en gevaar lopen als gevolg van Wereldoorlog I, met zijn blokkades, en de Grote Depressie, toen grote mogendheden alom terugvielen op hun imperia. Dit paste in een bredere ontwikkeling ten tijde van het Interbellum, te weten een zich afzetten tegen globalisering en toenemende pogingen minder afhankelijk te zijn van het buitenland. Zie Tara Zahra's boek.

Licht in dit kader het concept 'proletarische naties' toe van de Italiaanse nationalist Enrico Corradini (1865-1931).

"We must start by recognizing the fact that there are proletarian nations as well as proletarian classes; that is to say, there are nations whose living conditions are subject... to the way of life

of other nations, just as classes are. Once this is realized, nationalism must insist firmly on this truth: Italy is, materially and morally, a proletarian nation." Corradini 1919

De Duitse, Italiaanse en Japanse nationalisten zagen hun landen als **"have-not nations"**.

De oude imperialistische naties (m.n. het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Rusland) hadden de wereld opgedeeld en de nieuwe naties (Duitsland, Italië en Japan) bleven met lege handen achter. Deze kritiek was in een bepaald opzicht terecht: Waarom zouden alleen de oude imperialisten mogen veroveren, inlijven, uitbuiten?

Mussolini

Mussolini wees er steeds weer op dat zo veel Italianen Italië hadden moeten verlaten.

Toelichting: He alleged that Italy required uncontested access to the world's oceans and shipping lanes to ensure its national sovereignty. This was elaborated on in a document he later drew up in 1939 called "The March to the Oceans" and included in the official records of a meeting of the Grand Council of Fascism. This text asserted that maritime position determined a nation's independence: countries with free access to the high seas were independent; while those who lacked this, were not. Italy, which only had access to an inland sea without French and British acquiescence, was only a "semi-independent nation", and alleged to be a "prisoner in the Mediterranean." The economic crisis inaugurated a discourse that would accompany the entire parabola of Italian imperialism: the myth of "demographic colonisation", or the dream of an exotic "golden land" at the disposal of Italian workers. a "golden land", that was rich in resources but inhabited by inferior peoples, which Italy had the right and the duty to conquer.

The supposed uniqueness of Italian colonialism also had the effect of undermining the anti-colonialist front, and in particular of tearing the socialist movement apart. Its leadership was divided between those who opposed the colonial enterprise in the name of internationalism and those who supported it in the interests of the (Italian) proletariat. The German-Italian sociologist Robert Michels, reflected this polarisation in a paradigmatic way, arguing in a 1914 book for the "historical necessity" of Italian imperialism. Italian imperialism aimed first of all at providing the surplus population, an essentially proletarian surplus, with a way of life more worthy of the nation to which it belongs. It was precisely for this reason - Michels continued - that "a large part of the socialists" had joined the colonialist cause. This myth, over the years, was linked to another, that of the "proletarian nation".

There is no doubt that the conquest of Ethiopia was greeted with enthusiasm in many political and cultural circles. For example, although Pius XI was secretly against this war, almost all currents of Italian Catholicism supported it as a means of Italy's renewed imperial mission and the expansion of Catholicism in the world.

Wijzen op het grote belang van dit idee in Japan en vandaar op de stelling dat de Tweede Wereldoorlog de laatste imperialistische oorlog was, een oorlog van de 'laatkomers' tegen de 'gevestigden' op het wereldtoneel. Zie Overy, *Blood and ruins*. Zie in Japan de invloed van Ikki Kita (1883-1937), schrijver en ook een voormalig socialist.

Doorgaans streefden fascistten naar een grote bevolking. Dat betekende veel werkers, soldaten en belastingbetalers maar aan de andere kant 'overbevolking'. Dus 'moest' men gebiedsvergroting nastreven.

H8. 'Verval' en de behoefte aan een elite en leiders

Vrijwel zonder uitzondering wilden fascistten 'verval' (van land, natie of ras) bestrijden. Dat verval werd vaak gekoppeld aan de opkomst van 'de massa' en creëerde de behoefte aan saamhorigheid onder een leider. Ook in dat opzicht konden fascistten voortborduren op bestaande ideeën.

- Oswald Spengler (1880-1936) Duits historicus/ filosoof.

Zijn *Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte* (deel I Wenen 1918, deel II München 1922) kreeg zowel lof als felle kritiek maar alleen al in de jaren 1920 werden er 600,000 exemplaren van verkocht. NB Het boek in zijn huidige versie is bijna 1300 pagina's! De wereldgeschiedenis is voor hem een afwisseling van opkomst en neergang van culturen en beschavingen. Ik volsta met een aantal opmerkingen /citaten die in de context van de analyse van het fascistisch denken belangrijk *kunnen* zijn. Ik zeg *kunnen* omdat het bij zulke werken nooit duidelijk is of en hoe ze gelezen zijn. Deze kanttekening geldt uiteraard bij al de bronnen waarnaar hier wordt verwezen.

Sämtliche Hochkulturen besäßen eine analoge Geschichte, einen sich jeweils entsprechenden inneren Bau. Sie besäßen sämtlich ihre Frühzeit, ihre Hochblüte, ihr Verfallsstadium und schließlich ihr Sterben. Dies gestatte es, die Zukunft noch nicht abgeschlossener Kulturen zu prognostizieren. Die abendländische Kultur gehe ihrem Ende entgegen, und die russische Kultur blühe auf. Die Herrschaft des Dritten Standes geht schließlich auf die des Vierten Standes, der formlosen Masse der Weltstädte, über, genauer gesagt auf diejenigen, die diese Zivilisationsmassen als Dompteure in den Dienst ihrer eigenen Machtabsichten nehmen können. Das Resultat sei der Verfall der Demokratie und die anbrechende Herrschaft der Demagogen und Diktatoren. Für Spengler waren die politisch besten Zeiten längst vorbei. Sein Ideal war das Ancien Régime in Frankreich, die absolutistische Herrschaft der Bourbonen bis 1789. Danach: nur noch Niedergang.

„Der Krieg ist die Urpolitik alles Lebendigen“. „Das Leben ist hart, wenn es groß sein soll. Es läßt nur die Wahl zwischen Sieg und Niederlage, nicht zwischen Krieg und Frieden.“

„Oorlog is de schepper ... van alles wat groots is.“

„Alles Bedeutende im Strom des Lebens ist durch Sieg und Niederlage entstanden.“

In decadente beschavingen „sterft men aan iets niet voor iets.“

„Conflicten komen maar op een manier aan hun einde, en dat is door de dood - de dood van individuen, van volkeren, van culturen.“

Vitalisme

„... beter een kort leven, vol daden en eer, dan een lang leven zonder inhoud.“

„Alles Leben ist Kampf, weil es Feuer ist.“

„Einen langen Krieg ertragen wenige, ohne seelisch zu verderben; einen langen Frieden erträgt niemand.“

„Leben ist Tun und Leiden. Je wissender der Mensch, desto tiefer sein seelisches Leid.“

„Leben ist Trieb, Wille, Flamme, Angriff.“

„Dauerndes Glück ist Langeweile.“

Irrationaliteit

„Allzu viel Bewusstheit tötet den echten Willen, den instinktiven Drang zur Tat und läßt nur das bloße Wollen zurück.“

„We geloven niet langer in de macht van de rede over het leven. Wij hebben het gevoel dat het leven de rede domineert.“

Imperialisme

Eine Nation muss sich ausdehnen, „denn man wächst oder stirbt ab“. Im Visier ist „das Wachstum der eignen Lebenseinheit - Stand oder Nation - auf Kosten der andern“.

„Imperialismus ist reine Zivilisation.“ In dieser Erscheinungsform liegt unwiderruflich das Schicksal des Abendlandes.

Haat t.o.v. de stad

Spengler haat de grote stad. Metropolen zijn centra van democratie en plaatsen waar het geld heerst en verheerlijkt 'het platteland' en 'de boer'.

“Der Bauer ist nicht Demokrat, folglich übersieht, belächelt, verachtet, haßt man ihn.” Die Welt werde in den Metropolen gestaltet, die Provinz könne nicht mitreden und “höchstens zu vollzogenen Ereignissen Stellung nehmen”.

“In plaats van een echt authentiek type mensen, geboren uit en opgegroeid op het land, is er een nieuw soort nomade, ... de parasitaire stadsbewoner, zonder traditie, volkomen zakelijk-nuchter, areligieus, slim, onvruchtbaar, met een diepe minachting voor de plattelandsbewoner, vooral voor de plattelandsbewoner bij uitstek, de gentleman.”

Mensen zijn niet gelijk en moeten zich voortplanten

„Es gibt zuletzt einen natürlichen Rangunterschied zwischen ... Führern und Geführten des Lebens. Er ist schlechthin vorhanden und wird in gesunden Zeiten und Bevölkerungen von jedermann unwillkürlich anerkannt als Tatsache, obgleich sich in Jahrhunderten des Verfalls die meisten zwingen das zu leugnen oder nicht zu sehen.“

“Samenlevingen gaan ten onder wanneer hogere klassen gaan wedijveren met de lagere.”

Wanneer het onder een hoogontwikkeld volk gewoon wordt het ‘krijgen van kinderen’ te beschouwen als een kwestie van voor- en nadelen, is het grote keerpunt gekomen. Decadente samenlevingen krijgen geen kinderen meer.

- José Ortega y Gasset (1883-1955) Spaans schrijver

La rebelión de las masas, in Nederland bekend als de *Opstand der horden*, eigenlijk *Opstand van de massamens*. Het werd vanaf 1927 gepubliceerd in de vorm van artikelen in de krant *El Sol* en verscheen in 1930 als boek. **Het werd in meer dan twintig talen vertaald.**

De voornaamste karakteristiek van de massamens is dat hij uiteindelijk de vrijheid niet wil. De kwaliteit van leven en beschaving werd ernstig in gevaar gebracht door de kuddegeest. Als vele anderen pleitte Ortega voor een ware aristocratie.

“...de sentimentele rebellie van de massa, de haat tegen de besten en de schaarste daaraan - dat is de ware reden voor de grote Spaanse mislukking.”

José Ortega y Gasset, *La España invertebrada* (Madrid 1921). Vertaling: *Spanje zonder ruggengraat*.

<https://archive.org/details/espaaainvertebr00orte/page/170/mode/2up>

De oplossing die Ortega voorstelde, is een gebod: het gebod van de **selectie**. Met dat gebod kan men een nieuw type Spaanse man gaan smeden. Ieder land heeft een vooraanstaande minderheid nodig - politici, kunstenaars, wetenschappers, schrijvers, filosofen - maar Spanje had die niet.

Spanje had een gebrek aan voortreffelijke minderheden en liet zich onverstoord beheersen door de massa. Wanneer er geen minderheid is die de massa stuurt en wanneer er geen meerderheid is die bereid is die sturing door een minderheid te aanvaarden, is er geen samenleving of althans zo goed als geen. De dodelijke ziekte waaraan Spanje leed, was zijns inziens de ‘**aristofobie**’, het haten van de beteren. Wat nodig is, is selectie.

España invertebrada, 169.

Ook voor hem gold dat alleen een gevaarlijk leven een echt leven is.

Ortega was niet de enige die zich in Spanje over verval zorgen maakte en pleitte voor echte leiders.

Zie de pleidooien voor regeneratie na “de ramp van 1898.”

Regenerationist Joaquim Costa (1846-1911). Hij sprak over een ‘ijzeren chirurg’ die eindelijk Spanje van zijn kwalen zou bevrijden. In die context vond niemand de coup in 1923 van Miguel Primo de Rivera (1870-1930) echt erg. Over het algemeen hoopte men dat hij die ‘chirurg’ zou zijn.

Zie ook de 'conservatieve revolutie' in met name Duitsland - Oostenrijk die weliswaar conservatief heette maar niet gewoon het oude wilde herstellen of de wereld als zij was bewaren. De denkers die dit label kregen, waren: antidemocratisch, waarden-conservatief, antiliberaal (m.n. anti de erfenis van de Franse Revolutie) anti de Weimar staat als zwakke 'partijstaat'.

Ideeën hebben niettemin veel gemeen met die van gewone oude conservatieven als Edmund Burke (1729-1797), Maurras, Taine, Renan en ook elitaire liberalen als Benedetto Croce (1886-1952), die Mussolini lang ondersteunde.

Veel discussie wie precies de conservatieve revolutionairen zouden zijn, maar vaak worden Arthur Moeller van den Bruck; Ernst Jünger (1895-1998); Carl Schmitt (1888-1985) Duits rechtsfilosoof; Othmar Spann (1878-1950) Oostenrijks econoom en socioloog, en Oswald Spengler genoemd.

Als historischen Ausgangspunkt der aus ihrer Sicht „verhängnisvollen Entwicklung“ verortet die konservative Revolution die Aufklärung und speziell die Französische Revolution. Der Liberalismus und seine Auswirkungen werden in den Schriften ihrer Vertreter durch Gleichsetzung mit Formulierungen wie „seelenloser Mechanismus“, „Atomismus“, „krankhafter Individualismus“, „Nihilismus“, „Wertelosigkeit“ oder „kultureller Verfall“ polemisch diskreditiert. So wirft Moeller van den Bruck in *Das Dritte Reich* dem Liberalismus vor, er habe „Kulturen untergraben, [...] Religionen vernichtet, [...] Vaterländer zerstört. Er war die Selbstauflösung der Menschheit“. Als Gegenmodell zu einer Gesellschaft, die letztendlich nur auf einer „Summierung von Einzelinteressen“ beruhen würde, wurden in Weiterentwicklung des auf Ferdinand Tönnies beruhenden Modells Gemeinschaft und Gesellschaft diverse *Gemeinschaftsmodelle* propagiert.

Zeer veel nadruk op de noodzaak een sterke staat te hebben die zich tegen belangroepen en partijen kan weren en die aan de samenleving is aangepast en de *Gemeinschaft* belichaamt en maakt. Zie Spengler.

„Im Politischen gibt es keine Wahl; jede Kultur und jedes einzelne Volk einer Kultur führt seine Geschäfte und erfüllt sein Schicksal in Formen, die mit ihm geboren und die dem Wesen nach unabänderlich sind. [...] Wir brauchen die Befreiung von den Formen der englisch-französischen Demokratie. Wir haben eine eigene.“

Spengler, *Preußentum und Sozialismus* 1919 56-57, 103.

Von vielen Vertretern der Konservativen Revolution wurden ständische korporative Modelle als Organisationsformen der Gesellschaft angestrebt die aus der Betonung der Ungleichheit der Menschen die Notwendigkeit einer - vorgeblich in der Natur begründeten - hierarchischen Ordnung ableiteten.

Zie Sieferle, *Die Konservative Revolution* en, zeer encyclopedisch, Mohler en Weissmann, *Die Konservative Revolution*.

Hier zien we al duidelijke elementen van een binnen het fascisme heel belangrijke lijn van denken: het denken in termen van elites

- Vilfredo Pareto (1848-1923) Italiaans econoom

Pareto developed the notion of the circulation of elites. He is famous for saying “history is a graveyard of aristocracies”. Basic to Pareto’s method is the analysis of society through its non-rational ‘residues’ which are persistent and unquestioned social habits, beliefs, and assumptions, and its ‘derivations’, which are the explanations, justifications, and rationalizations we make of them. One of the commonest errors of social thinkers is to assume rationality and logic in social attitudes and structures; another is to confuse residues and derivations.

In summary, Pareto can best be understood as a precursor of fascism. In particular, four main aspects of his work stand out conspicuously in this regard: first, his intense anti-intellectualism and anti-rationalism; second, his quasi-biological theory of the elite; third, his militant vilification and hatred of democracy; and fourth, his glorification of force as an instrument of acquiring and maintaining power. Counterclaim: Pareto was not fully aware of its (fascism's) existence and showed much scepticism as to its ultimate success. Even as late as June 1922, his lack of faith in fascism is manifest in a letter to his friend Tommaso Gialalone-Monaco:

"I may be wrong, but I don't see fascism as a profound and permanent force." His foremost biographer, G. H. Bousquet, has quoted many instances which prove that before the March on Rome in October 1922, Pareto gave little thought to fascism, whilst his opinion of Benito Mussolini, its founder and leader, was not too flattering.

- Robert Michels (1876-1936) Duits socioloog

In Germany active in SDP. In Italy, he associated with Italian Revolutionary syndicalism, a leftist branch of the Italian Socialist party PSI. He left both parties in 1907. In 1913 he became Italian citizen. In 1924, he joined the Fascist Party led by Mussolini. He was convinced that the direct link between Mussolini's charisma and the working class was in some way the best means to realize a real lower social class government without political bureaucratic mediation. Michels railed against the 'proletarian elite' at the party's (SPD) helm, which increasingly saw politics just as a 'chance . . . to secure a rise in the social scale.' After he had left the SPD, he discovered in Le Bon's theories an explanation for both the party's bureaucratization and his own political frustrations - the masses had not rejected his ideas per se, but rather were not able to comprehend them in the first place. Pareto and Mosca's ideas - particularly their emphasis on the masses' inability to govern themselves and the centrality of a "political class" in advancing or impeding social development - dovetailed well with Michels's growing cynicism toward the European working class. Convinced that charismatic strongmen were more or less inevitable, he saw in Mussolini a chance to establish, if not a socialist, then at least a "social" government that could harness the masses' devotion to their leader to strike a compromise between capital and labor. Ultimately most workers seemed to prefer reformism's modest gains over a leap into the revolutionary unknown. Michels admired Mussolini who just like him had a background in syndicalist socialism. For him fascism could function as a middle way between socialism and capitalism, and he tried to develop a theory of economic corporatism.

- Gaetano Mosca (1858-1941) Italiaans politicoloog

Mosca: societies are necessarily governed by minorities: by military, priestly, or hereditary oligarchies or by aristocracies of wealth or of merit. He saw the greatest threat to liberal institutions in "the extension of the suffrage to the most uncultured strata of the population."

Opvallend: Deze nadruk op handelende elites, in dit geval de partij, op actie, op het niet meer vertrouwen op de massa of op 'onvermijdelijke historische ontwikkelingen', op geweld, zien we ook bij de leninistische Bolsjewieken. In hun ogen lopen socialistische reformistische leiders altijd het gevaar ingekapseld te worden, terwijl de massa nu eenmaal doorgaans te passief blijft. Zij denken dat een elite of voorhoede met gerichte actie een revolutie kan forceren, hetgeen in Rusland inderdaad lukte. Ook hier zien we een sterk voluntaristische benadering. Waar het uiteindelijk om draait is wil, durf en daadkracht. Lenin schreef niet voor niets in 1902 een boek met als titel *Wat te doen?* De nadruk op een sterke staat die fascistisch kenmerkte, zien we eveneens bij de bolsjewisten die er steeds meer, zeker onder Stalin van doordrongen raakten (net zoals m.n. fascistisch en syndicalisten in Italië) dat hun land onderontwikkeld was, derhalve gevaar liep en dat het derhalve door een sterke overheid geforceerd moest worden gemoderniseerd.

Pleidooien voor socialisme eerst in een land en via voorhoede

Geval apart, niet besproken: **Friedrich Nietzsche (1844-1900) Duits filosoof**. Ook hier zien we weer de ontlening van begrippen en slogans zonder dat duidelijk wordt in hoeverre er echt sprake was van

beïnvloeding op basis van studie, voor het gemak aannemend dat studie van Nietzsche tot een bepaald resultaat zou moeten of zelfs maar kunnen leiden.

H9. Massa, charisma en demagogie

Bijeenkomen twee lijnen: mensen zijn heel vaak niet rationeel en bij het bestuderen van mensen en samenlevingen kunnen ratio en empirie niet volstaan.

Het inzicht dat niet alleen het individu maar zeker ook de massa vaak niet gedreven wordt door rationaliteit maar door gevoelens en overtuigingen die in een massa bovendien een eigen dynamiek krijgen.

Gustave Le Bon (1841-1931) Frans socioloog en psycholoog publiceerde 1895 *La psychologie des foules*. Volgens Le Bon gedragen mensen zich in een groep anders dan ze individueel doen namelijk veel minder rationeel en onafhankelijk. Er bestaat zoiets als massapsychose. De massa kan derhalve worden bespeeld. Zijn werk is sterk anti-intellectualistisch en zijn trouwe leerling Edouard Berthelot gaf een van zijn bekendste boeken de veelzeggende titel *Les méfaits des intellectuels*. Mussolini verwijst naar hem en beweert: "De menigte houdt van sterke mannen. De menigte is een vrouw." "De menigte is voor mij als het ware een kudde schapen zolang zij ongeorganiseerd is. Ik heb niets tegen haar. Ik ontken alleen dat zij zichzelf kan regeren." Emil Ludwig interview met Mussolini Nederlandse vertaling 47 en 93-94. Zie in deze context ook de zeer invloedrijke Henri Bergson (1859-1941) Frans filosoof met zijn grote nadruk op de rol van intuïtie, die ook weer goed kan worden ingepast in 'the revolt against reason'. Émile Durkheim (1858-1917) Frans socioloog. Zie zijn opvattingen over *conscience collective* of 'mentaliteit' en anomie.

George Sorel (1847-1922), Frans filosoof en sociaal denker.

Hij geloofde in directe actie van met name vakbonden, en in de mobiliserende rol van mythes, motiverende verhalen, in het bijzonder dat van de algemene staking. Zonder dergelijke motiverende verhalen zou de massa niet in beweging komen. Het mobiliseren van die massa's en in elk geval het op gang brengen van revoluties zou noodzakelijkerwijs een zaak van 'voorhoedes' zijn. Hij geloofde tevens in de ontwrichtende en regeneratieve rol van geweld. Hij bepleitte actie en aanvaardde geweld aangezien sociale omwenteling en vooruitgang niet vanzelf ontstaan maar 'veroverd' moeten worden. Mussolini hem als grootste bron van inspiratie en als zijn 'meester'.

In een aantal opzichten kan hier ook naar Werner Sombart worden verwezen, een tijdens zijn leven buitengewoon invloedrijk en gezaghebbend geleerde.

Werner Sombart (1863-1941) Duits econoom en socioloog

Again, someone who went from socialism, an expert when it came to Marx's ideas, to *national* socialism. By adding a socio-cultural dimension to Marx's analysis of capitalism, Sombart came to place emphasis on what he called *Volksgeist*. This concept of *Volksgeist* was pervasive throughout his work and would come to inform his eventual turn towards National Socialism. This sentiment is detailed in his *Das Proletariat* [1906] which described his disappointment with the working class to form as a cohesive force for social change. National Socialism is not only concerned with economics, writes Sombart, but it embraces every part of German life and culture. Above all, German socialism is national in character. It is based upon the idea that "there can be no universally valid social order (allgemeingültige Ordnung) but only one that is suited to a particular nation (Volk)." True socialism was national and German. Although not wholly divorced from material or economic ends, it aimed at a "spiritual" revolution in which the bourgeoisie was consistently denigrated. With the vehemence of his antisemitism and his sympathies, Sombart may have been a supporter for fascism and for the Strasser brand of Nazi ideology, but he had an antipathy to racism and to the Hitlerian *Führerkult* (Sombart once referred to the adherents of that cult as the "*Hakenkreuzler*") and he in general was unwilling to adapt his ideas. This means he kept some distance from the nazi's as they did to him.

Denken over massapolitiek, leiderschap en charisma

Max Weber (1864-1920) Duits socioloog een toelichting van diens ideeën over charisma, demagogie, en 'populisme'.

Wanneer politiek (ook) een zaak van de massa wordt, wordt zij een strijd om de publieke opinie en daarmee m.n. in tijden van crisis wanneer strikt technocratisch, gedepolitiseerd optreden niet werkt of niet overtuigt een kwestie van geloofwaardigheid en overtuigingskracht. Dat betekent dat democratie zeer vaak en wellicht zelfs doorgaans niet kan functioneren zonder een zekere mate van retoriek, demagogie en propaganda. In tijden van crisis is de pure technocraat, de visieloze bestuurder niet voldoende overtuigend. Overtuigingskracht is vaak sterk gekoppeld aan personen en persoonlijkheden. Gezag wordt dan sterk 'charismatisch'.

Charismatic authority in the broadest sense tends to appear in moments of deep, even existential crisis, where the charismatic leader performs a 'miracle' for a group that feels otherwise impotent and deeply threatened. It can sustain itself *only* when the leader can provide such 'miracles'. The charismatic demagogue draws on the followers' feelings of belonging to a particular 'moral community', unified by their belief in a common fate and common values; his depiction (his 'representation' of the group) is highly credible because it draws on deep rather than superficial attachments.

Weber did not think democratic 'self-rule' was genuinely possible in complex societies. He argued that economic differentiation produced a tendency to concentrate administrative power in the hands of an elite. He accepted the inevitability of demagoguery in democratic politics. The emotionality and irrationality of 'his' charismatic authority implied a 'passive' view of the masses. Like Le Bon, Weber thought of the masses as unorganised and irrational. Charismatic leaders do not so much interpret the will of the people as create and enforce it. We might say that the demagogue brings 'the people' (or rather, a particular and contested vision of 'the people') into being and gives it a sense of agency and of its interests. Charismatic authority is a 'revolutionary' force in this context because charismatic leaders derive authority not only from their legal or traditional position but also from the free recognition of their 'gift' by their followers. They thus can sometimes overcome the authority of law, rationality and tradition.

In the context of mass politics, two kinds of political leaders became especially prominent: the 'party boss' and the 'charismatic demagogue'. The need to appeal to mass publics in modern democratising societies, also selects for leaders who have a talent for mobilising large groups of people through rhetorical means, or 'demagoguery'. What makes such leaders effective is their ability to *fight* for a cause, to 'represent a case'.

Since we cannot decide rationally among ultimate values no external measure of the goodness or morality of political action is available to distinguish between statesmanship and demagoguery. Political leaders nevertheless must choose coherently among ultimate values. Effective leaders must be able to struggle against the impersonal forces of bureaucratisation that threaten to drain meaning from modern society. They must therefore have a charismatic form of authority - the only form of authority capable of overcoming the constraints of organisation, legality and tradition - in order to make the state responsive to their commitments.

Wherever politics becomes mass politics, with its dependence on mass persuasion, charismatic authority manifests itself as demagoguery. Charismatic demagoguery can inject new values and passions into public life and break the hold over the state of elites representing narrow interests. The 'unruliness' of demagoguery is an essential part of democratic life. Yet it is also a threat to it. Therefore, political leaders must also be *responsible* in a twofold sense: objectively, a political system must be able to hold leaders accountable for their actions; and subjectively, leaders must display an ethics of responsibility, and thus be able to 'take responsibility' for their actions.

Modern charismatisch leiderschap is een revolutionaire kracht die de heerschappij van bureaucraten /technocraten kan doorbreken en politiek kan bezielen. De moderne bureaucratie is een levende machine waarin de geest is gestold. Hoe kan een land door politici worden geleid i.p.v. door bureaucraten te worden bestuurd? Weber is bang voor een dictatuur van de ambtenaren, *Ordnungsmenschen*.

Zie zijn beroemde citaat uit *Politik als beruf*

„Aber es gibt nur die Wahl: Führerdemokratie mit ‚Maschine‘ oder Führerlose Demokratie, das heißt: Die Herrschaft der ‚Berufspolitiker‘ ohne Beruf, ohne inneren, charismatischen Qualitäten, die eben zum Führer machen.“

Weber's view of democracy is both bleak and exciting. Democracy is an agonistic contest between people who claim to represent ultimately different values. In this contest, charismatic demagogues play a crucial role, insofar as they are both inevitable - since the need for mass persuasion in democratic politics enables their rise - and desirable - since only political leaders genuinely committed to a cause and possessed of personal authority can overcome the depoliticisation of society and articulate new values for the state. Their charismatic authority, on the view argued for in this paper, ultimately arises from representations of 'the people' that give meaning to collective suffering and provide groups with the hope of mitigating it. In turn, the charismatic demagogue who pursues the values embodied in these representations systematically and with a sense of responsibility, transforms them into genuine (but contested) 'national' interests. Without charismatic representation, democracy produces only transactional and partial ('interest group') representation.

Demagogues are also dangerous, as charismatic authority is precisely the form of authority that can overcome the constraints of law and tradition. Charismatic representation can bring into being divisive and exclusive conceptions of 'the people', and charismatic demagogues can pursue the values embodied in such conceptions without a sense of responsibility, weakening existing institutions or promoting unsustainable policies. The forms of representation that charismatic demagogues provide can only work properly in a democratic context if embedded in institutions that formalise the recognition (or rather, the loss of recognition) of charisma, forcing leaders to lose their legal authority when their charisma ceases to be credible, and socialising them to take responsibility for their failures. Charismatic representations of 'the people' and its interests must be contestable.

Hitler Duitsland was een voorbeeld van een charismatische heerschappij. Zie Kershaw, *Hitler myth*.

Weber speelde een rol in het opstellen van de grondwet van Weimar en bepleitte, met succes, om een gekozen president als staatshoofd te nemen en die een sterke positie te geven. Die president kon ter verantwoording worden geroepen en moest herkozen worden wilde hij aanblijven, maar hij kon in Weber's ogen tegenwicht bieden aan bureaucratie en partijen en, omdat hij direct gekozen werd, het volk een vorm van meer directe inspraak geven dan het geval was met het uitbrengen van een stem op een kandidaat voor het parlement. Presidenten zouden tijdens de Weimar Republiek zeer vaak gebruik maken van hun (bijzondere) bevoegdheden en er is veel discussie of de gekozen constructie een gelukkige was.

College 3. Het fascistische denken over andere ideologieën en hun aanhang

H10. De verhouding tussen de fascisten en de traditionele elites

Fascistische ideologie met betrekking tot/ in verhouding tot het denken en doen van traditioneel, 'oud' rechts/ traditionele elites en traditionele autoritaire bewegingen.

Grofweg: Fascisten beschouwden zichzelf als REVOLUTIONAIR, als veel radicaler, meer 'volks', meer mobiliserend, en totalitairder dan 'oud rechts'. De *ideologie* van de toonaangevende fascistten was

‘revolutionair’ niet ‘reactionair’ of ‘conservatief’. Dit is momenteel min of meer *communis opinio* onder wetenschappers.

Oude elites werden als zittende elites in principe gezien als deel van het probleem, en als niet in staat en bereid de wereld echt te veranderen, als niet in staat of te ‘soft’ om decadentie te keren. De houding t.o.v. adel en clerus was doorgaans negatief: Het betrof traditionele uitbuiters die gefaald hadden.

Zie bijvoorbeeld de ideeën van nazi’s over ‘de adel’ en met name de gevluchte keizer in Duitsland. Zie ook opmerkingen Ferenc Szálasi over oude elites, in Hongarije omschreven als ‘salonfascisten’, ‘gestreken pantalons’.

Jose Antonio Primo de Rivera over militaire couplegers

Hij zag een groot gevaar in de komst van “false conservative fascism without revolutionary valour or young blood”

In laatste interview gaf hij aan dat hij niet geloofde dat de coup puur een zaak van oude elites was voor het behoud privileges is maar dat als dat zo was, dat niet was wat Falange wilde. José Antonio in zijn commentaren over de implicaties van het slagen van de militaire coup die was begonnen, sprak van een consolidatie van het verleden: de triomf van “een groep generaals van een deprimerende politieke middelmatigheid, toegewijd aan een reeks politieke clichés, ondersteund door het ouderwetse onverzettelijke Carlisme, de luie en kortzichtige conservatieve klassen met hun gevestigde belangen en het agrarische en financiële kapitalisme.”

Omgekeerd: de ideeën van de traditionele conservatieve elites m.b.t fascisten

Men beoordeelde hen als personen doorgaans negatief: te plebeïsch, te ordinair-onbeschaafd, primitievelingen, ‘upstarts’, met veel vijandige retoriek en potentieel, vaak chaotisch en lastig. Ze konden, zo dacht men, bovendien een gevaar worden voor zittende politieke, militaire en economische elites. Met name onder de lagere adel bestond er vaak een zekere sympathie voor de nazi’s, met name toen die de baas waren en dus posities en middelen konden uitdelen.

Fascisten werden door conservatieve elites vaak toch als uiteindelijk niet *echt* gevaarlijk gezien - manipuleerbaar en handig om te gebruiken voor het vuile werk in de strijd tegen een gedeelde vijand namelijk links - en uiteindelijk te temmen.

Voorbeelden Italiaanse elites over Mussolini: een plebejer maar te temmen, uit Elazar, ‘Class, state and counter-revolution’.

In 1924 zei de Italiaanse koning nog: “Fascism is not serious, it will not last.”

Giovanni Giolitti, veelvoudig premier van Italië, zei tijdens de verkiezingen van Mei 1921 tegen Graaf Sforza: “The fascists candidatures are nothing but fireworks, they will make a great deal of noise but nothing will come out of it.”

Linz, *Quiebra*, 219-229 en 240. In een Manifest van de Communistische Partij van Italië dat een dag voor het aan de macht komen van Mussolini verscheen, werd benadrukt dat er geen verschil is tussen fascisme en democratie. Twee dagen later, toen Mussolini president was, stond in een communistisch blad dat zijn aan de macht komen geen revolutie was en geen coup. Pietro Nenni (1891-1980) de Italiaanse socialistenleider die van 1923-1926 hoofdredacteur was van de socialistische krant *Avanti*, waarvan ook Mussolini hoofdredacteur was geweest, beweerde in 1964 dat niemand in Italië het opkomende fascisme serieus nam.

Duitse elites over Hitler en zijn aanhang van wie met name de SA werd gezien als een groep ordinaire vechtersbazen.

Zie Malinowski voor de ideeën van de Duitse adel over Hitler.

De politici van de oude stempel die Hitler aan macht hielpen, waren in feite negatief over Hitler. Zie Paul von Hindenburg (1847-1934), Kurt von Schleicher, (1882-1934), Franz von Papen (1879-1969) (door Hitler op zijn beurt 'dwerg' en 'worm' genoemd.)

Von Hindenburg: Am 10. August 1932 lehnte er es rundheraus ab, den Böhmischen Gefreiten“ zum Reichskanzler zu ernennen. Dennoch vermittelte Schleicher ein Treffen Hitlers mit Hindenburg, das für jenen aber enttäuschend ausfiel: Der Reichspräsident fragte, ob Hitler bereit sei, sich an der Regierung Papen zu beteiligen, und als der ablehnte und stattdessen das Amt des Reichskanzlers für sich verlangte, erklärte Hindenburg, „er könne es vor Gott, seinem Gewissen und dem Vaterlande nicht verantworten, einer Partei die gesamte Regierungsgewalt zu übertragen, noch dazu einer Partei die einseitig gegen Andersdenkende eingestellt wäre“. Damit war das Gespräch nach zwanzig Minuten auch schon zu Ende. Besonders empört zeigte sich Hindenburg, dass Hitler den als homosexuell bekannten SA Chef Ernst Röhm mitgebracht hatte, weshalb er gezwungen gewesen war, dem „Hinterlader“ die Hand zu geben“.

Ideeën van Kurt von Schleicher, Duitslands Kanselier in 1932-1933, over Hitler

In a letter of March 1932 to his predecessor as defence minister, Schleicher described the Nazis as “troublesome types” but a useful counterweight to the SPD. “If they were not there,” he added, “one would have to invent them.” One of his aides in the defence ministry later recalled that the general regarded the Nazi movement as “an essentially healthy reaction of the *Volkskörper*” and “the only party that could attract voters away from the radical left and had already done so.” That same associate also recalled that Schleicher, who personally met with Hitler on several occasions during 1932, had described him as “an interesting man with unusual rhetorical gifts” who “gets easily carried away with his own plans.” Turner, Jr., ‘Myth of Chancellor Von Schleichers Querfront strategy’.

Het idee bestond in conservatieve kringen dat men Hitler wel zou kunnen temmen.

Reliable evidence indicates that Schleicher sought to tame the Nazis by co-opting them. July 30, 1932: “It has been a mistake in the past to have defamed the Nazis. That was as great an error as Bismarck’s conflict with Social Democracy. Every oppressed group grows ever more popular with the people. . . . If one wants to combat the Nazis successfully, it is essential to put aside defamation. . . . The Nazis must inevitably ruin themselves politically.” It was not until sometime between January 16 and 23 that Schleicher abandoned his *Zähmungskonzept* and tried to form an anti-Nazi front. When he decided finally to capitalize on his contacts with the SPD, the *Reichsbanner*, the unions, and Gregor Strasser, it had become obvious to all that the game was up. One by one, they rebuffed his last-minute overtures. Nonetheless, even as Hindenburg refused Schleicher’s request and made him a lame-duck chancellor, Schleicher remained more alarmed at the prospect of a Cabinet headed by Papen than one under Hitler. Schleicher behaved almost to the last according to his system of coopting the most popular destabilizing force.

Het bekende citaat van Von Papen.

Duitsland

Von Papen, die begin Februari 1933 nog dacht dat hij als vicekanselier Hitler, die hij “engagiert” heeft, wel zou kunnen bedwingen.

“Over twee maanden hebben we Hitler zo in de hoek gedrukt dat hij zal piepen.”

<https://www.spiegel.de/politik/warten-auf-hitler-a-97c65b58-0002-0001-0000-000014022698>

Wer war Hitler, 267: De verwachting dat Hitler het niet lang zou volhouden aan de macht, niet langer dan zes maanden volgens Thomas Mann en veel goed geïnformeerde mensen met hem.

NB Hitler wist dat veel conservatieven hem niet echt mochten en rekende met diverse conservatieven af in de Nacht der Lange Messen. Zie het vermoorden van de generaals Kurt von Schleicher en Ferdinand von Bredow (1884-1934). Voor Von Hindenburg had hij respect. Hij was in elk geval nooit negatief over hem.

In heel Europa onderschatte men de Nazi's en dacht men dat het nieuwe regime wel zou meevallen of gewoon niet lang zou duren. Voor citaten zie mijn Europa van dictators

Van Papen deed later een poging Hindenburg of het leger tegen Hitler op te zetten. Zie zijn rede in Marburg in 1934. Dat lukte niet.

Voorbeeld Horthy en Hongaarse conservatieven. Hongarije's 'regent' Miklós Horthy (1868-1957) zelf vermeed ontmoetingen met Szálasi.

Militairen in Spanje waren terughoudend in contacten met fascistten.

Velen in het buitenland in het conservatieve kamp schrokken toch ook wel van de Nacht der lange messen.

H11. De verhouding tussen het fascisme en de traditionele religies

Meer specifiek fascistische ideeën m.b.t. traditionele religies

Religie was van fundamenteel belang voor de legitimering van de oude orde. In principe waren fascistten meestal tegen de bestaande traditionele kerken en religies.

Dat kan met veel citaten van Mussolini, Hitler en hun volgelingen toegelicht worden. Zij waren in principe vaak sterk antiklerikaal. Dat was heel duidelijk het geval bij Rosenberg en Himmler.

Was er een verschil in houding t.o.v. katholieken en protestanten?

Zie Hoofdstuk 5 van Te Slaa, *Fascisme*

Andere landen:

Falange in Spanje

Hongarije. Fascisten hier waren zeer duidelijk christelijk: Iedere Hongaar moest christelijk zijn. Atheïsme was verboden. De Pijlkruisers waren wel zeer expliciet van mening dat de Kerk zich niet met politiek moest bemoeien.

Roemenië. Het Legioen van Aartsengel Michael /de IJzeren Garde was fel orthodox. Veel priesters waren lid. In **Griekenland** waren fascistten Grieks Orthodox, in **Kroatië** vaak fel katholiek. In Slowakije was er ook overlap.

De Rex beweging in **België** had een katholieke oorsprong

Omgekeerd: Ideeën Kerken m.b.t fascisme/ fascistten: verschillen katholicisme, Protestantisme

Focus: Katholicisme en fascisme.

In principe bestond er zeker spanning: Katholieken vonden fascistten, zeker nazi's, te heidens, te totalitair voor een politieke beweging, te racistisch, te veel god spelend m.b.t. euthanasie, te veel gericht op alleen partij en leider. Zie de Duitse kerken en hun houding m.b.t euthanasie, ras, en totalitarisme; de Katholieke

Kerk in Frankrijk t.o.v. *Action Française*; de Belgische Katholieke Kerk t.o.v. Degrelle; Nederlandse Kerken t.o.v. NSB

Er zijn echter zeker ook overeenkomsten. Het Katholicisme was immers ook:

- Autoritair
- Leider principe
- Mannelijk
- Anti-links en anti-liberaal
- Anti-materialisme, anti-klassestrijd
- Totalitair

Pius XI (1857-1939) in 1932 mentioned to Mussolini his hopes for a “Catholic totalitarianism”, which, he fancied, might straighten our souls, just as the regime was steeling Italian bodies. In Fascism’s postulates of order, authority and discipline the Pope stated he found “nothing contrary to Catholic belief.”

In het tijdschrift *Critica Fascista* in 1931 stond “Fascism is totalitarian, just as the Church is totalitarian”.

Both quotes from Bosworth, *Mussolini’s Italy*, 259-260.

Robin te Slaa, *Fascisme*, 274: “Als er al een totalitair regime bestaat - *de facto* en *de jure* totalitair - dan is dat het regime van de Kerk” verklaarde Paus Pius XI. Vergelijk Mann, *Fascists*, 126. Uit Gaillard, ‘The attractions of fascism for the Church of Rome’, 208. Geciteerd in Ernesto Rossi, *Il manganello e l’aspersorio* (Bari 1968) 210.

Het corporatisme had ook katholieke wortels

Het corporatisme was een belangrijk element geworden in het katholieke denken m.n. sinds de late negentiende eeuw. In *Rerum Novarum*, een in 1891 door Paus Leo XIII (1810-1903) geschreven encycliek, werd een samenwerking voorgesteld tussen arbeid en kapitaal in een corporatieve structuur. In diverse landen met een grote invloed van de Katholieke Kerk kwam die er ook, in elk geval op papier: Zie Italië, *Carta del Lavoro*, 1927; Portugal met zijn corporatistische grondwet van 1933; Spanje met *El Fuero del Trabajo* aangenomen in Maart 1938. Zie al onder de regering van Miguel Primo de Rivera (1923-1930) de zogeheten *Comités Paritarios*.

Katholieken voelden zich doorgaans eerder aangetrokken tot het Italiaanse fascisme en andere vormen van fascisme die een betrekkelijk tot gewoon goede band hadden of wilden met de Katholiek Kerk dan tot het Duitse Nazisme dat duidelijker heidens en racistisch was.

Protestantisme: m.n. Duitse situatie. Onder NSDAPers en NSDAP-stemmers waren relatief weinig katholieken

In het protestantse kamp zien we duidelijker voorbeelden van collaboratie.

Ideeën fascist en m.b.t. liberalisme en liberalen:

Politiek: fascist en waren fel tegen democratie. Die werd altijd geassocieerd met partijen, deelbelangen, corruptie, cliques et cet. Zij hechtten geen geloof aan “de macht van simpele getal” bij verkiezingen. Zij waren tegen politiek als bedrijf en politicus als beroep. Interessant in dezen: Heel lang ontvingen parlementariërs geen salaris, want dan zouden ze hun werk voor het salaris doen en niet voor de kiezer. Pas na 1919 werd overal adequate betaling normaal.

“Fascism denies that numbers, as such, can direct human society. It denies that numbers can govern by means of periodical consultations: It asserts the unavoidable fruitful and beneficent

inequality of men who cannot be levelled by any such mechanical and extrinsic device as universal suffrage."

Mussolini, *Doctrine of Fascism*. De massa kan zichzelf niet regeren. Zie eerder citaat: Zij is als een vrouw. Er moet een elite zijn die leiding en richting geeft.

Voor Hitler gold hetzelfde: Voor hem was democratie een regering van middelmaat of erger. Hij heeft een zeer lage dunk van 'de massa'. De grote persoonlijkheid wordt "von der Masse erschlagen." Zitelmann, 428. De massa der mensen is niet dapper en heeft onvoldoende politiek inzicht. Zij is ook niet vernieuwend. Democratische politiek leidt tot voortdurende compromissen en heeft nooit het algemeen belang als resultaat maar een eindeloze reeks compromissen waarbij steeds maar water in alle wijn wordt gedaan. Het algemeen belang valt niet samen met het gemiddelde belang. De massa en belangengroepen kunnen nooit efficiënt het *Gemeinwohl* dienen. De massa wordt bovendien misleid door de media en kan die misleiding niet doorzien. Er is altijd een dappere, intelligente en sterke minderheid nodig om dat *Gemeinwohl* tegen deelbelangen in te realiseren, sterker nog om überhaupt iets te realiseren. Zonder leiding worden er geen knopen doorgehakt. Zie voor veel citaten Zitelmann, Hoofdstuk VI.

De massa is dom

„Die Aufnahmefähigkeit der großen Masse ist nur sehr beschränkt, das Verständnis klein, dafür jedoch die Vergesslichkeit groß. Aus diesen Tatsachen heraus hat sich jede wirkungsvolle Propaganda auf nur sehr wenige Punkte zu beschränken und diese schlagwortartig so lange zu verwenden, bis auch bestimmt der Letzte unter einem solchen Worte das Gewollte sich vorzustellen vermag. Sowie man diesen Grundsatz opfert und vielseitig werden will, wird man die Wirkung zum Zerflattern bringen, da die Menge den gebotenen Stoff weder zu verdauen noch zu behalten vermag.“ *Mein Kampf* 1943, 851.-855. Aufl., S. 198

„Was für ein Glück für die Regierenden, daß die Menschen nicht denken! Denken gibt es nur in der Erteilung oder im Vollzug eines Befehls, wäre es anders, so könnte die menschliche Gesellschaft nicht bestehen.“ - am 18./19. Januar 1942 in der Wolfsschanze; *Monologe im Führer-Hauptquartier 1941-1944*. Aufgezeichnet von Heinrich Heim, herausgegeben von Werner Jochmann. Hamburg 1980, [S. 213 books.google](https://books.google.nl/books?id=8UwEAAAAMAAJ).

Zie ook bijvoorbeeld José Antonio Primo de Rivera's Falange in dit opzicht.

Hun meningen zijn steeds extreem maar passen goed in de algemene onvrede met het functioneren van democratie en, waarover nu meer, kapitalisme.

H12. De verhouding tussen het fascisme en het liberalisme en kapitalisme

Ideologie: Zeker in begin en in theorie *antikapitalistisch* en vaak pro corporaties of een economie van *Gemeinwohl*.

Onmiskenbaar waren er in veel fascistische bewegingen linkervleugels met serieuze aanhang, veel meer dan veel linkse antifascisten lief is, *maar* die werden uiteindelijk wel overal verdrongen voor ze iets van hun uitgedragen ideeën konden realiseren, als ze dat al echt gewild hadden. Zie later bij fascisme en socialisme. In economisch opzicht werd eigenlijk al heel snel duidelijk - na enige revolutionaire oprispingen - dat men in woorden - en als later besproken - zeker in daden privébezit zou verdedigen of accepteren. Men bepleitte als men al socialistisch wilde zijn met name een *moreel* socialisme, een morele economie waarin gemeenschap boven individu ging en waarin *te* grote rijkdom en andere uitwassen werden bestreden maar meestal niet het systeem 'an sich'. In Duitsland zien we, mede onder invloed van de verdergaande oorlogsvoorbereiding, steeds meer inperkingen van de ondernemingsvrijheid ten behoeve van de staat,

gecombineerd met beleid om het volk tevreden te houden via sociaal beleid. Hitler is in toenemende mate ook voorstander van die inperkingen. NB: Dit zien we echter vrijwel altijd in oorlogseconomieën.

Voorbeelden verdediging privé-eigendom door Mussolini.

Mussolini advocated what he called a corporatist economy saying that this economy “respects the principle of private property. Private property completes the human personality. It is a right. But it is also a duty.” He claimed that the best elements of heroic capitalism could be restored under the corporative state, arguing that “only when private initiative is unintelligent, non-existent, or inefficient may the State intervene.” Zie bijvoorbeeld Schnapp, *Italian fascism*, 15 en 113. Normaal gesproken is economische vrijheid te prefereren zolang zij het algemeen belang bevordert. Vrijheid is een methode, geen doel. Uiteindelijk moet de economie in toenemende mate de staat dienen en prevaleert wat maximaal productief is. Woorden als ‘plan’ en ‘rationalisatie’ werden populair.

In het Italiaanse corporatistische systeem werd privébezit niet onteigend. Toen Mussolini de macht had, was er van onteigening nooit sprake, wel van veel regulering. Verwijs kort naar *Istituto per la Ricostruzione Industriale* (IRI) opgericht in 1933 dat de grootse ondernemer en bankier van Italië werd. Zie voor de ideologie bijvoorbeeld Schnapp, *Italian fascism*, hoofdstuk 11.

Naarmate oorlog een grotere rol speelt in het fascistische denken en handelen in Italië, worden ook staatsingrijpen en streven naar autarkie belangrijker.

Idem geldt voor Hitler, in elk geval aanvankelijk: Hij was *tegen* onteigening van de Duitse adel na Wereldoorlog I. In Bamberg in 1926 op een bijeenkomst van de NSDAP keerde hij zich expliciet tegen een onteigening van het bezit van de Duitse vorsten.

“Voor ons bestaan er helemaal geen vorsten meer, alleen Duitsers. Wij staan op het standpunt van het recht, en zullen het joodse uitbuitingssysteem geen legaal excuus verschaffen om het volk totaal leeg te plunderen.”

Zie Kershaw, Hitler, *Hoogmoed*, 362-363. Er werd voorgesteld geïmmigreerde *Ostjuden* te onteigenen. Malinowski, *Hohenzollern*, 158-159.

Ondernemers konden heel rijk worden in Nazi-Duitsland en van de Nazi's profiteren. Zie De Jonge, *Nazi billionaires*.

Voor het volgende, met quotes en parafrases van Hitler, zie Zitelmann, ‘Role of anti-capitalism’ en <https://mises.org/mises-wire/hitlers-views-private-property-and-nationalization>

Er bestaat geen twijfel dat Hitler privébezit in principe respecteerde en geen voorstander was van nationalisatie.

Hij geloofde in de productie- en productiviteitsverhogende effecten van concurrentie.

“We have to bring a process of selection into the matter in some way, if we want to come to a natural, healthy and also satisfying solution of the problem, a process of selection for those who should be entitled - and be at all permitted - to have a claim and the right to property and the ownership of companies.”

Maar eigendom schept verplichtingen

Therefore, wealth in particular does not only have greater possibilities for enjoyment, but above all greater obligations. The view that the utilization of a fortune no matter of what size is solely the private affair of the individual requires to be corrected all the more in the National Socialist state, because without the contribution of the community no individual would have been able to enjoy such an advantage.

For Hitler the principle of “common benefit ahead of private benefit” means that if it is necessary in the common interest, the state has the right at all times to decide the way, the extent to which, and when private ownership is used, and the common interest is, of course, defined by the state.

Hitler quote:

I tell German industry for example, “You have to produce such and such now.” I then return to this in the Four-Year Plan. If German industry were to answer me, “We are not able to”, then I would say to it, “Fine, then I will take that over myself, but it must be done.” But if industry tells me, “We will do that”, then I am very glad that I do not need to take that on.

The National Socialists intended to expand the planned economy for the period after the war, as we know from many of Hitler’s remarks. He increasingly admired the Soviet economic system.

On several occasions, he mentioned to his closest associates that it was necessary to nationalize the large joint-stock companies, the energy industry, and all other branches of the economy that produced “essential raw materials” (e.g., the iron industry). Of course, so he added, the war was not the right environment to implement such radical nationalizations.

On June 18, 1942, economist Mises wrote this in a letter to the editor of the *New York Times*.

“The German pattern of socialism (*Zwangswirtschaft*) is characterized by the fact that it maintains, although only nominally, some institutions of capitalism. Labor is, of course, no longer a “commodity”; the labor market has been solemnly abolished; the government fixes wage rates and assigns every worker the place where he must work. Private ownership has been nominally untouched. In fact, however, the former entrepreneurs have been reduced to the status of shop managers (*Betriebsführer*). The government tells them what and how to produce, at what prices and from whom to buy, at what prices and to whom to sell. Business may remonstrate against inexpedient injunctions, but the final decision rests with the authorities.... Market exchange and entrepreneurship are thus only a sham. The government, not the consumers’ demands, directs production; the government, not the market, fixes every individual’s income and expenditure. This is socialism with the outward appearance of capitalism - all-round planning and total control of all economic activities by the government. Some of the labels of capitalistic market economy are retained, but they signify something entirely different from what they mean in a genuine market economy.”

De Duitse economie onder Hitler kan al snel met de volgende drie begrippen omschreven worden:

Kommandowirtschaft, Autarkie, Aufrüstung.

<https://www.bpb.de/themen/nationalsozialismus-zweiter-weltkrieg/dossier-nationalsozialismus/39551/wirtschaft-und-gesellschaft-unterm-hakenkreuz/>

Verwijs ook naar de *Reichswerke Hermann Göring* die ten tijde van de oorlog soms meer dan 600,000 ‘werknemers’ hadden, onder wie veel dwangarbeiders.

As we know from Hitler's statements, once the war ended, he wanted to push the development toward a state command economy even further.

Hitler wilde met name dat het bedrijfsleven deed wat hij wilde.

Iets meer over fascistische economie voorover die er is. Het fascistische denken over economie - en zeker de fascistische economische praktijk - draaide om twee zaken:

economische kracht van de staat
autarkie.

Zie Adam Tooze, *Wages of destruction*.

maar ook om het wel en wee van de gewone volksgenoot: Zonder een sociale component wordt de populariteit van het nazisme in de periode 1933-1939 m.i. onverklaarbaar.

Verdere voorbeelden

Spaanse fascistten, hadden diverse antikapitalistische punten in hun programma – zie daarvoor onder Documenten - maar die werden afgezwakt en bovendien: Ze kregen nooit de sleutels tot de economie in handen.

De rol van de staat werd ook in Spanjes economie veel groter.

Verwijs kort naar het *Instituto Nacional de Industria* opgericht in 1941 dat uitgroeide tot de grootse industriële onderneming in het land. Daarnaast had de staat ook belangen in een groot aantal nationale monopolies - een aantal daarvan al opgericht toen Miguel Primo de Rivera aan de macht was - op het gebied van telefoon (Telefónica 1924) petroleum (CAMPSA 1927) luchtvaart (Iberia 1927) en Spoorwegen (RENFE 1941). Ook hier zien we weer een obsessie met 'autarkie'.

Meest verregaand socialistisch waren waarschijnlijk de Hongaarse fascistten, althans in theorie, ook zij bonden in bij stakingen en landhervormingen, zoals we later zullen bespreken.

H13. Fascisten over de bourgeoisie

Onderscheid twee soorten bourgeoisie:

- *Bildungsbürgertum* en *Wirtschaftsbürgertum*

De fascistten waren tegen beide maar met verschillende accenten.

Italiaanse Futuristen:

Citaat ter illustratie van 'sfeer': Uit het Futuristisch Manifest van Filippo Marinetti van 1909:

"Vanuit Italië lanceren wij dit manifest van meeslepend en brandstichtend geweld, waarmee wij heden het Futurisme oprichten, omdat wij dit land willen bevrijden van zijn stinkende kanker van professoren, archeologen, gidsen en antiquairs. Al te lang is Italië een rommelmarkt geweest. Wij willen het bevrijden van de ontelbare musea die het helemaal bedekken met ontelbare kerkhoven.

Musea: ... kerkhoven!... Ze zijn werkelijk identiek door de sinistere promiscuïteit van al die lichamen die elkaar niet kennen. Musea, publieke slaapzalen waar men voorgoed naast gehate en onbekende wezens rust! Musea, absurde bloedbaden van schilders en beeldhouwers die elkaar wreed aflachten met houwen van kleuren en lijnen, langs de wanden waarom gestreden is!"

Mussolini verwacht niets meer van burgerij die hij in 1938 omschrijft als pessimistisch, gefocust op eigenbelang, parasitair, corrupt en gecorrumpeerd: "*Noi disprezziamo la vita comoda*".

Bourgeoisie stond voor oud, achterhaald, niet dynamisch: De fascist is antiburgerlijk: heroïsch, energiek, plichtsgetrouw, bereid tot offers.

Hitler

Zie Beck, Schoenbaum, Zitelmann: Zijn aanvallen waren soms zeer fel dan weer afzwakkend, maar een negatieve basishouding is er altijd.

Hitler liet zich zeer vaak zeer laatdunkend over de burgerij uit. Die was in zijn ogen laf, zwak, besluiteloos - en dus tot ondergang gedoemd - niet in staat tot leiderschap, schuldig aan de opkomst van links doordat zij de arbeidende klasse zo slecht behandelde, materialistisch, alleen maar gericht op eigenbelang, dat dan ook nog vaak ten onrechte als nationaal belang werd voorgesteld. Zie talloze citaten in Zitelmann III, 3: Hitler had zeker niet het voornemen de burgerij en het kapitalisme te redden en werd over beide steeds negatiever maar hij had hen nodig - of dacht dat in elk geval op beslissende momenten - om de sterke staat en militaire macht te bouwen die hij wilde.

Hitler tended to associate the “bourgeoisie” with weakness, cowardice, and decadence in contrast to the working class, whom he associated with strength, power, and courage. Based on Hitler’s own words, it is clear he believed that the bourgeoisie as a class was doomed, and that the future belonged to the working class.

“One really cannot say what is more pronounced in this bourgeois world, the feeble-mindedness, the weakness and cowardice or the out-and-out shabby cast of mind. This is really a class that fate has condemned to go under, but which unfortunately is pulling a whole nation into the abyss with it,” wrote Hitler in *Mein Kampf*. Only a few paragraphs further down, Hitler writes: “Then I realized in the depth of my being that the German bourgeoisie was at the end of its mission and not called upon for any further task.”

Hitler benadrukte dat hij een veel meer meritocratische samenleving nastreefde: *Dat wil zeggen voorzover het ‘Volksgenossen’ betrof*. Anderen werden slaaf of waren ten dode opgeschreven. Zeer vaak in speeches was het creëren van een *Volksgemeinschaft* het belangrijkste thema (met afgeven op ‘Versailles’) duidelijk belangrijker dan bijvoorbeeld uiteenzettingen over antisemitisme en *Lebensraum*.

Antiburgerlijke elementen maakten fascistten aanvaardbaarder voor arbeiders

Zij zetten zich af tegen strikte hiërarchie waarin arbeiders, niet-geschoolden, niet-adellijken geminacht werden of zich in elk geval geminacht/ ondergewaardeerd voelden. Zij bleken niet zozeer socialistisch in de praktijk in de zin van maatschappijstructuur-veranderend als wel in termen van meer achting voor de werkers, meer dedain voor verwekelijkte elites. Als gezegd: Fascisten benadrukten bij voortduring dat zij alles deden voor het volk en hemelden dat volk steeds op, binnenlands en ten opzichte van het buitenland. Wat dat in de praktijk ook voor gevolgen gehad moge hebben, qua sfeer was de verandering enorm: Minder ontzag voor titels, minder ontzag voor ouderdom of afkomst, meer tutoyeren. Spaanse fascistten gingen elkaar met *tu* aanspreken in plaats van met *usted*, Italiaanse gingen *voi* i.p.v. *lei* gebruiken. Er werden ook nieuw carrièreperspectieven geopend. Later iets meer over hoeveel er praktisch veranderde.

Een vast element in het fascistische denken was het tegenover elkaar stellen van de echt ‘productieven’ tegenover de praters, de intellectuelen (scheldwoord): het ‘*scaffendes*’ tegenover het ‘*raffendes*’ *Kapital*

scaffendes und raffendes Kapital “productive and greedy capital” - a contrast between two categories of capital, of whom the latter was seen as concentrated in banking and the world of the stock market, monopolies, cartels and international economics: All seen as the domain of the Jews. The distinction was first coined by Otto Glogau in 1874 and subsequently reiterated by economist Gottfried Feder.

Gottfried Feder (1883-1941) was a German civil engineer, a self-taught economist, and one of the early key members of the Nazi Party and its economic theoretician. One of his lectures, delivered on 12 September 1919, drew Hitler into the party. Feder briefly dominated the Nazi Party’s official views

on financial politics, but after he became chairman of the party's economic council in 1931, his anti-capitalist views led to a great decline in financial support from Germany's major industrialists. Following pressure from Albert Vogler, Gustav Krupp, Friedrich Flick, Fritz Thyssen and Emil Kirchdorf, Hitler decided to move the party away from Feder's economic views. When Hjalmar Schacht took office as Minister of Economics in 1934, one of his first actions was to fire Feder from his State Secretary post. Feder ended as Professor for Settlement Policy in Berlin in 1936, where he stayed until his death in 1941.

Heel belangrijk in het imago van veel fascistten was dat ze naast zo bijzonder ook zo gewoon waren en bleven, zo volledig de zaak toegewijd, niet 'abgehoben'.

Zie Kershaw, *Hitler myth*: Hitler als mens die armoede heeft gekend en loopgraven, die niet geeft om materiële zaken en vrouwen maar getrouwd is met Duitsland. In werkelijkheid was hij zeer rijk. Enige voorbeelden geven. Zie verwijzing onder de literatuurlijst.

Zie ook Mussolini, die claimde de leerschool van de armoede en de leerschool van de soldaat te hebben doorlopen. Zie ook de Portugese dictator Antonio de Oliveira Salazar (1889-1970) en, op een heel andere wijze, de charismatische Codreanu. Vaak werd 'de leider' ook onschuldig geacht aan wat er misging. Dat gold zeker voor Hitler maar ook enigszins voor Mussolini: „Wen der Führer das gewusst hätte.“ Bij Mussolini werd ook steeds benadrukt dat hij altijd werkte. Hitler werkte eigenlijk steeds meer vrijwel alleen gedurende de avond en nacht. Wat vrouwen betreft, waren beide 'voorbeeld-fascisten' heel verschillend. Vergelijk ook Franco: “ni misas, ni faldas.”

Ook al veranderde er feitelijk niet zo heel erg veel structureel, - hoewel fascistische regimes wel degelijk kansen voor nieuwe mensen boden – 'het narratief' was duidelijk anders geworden. Antiburgerlijke aanzetten waren er doorgaans meer vóór fascistten (een deel van) de macht hadden dan daarna.

In andere landen zien we ook steeds het benadrukken dat fascistten staan voor het nieuwe, niet de oude elite, en 'volks' zijn: In dit populisme afzetten tegen banken, kartels, monopolies, ook vaak tegen de 'decadente' stad.

Falange: Ook José Antonio Primo de Rivera zet zich herhaaldelijk af tegen leger en grootgrondbezit. Voor hem was het probleem dat hij zelf als Markies van Estella en zoon van een dictator- generaal zo duidelijk uit de elite kwam en in de elite verkeerde.

Voorbeelden van Pijlkruisers: tegen gestreken broeken en salon-fascisten. Meest socialistisch van alle fascistten. Ook hier steeds benadrukken dat zij voor “de kleine man” zijn. Szálasi omschreef de middenklasse als

“spineless, indolent, having a disdain toward the land and recoiling from the soil, uninterested in the...manifestations of national life, soulless and mechanical, non-spiritual and lacking belief, morally decadent and materialistic⁴²⁹”, and inherently anti-national. The middle class itself was a

In Roemenië waren de Legionairs ook evident populistisch d.w.z. steeds enthousiast over 'het volk', en met name 'de boeren'. Hun elite was wel veel idealistischer met haar streven naar een nieuwe mens en geestelijke revolutie, haar massa aanhang vanaf 1936-1937 wilde gewoon een materieel beter leven.

Omgekeerd: Ideeën liberalisme en liberalen m.b.t. fascisme en fascistten. Zie ook bij conservatieve elites

Economische elites waren zeker niet opvallend of massaal voor het fascisme voordat het ergens aan de macht kwam. Zij waren met name verontrust over de lang aanhoudende 'socialistische' retoriek van veel fascistten. Zie voor Duitsland Turner, *German big business and the rise of Hitler*. *Big business* was zeker tegen Weimar en democratie maar steunde lang eerder DNVP of DDP dan NSDAP. Fundamenteel was de angst

voor 'links'. Toen fascistten eenmaal de macht dreigden te komen of die hadden, veranderde er uiteraard veel en was er veel collaboratie. Later meer over de klassiek marxistische fascisme-interpretatie waarin steun ván en werken vóór het grootkapitaal centraal stonden.

Bildungsbürger voelden zich vaak aangetrokken tot vormen van fascisme, hetgeen verbazingwekkend is aangezien fascistten doorgaans openlijk afgaven op intellectuelen en *Bildung*.

De houding van fascistten t.o.v. socialisme-communisme /socialisten-communisten. Die was zeker in het begin heel ambigue met redelijk veel overlap, maar al snel werden zij vijanden bij uitstek. Fascistten voerden zeker geen socialistische politiek.

H14. Fascisme en socialisme

Dat brengt ons bij een groot debat: Hoe links was het fascisme en zeker de varianten ervan die nationaalsocialistisch heetten of zich als zodanig lieten karakteriseren?

Veel overlap qua mensen. Veel voorbeelden van socialistten die fascist werden, voorbeelden van fascistten die socialist werden zijn schaars. Zij zijn er wel zie Bisky, *Entscheidung*, 33 Bodo Uhse en Bruno von Salomon.
<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A3146740/view>

Mussolini bleef zich steeds socialist noemen en werd door velen ook zo gezien.

In het denken van Italiaanse syndicalisten zaten socialistische en fascistische elementen. Zie Gregor, *Italian fascism*, hoofdstukken 3 en 4 en Schnapp, *A primer of Italian fascism*, Part I. De Italiaanse syndicalisten-socialisten raakten er steeds meer van overtuigd dat Italië een sterke en kapitalistisch ontwikkelde staat moest worden om zich überhaupt in de wereld staande te kunnen houden. Tevens vonden zij in toenemende mate dat de massa te lethargisch was en niet bekwaam om een revolutie door te voeren. Dat leidde tot een visie die nationaalsocialistisch genoemd kan worden met een sterke nadruk op een sterke staat om modernisering te forceren en op sterke leiders. Lang bestond ook het idee dat het bevorderen van kapitalistische ontwikkelingen in Italië het socialisme dichterbij zou brengen omdat het de 'objectieve omstandigheden' daarvoor zou creëren.

Veel Franse voorbeelden.

Syndicalist-proto-fascist **George Sorel**; Ook hier zien we het idee eerst socialisme opbouwen in een land dat dan ontwikkeld moest worden voordat er naar wereldsocialisme kan worden gestreefd.

Maurice Barrès voelde zich zowel nationalist als socialist:

was both nationalist and socialist. As for himself, said Barrès, he never feared to insist upon the intimate union of nationalist and socialist ideas. So much so that, when, two years later, he stood for election at Nancy his program was headed "Nationalism, Protectionism, and Socialism," and his supporters were the members of the Republican Socialist Nationalist Committee

Dit was in 1898. De combinatie nationalist en socialist was zeker niet vreemd in Frankrijk. Zie enkele combinaties in Eugen Weber's artikel:

^{*} Here are some of the publications and groups, many ephemeral, not mentioned in this article: La France ouvrière, Front national du travail, Front national-syndicaliste, Ligue nationale-populaire, Ligue de la Révolution nationale, Milice socialiste nationale, Mouvement socialiste monarchiste, Travail et Nation, Groupe national-syndicaliste, Parti national-populaire, Parti Socialiste national, La Révolte populaire, La Révolution nationale, L'Union nationale et sociale, . . .

Weber, 'Nationalism, socialism, and national-socialism in France'.

Pierre Drieu la Rochelle (1893-1945) (auteur van het boekje, *Socialisme Fasciste* (1934); **Jacques Doriot** (1898-1945) eerst overtuigd communist met belangrijke posities in de partij, later leider van de *Parti Populaire Française*, een semi-fascistische partij, en collaborateur in Vichy Frankrijk; **Pierre Laval** (1883-1945), aanvankelijk socialist maar uiteindelijk premier van Vichy Frankrijk; Marcel Déat (1894-1945), eerst socialist-communist, later collaborateur in Vichy Frankrijk; Eduard Herriot (1872-1957) (eerst voor het Volksfront dan voor Vichy dan tegen).

Oswald Mosley (1896-1980, de voorman van de Engelse fascist, was een zeer vooraanstaand labour politicus geweest voor hij fascist werd.

Vidkun Quisling (1887-1945), de Noorse nationaalsocialist, had in jonger jaren geflirt met het communisme, of wellicht beter, had geprobeerd carrière te maken door zich links op te stellen.

Hendrik de Man (1885-1953), een Belgisch socialist die collaboreerde met de Duitse bezetter, nadat hij sceptisch was geworden met betrekking tot de 'vermolmd' democratie en voorstander werd van een vorm van 'links fascisme', en van het werken met een sterke man die dingen gedaan kan krijgen.

In Duitsland is bijvoorbeeld **August Winnig**, een goede illustratie hoe moeilijk mensen soms eenduidig gedefinieerd kunnen worden. Hij was eerst een zeer belangrijk SPDer, schoof toen op naar extreemrechts, en later meer in de richting van christelijk-conservatief denken, maar schreef ook een boek in 1937 waarin hij filosofeerde over een vorm van Europese eenheid, zij het zonder de Bolsjewistische Sovjet Unie, in zijn ogen een land van Joden en *Untermenschen*. Van het boek verschenen 80.000 exemplaren en het was een bestseller in protestantse kringen. **Een van de Strasser boers, Otto, was aanvankelijk ook lid van de SPD geweest.**

Józef Pilsudski in Polen begon zijn loopbaan ook als socialist.

Er waren ook veel arbeiders die op fascist stemden, óók in Duitsland. Een heel duidelijk voorbeeld vormen Pijlkruisers in Hongarije, bijvoorbeeld in de 'rode' buitenwijken van Budapest. **Verwijs naar latere bespreking stemmers/ aanhang NSDAP.**

In Duitsland waren er enige tienduizenden KPDers die in 1933 overliepen naar de SA, (biefstukfascisten, bruin van buiten en rood van binnen).

eine Quantifizierung zulassen. Zu den wenigen als Prüfstein geeigneten Quellen zählen biografische Stichproben in einzelnen SA-Stürmen. Diese ergeben einen geschätzten Anteil von maximal 1,7 Prozent ehemaliger Kommunisten in der SA.⁷ Das klingt vernachlässigbar wenig; es ist jedoch notwendig, sich vor Augen zu führen, was die Prozentzahl angesichts des ungleichen Kräfteverhältnisses von SA und KPD bedeutete. Wenn man davon ausgeht, dass einer dynamisch wachsenden SA bis Mitte 1934 etwa 2,9 Millionen Deutsche beitraten, dann entspräche der in den Stichproben ermittelte Anteil von 1,7 Prozent ehemaliger Kommunisten in der SA, extrapoliert auf das gesamte Deutsche Reich, einer Zahl von bis zu 50 000 Kommunisten. Bei einer geschätzten Mitgliederzahl der KPD von 300 000 war das etwa ein Sechstel der Parteimitglieder. Diese Abschätzung kann,

Men schat dat van de stemmers op de nazi's in de laatste verkiezingen vóór Hitler aan de macht kwam en van de NSDAP-partijleden, een derde tot veertig procent arbeider was.

Overlap in denken

Inhoudelijke overlappingen: aanvallen op het grootkapitaal, banken, grote warenhuizen, *raffendes* kapital = Joden, die niets maken alleen afromen en uitbuiten. Als gezegd: Daarnaast ophemelen van de 'gewone' arbeider, de werkmán, de producent, de mensen die echt iets maken, *schaffendes* Kapital. Benadrukken NATIONAAL-socialisme

Er had ook een traditie bestaan van links antisemitisme dat eind negentiende eeuw echter vrijwel geheel was verdwenen.

Voorbeelden *programmatisch* links fascisme

Italië, Mussolini

“We want an extraordinary heavy taxation, with a progressive character, on capital, that will represent an authentic partial expropriation of all wealth; seizures of all assets of religious congregations and suppression of all the ecclesiastic Episcopal revenues, in what constitutes an enormous deficit of the nation and a privilege for a minority; revisions of all contracts made by the war ministers and seizure of 85% of all war profits.”

From Mussolini's Fasci Italiani di Combattimento (Italian Combat Fasci), *Il Popolo d'Italia* newspaper, June 6, 1919. Speech published in Erik Norling, *Revolutionary fascism* (Lisbon 2011) 92.

Zie verder Schnapp, *A primer of Italian fascism*, Part I.

During 1919 and up to the autumn of 1920, that is, during the revolutionary wave, Fascism had no strength or popular support. The official authorities encouraged it; the *Popolo d'Italia* was distributed by the Army authorities free among the troops in 1919 and 1920. But Fascism could win no support. At the elections in November 1919, Fascism could not win a seat; Mussolini received 4,795 votes in Milan against the Socialist 180,000. The total membership throughout the country was small. Fascism had to swim with the revolutionary stream. Its programme called for the abolition of the monarchy and nobility, confiscation of war profits, international disarmament, abolition of the stock exchanges, the land for the peasants, workers' control of industry, etc. Its propaganda glorified strikes, food riots, calling for the hanging of speculators, the seizure of land by the peasantry, occupations of factories by the workers (Dalmine), and denounced the State as the enemy—"Down with the State in all its forms!" (*Popolo d'Italia*, April 6, 1920).

Dutt, *Fascism and social revolution*, 120.

Er kwam al snel wat vaak wordt gezien als een 'omslag', hoewel, als gezegd, het syndicalistische socialisme waarvan ook Mussolini aanhanger was geweest al langer in veel meer nationalistische en autoritaire richting was opgeschoven. Er bleven echter altijd 'linkse' fascistten in Italië die vonden dat Mussolini was ingepakt en geen echte revolutionair meer was. In zijn meer socialistische beginperiode had Mussolini weinig succes. Dat kreeg hij pas toen hij meer anti-socialist werd en toen met name op het platteland in delen van Noord-Italië waar kleinere boeren met eigen land zeer weinig in socialisme zagen - waarvan zij vermoedden dat het hen zou onteigenen en waarvan zij verwachtten dat het in elk geval de lonen van hun landarbeiders zou verhogen - en grootgrondbezitters uiteraard ook niet.

Duitsland, 25 punten program. Zie onder **Historische Documenten** met ook een aantal linkse elementen

Dat was ook helemaal in het begin, Februari 1920

'Linkse' fascistten vormden zeker geen onbelangrijke groep. Zie hier de Strasser broeders, Otto Strasser (1897-1974) en Gregor Strasser (1892-1934), lang een zeer belangrijk organisator binnen de partij; Walther Stennes (1895-1983), belangrijk man in de SA tot 1931; Gottfried Feder; enige tijd (zeer kort!) ook Joseph Goebbels (1897-1945) en natuurlijk Ernst Röhm, *Duizend* van Hitler, en een van de machtigste mannen binnen de Nazibeweging. Zijn SA had midden 1934 zo'n vier miljoen aanhangers van wie er zeer velen steeds spraken over een 'tweede revolutie'. Het gaat denk ik te ver hen socialisten te noemen. Het waren eerder populistten die niet zozeer een nieuwe maatschappelijk orde wilden maar een 'omwenteling' d.w.z. een proces waarin zij de goede banen kregen en de zittende elite verwijderd was.

Stennes, Gregor Strasser en Feder waren al voor 1934 uitgeschakeld. Zie Siemens, *Stormtroopers*, 57-60.

Belangrijk uitstapje, veel te vaak nogal terloops behandeld:

De Nacht van de Lange Messen: het fysiek uitschakelen van linkse nazi's in opdracht van Hitler, die zich overigens lang verzette, en moest worden overgehaald met verhalen over (niet-bestaande) coupplannen en die later vaak beweerde spijt te hebben van zijn optreden: Hij had de SA moeten steunen tegen de zittende elites, zo beweerde hij toen. Drijvende krachten achter het elimineren van de SA waren Himmler, Heydrich, Hess, en in mindere mate Goebbels, en militairen uit de top van de *Reichswehr*. Voor hen speelden concurrentieoverwegingen en persoonlijke motieven de hoofdrol. Het verzwakken van de SA betekende meer macht voor SS, SD en Gestapo en *Reichswehr*. Hitler was er zeer veel aan gelegen de steun van het leger te krijgen en was uiteindelijk bereid daarvoor veel te offeren. Er werd tevens een aantal conservatieven (Von Schleicher), Katholieken en mensen uit de kring van Von Papen vermoord. Het totaal aantal doden liep tegen de 100, het totaal aantal gearresteerden bedroeg meer dan 1000.

Leden SA:

Zie Siemens, *Stormtroopers*

1926 40,000

1930 hoogstens 60,000

1931 Januari 77,000,

1931 begin 88,000

1931 November 221,000

1932 Augustus 445,000

1932 Najaar dalen

1932 eind minder dan 430,000

1934 April vier miljoen

In 1939 nog steeds meer dan 1.3 miljoen

Begin 1934: SA vier miljoen leden, *Reichswehr* 100,000

De SA schafte grote hoeveelheden wapens aan op de grauwe tot zwarte markt in bijvoorbeeld Oostenrijk, de Vrije Stad Danzig en Zwitserland. In totaal hadden de Bruinhemden zomer 1934 minstens 177,000 geweren, 651 zware en 1250 lichte machinegeweren. De wapens die de SS gebruikte om tegen de SA op te treden werden door het leger verstrekt en moesten later weer worden ingeleverd. Zie Sven-Felix Kellerhoff in zijn boek over 1934.

Von den 2,9 Millionen SA-Männern war nur ein knappes Viertel Mitglied der Partei - für NS-Funktionäre ein ungeheuerliches Faktum, schrieb doch die SA-Satzung vor, Mitglied der SA dürfe nur werden, wer der Partei angehöre.

Zeer interessante vraag:

Waarom niet meer verzet? Toelichten. Er vielen ongeveer 100 doden en er waren meer dan 1,000 arrestaties. Het was vakantie. Er werd door Hitler meteen al een nieuwe leider aangewezen. De SA was bij grote delen van de bevolking niet geliefd. Veel SAers waren pas zeer recent lid en dachten vermoedelijk dat hun keuze toch niet zo'n goede was en er werd steeds verwezen naar de decadentie van de SA-top en de contacten met het buitenland die de 'putschisten' gehad zouden hebben.

Maar het einde van de 'linkse' fascistische beweging betekende niet dat Hitler niet probeerde iets voor het *Gemeinwohl* te doen. Bespreek kort Aly en Zitelmann en hun opmerkingen over Hitlers Volksstaat.

Meer mensen kregen een baan. Het aantal mensen dat voor de overheid ging werken werd in Duitsland (maar ook Italië) veel groter. Vakanties werden langer. Er was *Kraft durch Freude* (en in Italië *Dopolavoro*). Er waren zeker aanzetten tot sociale wetgeving. Velen konden zich verrijken via onteigende en geroofde goederen. Velen konden in het buitenland goede banen en bezit krijgen. Velen konden gebruik maken van dwangarbeiders. Verwijs hier naar Mazower, *Hitlers empire*, die over in totaal zo'n negen miljoen dwangarbeiders spreekt. Velen konden profiteren van oorlogsbuit, et cetera. De lasten van de oorlog

werden zoveel mogelijk van de massa der bevolking wegehouden en veel lusten ervan verdeeld. Ook al gingen velen er wellicht niet echt op vooruit, de sfeer leek toch duidelijk anders en lang veel optimistischer. Voor anekdotes over Hitler's 'gulheid' zie zijn *Kassenbuch*, onder literatuurlijst.

Ook de Spaanse fascistten hadden *aanvankelijk* een aantal linkse programmapunten, met de nadruk op aanvankelijk en programma. De latere praktijk, waarin hun rol nooit overheersend was, was meestal 'rechts'.

Spanje, 27 punten program. Zie onder **Historische Documenten**

Plus meer voorbeelden uit Payne, *Fascism in Spain*.

Roemenië, volks populistisch

Hongarije, idem

We zien hier steeds een benadrukken dat de beweging *socialistisch* is, maar wel *nationaal-socialistisch*. We zien een opvallende nadruk op planning en algemeen belang boven privébelang.

Na verloop van meestal korte tijd werden socialisten - en dat geldt voor alle fascistische bewegingen - doorgaans als *de vijanden bij uitstek* beschouwd met als kern verschillen dat fascistten anti-materialisme/ anti-klassestrijd /anti-transnationalisme zouden zijn.

Hier ook weer citaten Mussolini (NB met kanttekening m.b.t zijn Salò periode, toen hij weer 'linkser' werd)

"The root of our psychological weakness was this: We socialists have never examined the problems of nations. The International was never concerned with it. The International is dead, paralyzed by events. Ten million proletarians are today on the battlefield."

As quoted in Talmon, *The myth of the nation and the vision of revolution* University of California Press (1981) 492. Original source: Mussolini, *Opera Omnia* VI, 427, 1914

We declare war against socialism, not because it is socialism, but because it has opposed nationalism ... We intend to be an active minority, attract the proletariat away from the official socialist party. But if the middle class thinks that we are going to be their lightning rods, they are mistaken. We deny the existence of two classes, because there are many more than two classes. We deny that human history can be explained in terms of economics. We deny your internationalism. That is a luxury article which only the elevated can practise, because peoples are passionately bound to their native soil.

Speech (21 June 1921), Through fascism to world power. A history of the revolution in Italy
Ion Smeaton Munro 27 January 2008

In hoeverre handelden de fascistten als revolutionairen die grote veranderingen bewerkstelligden. Deze vraag kan eigenlijk alleen maar gelden voor waar ze de macht kregen: Italië en Duitsland

Overall werd het proces van modernisering niet gestopt: Het belang van landbouw en platteland werd minder, net als dat van de kleine middenstand en van handwerkslieden en kleine bedrijfjes. Het belang van industrie nam toe, net als de verstedelijking. De ontwikkeling van de techniek ging onverminderd door. Bij alle ophemelen van bepaalde vormen van traditie en verleden, zien we een gestaag doorzettende modernisering, zeker economisch. Bovendien zien we een verdere groei van de staat. Die groei was algemeen, in staten met heel verschillende politieke structuren. Het kapitalisme werd niet opgeheven, wel veel meer gestuurd. Maar ook dat was in oorlogvoerende landen heel normaal. Schivelbusch, *Three New Deals*. Of Mussolini en Hitler na een succesvolle beëindiging van de oorlog zich als echte socialisten zouden hebben ontpopt, zal uiteraard altijd een kwestie van gissen blijven.

Vraag in hoeverre was er een *sociale* revolutie?

Italië. Enige voorbeelden van wat Mussolini *in concreto* sociaal bereikte en enige opmerkingen over de praktijk van het corporatisme. De Republiek Saló biedt eigenlijk het duidelijkste voorbeeld van 'sociale revolutie'. Belangrijk blijft dat dat Mussolini de zittende elites (Koning, Hof, leger, Kerk, grote industrie) niet aan de kant kon zetten maar wel zelf aan de kant gezet werd. Voor iemand die meer dan twintig jaar regeerde, heeft hij mijns inziens relatief weinig structurele veranderingen teweeggebracht. De door hem uitgeroepen overwinning op de maffia lijkt ook enigszins voorbarig. Na 1943 kwam die weer snel terug.

Duitsland

Zie Schoenbaum en Beck

Er waren wel degelijk ook nieuwe kansen voor mensen die in het oude Duitsland gedwarsboemd werden. Er kwamen veel nieuwe banen in leger en bestuur; meer kansen voor jongeren en lager geschoolden en minder respect voor diploma's en titels. Mensen die openlijk de nazi's steunden, kregen vaak meer kansen of protectie. We zien een aanval op de bourgeois levensstijl en conventies meer dan op hun bezit, maar er vormde zich wel een andere definitie van bezit waarin de vrijheid om met bezit te doen wat men wilde zeer sterk werd ingeperkt. Er veranderde uiteraard het een en ander. De positie van oude elites verzwakte. Verwijs wederom naar de opmerkingen m.b.t. de moderniteit van het nazisme en m.b.t. de Volksstaat. Alles overziend lijkt het mij te ver gaan om die veranderingen als sociale revolutie in de marxistische zin aan te duiden. Zij bleven zeker ook achter bij wat nazi-revolutionairen hadden gewild.

In Duitsland krijgt de *Deutsche Arbeitsfront* wel degelijk macht, maar dat is toch vooral 'staatsmacht'.

Hongarije en Roemenië: Fascisten zijn daar nooit lang genoeg aan de macht geweest om structurele veranderingen door te voeren. Het daadwerkelijk gedrag van de Pijlkruisers was niet erg links. Bij een grote staking van mijnwerkers zegden zij uiteindelijk hun steun op. Met betrekking tot landhervorming roeiden zij ook terug, waarschijnlijk overigens onder Duitse druk. Maar ze waren niettemin de eerste partij waarop 'de kleine man' stemde en die de kleine man serieus leek te nemen.

De 'oude Falange' als beweging in **Spanje** werd ingekapseld en van echte macht beroofd. Zij was bovendien altijd relatief klein geweest en kreeg te maken met een enorme toestroom van opportunisten en baantjesjagers, net zoals de SA. Er werd wel een politiek en economisch corporatisme ingevoerd. In de praktijk echter veranderde dat nauwelijks iets aan de bestaande machtsverhoudingen. Ook hier behartigden de corporaties onmiskenbaar in eerste instantie de belangen van de staat en de werkgevers. De nieuwe Falange als *Movimiento* was iets heel anders dan de oude beweging: een baantjesmachine. Tot het einde van de jaren vijftig werd Spanje vooral gekenmerkt door economische en sociale stagnatie voor het overgrote deel van de bevolking.

H15. Links en het fascisme

Klassiek-marxistische definitie van fascisme, met zijn accent op de (vermeende) sociale basis en niet op de ideologie

The short definition given by the Thirteenth Plenum of the Executive of the Communist International in 1933, and repeated in the Resolution of the Seventh Congress in 1935:

"Fascism is the open terrorist dictatorship of the most reactionary, most chauvinist and most imperialist elements of finance capital."

From the time of the Brüning dictatorship the "overwhelming support of the main body of German capitalism and landlordism began to be placed at the disposal of the hitherto only partially supported National Socialism ... Unlimited funds, not only from German bourgeois, but also from foreign bourgeois sources, were poured into National Socialist coffers."

Dutt, *Fascism and social revolution*, 139.

Dutt, *Fascism and social revolution*, 108. Hij voegt, volledig in lijn met de klassiek-communistische interpretatie, toe:

“Fascism arises where a powerful working-class movement reaches a stage of growth which inevitably raises revolutionary issues but is held from decisive action by reformist leadership... Fascism is the child of reformism.”

“The subsequent events in Germany have abundantly illustrated the truth of this.”

Klassiek-marxistische visie op de rol van de sociaaldemocraten: sociaal-fascisme

“In Germany a mass revolution took place; but the Social Democracy was able to retain control of the main body of the working-class movement, and to rob the revolution of its fruits.”

Dutt, *Fascism and social revolution*, 112.

“The communist revolution was fully possible in Italy in September 1920 and was only prevented by the reformist leadership. Fascism played no part in this.”

Dutt, *Fascism and social revolution*, 119.

“Fascism can ...only reach a mass basis after Social Democracy has fully exposed itself and created widespread mass disillusionment in the midst of growing economic crisis and gathering revolutionary issues.”

Dutt, *Fascism and social revolution*, 136.

Verschuivingen in concrete interpretatie van links m.b.t. fascist en in elk geval in gedrag. Zeer belangrijk i.v.m. verdeeldheid van links die fascist kansen bood.

- Eerst bestrijden Communisten de fascist fel via Komintern met een zeer negatieve houding t.o.v. sociaaldemocraten, die werden verketterd als sociaal-fascisten. Geef hier citaten uit Draper, ‘Ghost of social fascism’ en uit het boek van Dutt.
- dan bestrijden ze de fascist samen met anderen via Volksfronten,
- dan is er het Hitler-Stalin pakt,
- dan de oorlog tussen Duitsland en Rusland die ‘geframed’ wordt als een Grote Vaderlandse Oorlog.

Kort aanduiden in hoeverre sociaal-fascisme these juist is /kan zijn. Er is weinig twijfel dat zittende elites vaak fascist steunden of niet dwarszaten: In hoeverre geldt dit ook voor socialist/ sociaaldemocraten?

Italië: Daar zien we ambivalent, niet doortastend gedrag van links tegenover zeer gewelddadige fascist die veel steun krijgen van militairen en politie en delen van de elites.

Duitsland: Revolutie 1918-1919. Net na de Eerste Wereldoorlog koos de meerderheid van de SPD voor een *politieke* revolutie, voor parlementaire democratie met afschaffing van monarchie en adel, maar *niet* voor een ingrijpende *sociale* revolutie. Dat betekende dat ze vaak haar lot verbond aan dat van leger en vrijkorpsen, politie, en ambtenaren uit het Keizerrijk, die ze in elk geval niet hun posities ontnam. Vraag is wat zij anders had kunnen doen gezien het feit dat zij - en de meerderheid van de Duitsers - geen sociale revolutie en burgeroorlog *wilden* en uiterst linkse bewegingen maar een zeer kleine aanhang hadden. Onder SPD-regeringen werden herhaaldelijk USPDers en communisten gedood en verwond. Zie als laatste grote

voorbeeld de *Blutsonntag* van Altona 1932 toen de politie – zeker niet fanatiek socialistisch! - in een nog door SPD geregeerd Pruisen talloze communisten doodde tijdens een confrontatie tussen Nazi's en communisten.

Spanje: tegenstellingen en verdeeldheid anarchisten, meer radicale socialisten versus minder radicale socialisten en communisten: Tijdens de Burgeroorlog was de verdeeldheid zelfs zo groot dat zij elkaar gewapend bestreden.

In Italië, Duitsland en Oostenrijk bestonden zeer sterke linkse bewegingen. Dat bleek niet voldoende om de fascistten tegen te houden. Een heel belangrijke factor al gezien: de interne verdeeldheid. Een andere niet geheel los daarvan staande: de voortdurende onderschatting van Hitler en de zijnen.

Typeringen Hitler:

Wer war Hitler, 202, warhoofd met warhoofden als volgelingen

Wer war Hitler, 213-214, lachwekkend type schilder, ziet uit als kapper, huwelijkszwendelaar etc.

Wer war Hitler, 215 Frau Förster Nietzsche: Niet de indruk dat H een groot politicus was

Wer war Hitler, 220-221 Veel linksen geloven dat Hitler na November 1932 geen gevaar meer vormde. Onder Communisten leefde toen nog steeds het idee dat de SPD de hoofdvijand was. Links geloofde nog steeds dat dingen goed liepen en dat er overall wel goede *Kampf Stimmung* was.

Wer war Hitler, 234 Toen Hitler eenmaal als Kanselier aan de macht was, zei een SPD man: We zijn niet bang voor hem: “...*unerschütterlich ist die Festigkeit ... entschlossen den Kampf aufzunehmen.* “

Wer war Hitler, 244, opvallende *Tatenlosigkeit* van Links

Wer war Hitler, 250 Sociaaldemocraten zeggen niets over de 81 niet toegelaten Communisten in de vergadering over het *Ermächtigungsgesetz*.

Wer war Hitler, 239: “Berlin ist nicht Rom. Hitler ist nicht Mussolini. Berlin wird niemals die Hauptstadt eines Faschistenreiches werden.” *Der Vorwärts*, Tageszeitung des SPD-Parteivorstandes, 18 Februari 1933.

Wat de fascistten konden bewerkstelligen hing in hoge mate af van hoe sterk zijn waren t.o.v. andere maatschappelijke groeperingen.

College 4. Het (niet) veroveren van de macht door de fascistten

H16. De verhouding tussen zittende elites en fascistten in de praktijk

Over het algemeen was er geen echt goede verhouding maar vaak wel een goede ‘verstand’-houding wanneer nodig.

Fundamenteel en het bindmiddel bij uitstek was de aanwezigheid van een gedeelde vijand: links Scheidslijnen daardoor en door de massificatie van de politiek werden minder scherp Zittende elites werden vaak veel fascistischer in stijl

Ook bij hen zien we een ‘groet’, uniformen, massameetings, herdenkingen, monumenten, het meer benadrukken van het belang van een leider. Illustreer dit aan de hand van de situatie in Spanje. Tijdens de Burgeroorlog trad een duidelijke radicalisering op en werden de opstandelingen en degenen die hen steunden meer fascistoïde worden. Zeker in de eerste jaren van Wereldoorlog II was er veel sympathie voor Hitler en Mussolini en ook zeker overname van veel van hun ideeën, maar uiteindelijk door omstandigheden - het fascisme bleek toch niet de toekomst te hebben - zien we weer meer een terugvallen op oudere elites m.n. leger, Kerk en op traditionelere denkbeelden, in een ‘gereorganiseerde’ Falange . Dat alles binnen een

zeer autoritaire structuur. Het valt moeilijk te zeggen hoe Franco Spanje er zou hebben uitgezien bij een zege van Hitler en Mussolini. Zie de interpretatie van de Franco-dictatuur door Sensa, *Ni una, ni grande, ni libre*.

De talloze conservatieve eenheidspartijen die overal in Europa werden opgericht, werden opgericht vanuit de zittende macht. Zij behelsden ook een vorm van mobilisatie, maar dan niet zozeer om macht te *verkrijgen* en dan te consolideren maar om de massa te *controleren* vanuit een positie van macht.

NB: Het is zeker niet zo dat traditioneel rechts minder hardvochtig was dan nieuwrechts. Franco liet veel meer Spanjaarden executeren dan Mussolini Italianen. Antonescu in Roemenië heeft enige honderdduizenden Joden op zijn geweten, geschat zo'n 300,000.

Praktijk van interactie: gevallen waar (delen van) zittende elites hielpen:

Italië en Duitsland, hoewel ze in beide gevallen dachten de fascistten te kunnen inkapselen.

Punt hier dat Hitler te sterk was om te temmen en te radicaal. Hij had de grootste partij, zeker een derde van de stemmen, zonder hem kon eigenlijk niets. Nieuwrechts was te sterk geworden om gewoon terzijde te schuiven of in te kapselen en gezien de kracht van links was dat ook gevaarlijk. NB Hitler deed wel grote concessies aan de traditionele elites, bijvoorbeeld door de SA te elimineren.

Praktijk van interactie: gevallen waar traditionele elites een fascistische machtsgreep voorkwamen of probeerden te voorkomen

Voorkomen dat fascistten de macht grijpen door rechtse revolutie van boven. Zie **Estland en Letland**. Geef zeer korte toelichting. Vergelijk **Finland** waar the fascistische Lapua beweging werd verboden door de rechts-conservatieve president Svinhufvud na een coup poging in 1932. Ook in **Oostenrijk** zien we een poging de fascistten vóór te zijn en te onderwerpen. Die is echter uiteindelijk niet succesvol wegens de interne verdeeldheid van Dollfuss cum suis, doordat Dollfuss cum suis niet met links samenwerkte, en m.n. uiteraard doordat uiteindelijk Duitse nazi's Oostenrijk annexeerden. Ondanks het feit dat velen van het Austrofascisme onder Dollfuss en Schuschnigg spraken en spreken, bestreden die zonder enige twijfel de Nazi's in een strijd die Dollfuss zelfs het leven kostte.

Praktijk van interactie: gevallen waar traditionele elites de fascistten uiteindelijk uitschakelden na zeker ook gebruik van hen te hebben gemaakt

Voorbeelden Hongarije en Roemenië. Fascistten daar werden nooit echt vertrouwd en serieus genomen door de elites en zeer belangrijk ook niet door Duitse leiders die autoritaire leiders daar prefereerden boven lokale fascistten. De Pijlkruisiers in Hongarije maar zeker de Legionairs in Roemenië werden door de zittende elites vaak gesteund **en** zeer hard aangepakt.

Im Oktober 1923 planten Codreanu und seine Gefolgsleute die Ermordung führender Politiker und jüdischer Persönlichkeiten. Sie wurden deswegen angeklagt, aber im März 1924 freigesprochen; das Verfahren vergrößerte Codreanus Popularität noch.

ermordete Codreanu am 25. Oktober 1924 den Polizei Präfekten von Iași, der für die Unterdrückung der Studentenproteste verantwortlich war. Wiederum kam Codreanu mit einem Freispruch davon und wurde von rechtsnationalistischen Kreisen landesweit als Held gefeiert.

Erst 1935 wagte sich die im Untergrund weiter aktive Bewegung wieder mit der Partei „Alles für das Vaterland“ (*Totul pentru Țară*) in das Öffentliche Leben, unter der Hand gefördert von Prinz Nicolae, dem Bruder des Königs, und Teilen der Regierung, welche die Legion als Druckmittel gegen die Opposition einsetzte.

Maar anderzijds eerst in 1938 de moord op Codreanu en een aantal medestanders. Die nun einsetzende Spirale der Gewalt erreichte 1939 ihren Höhepunkt: Im September ermordeten Legionäre den Innenminister Armand Călinescu. Daraufhin wurden - wieder ohne Gerichtsurteil - alle inhaftierten Spitzenkader der Legion

sowie zufällig verhaftete Legionäre getötet, alles in allem etwa 250 Personen en dan in 1941 het bloedige optreden tegen hen door Antonescu. In Roemenië zaten ze echter een tijdlang, September 1940-Januari 1941, in de regering zonder buitenlandse inmenging, maar uiteindelijk wilde Antonescu van hen af.

Praktijk van interactie: gevallen waar traditionele elites de fascistten ‘incorporeerden’ en temden

Spanje

In 1937 werd de Falange onder dwang door Franco samengevoegd met de beweging der Carlisten. Geef enige toelichting op het fenomeen Carlisme. Francisco Franco benoemde zichzelf tot leider van de nieuwe beweging die een uniform kreeg dat bestond uit een mengeling van falangistische en carlistische elementen. Hij liet Falange-voorzitter Manuel Hedilla (1902-1970) ter dood liet veroordelen maar uiteindelijk werd besloten hem gevangen te zetten. In 1941 werd Hedilla vrijgelaten op uitdrukkelijke voorwaarde dat hij zich niet met politiek zou bemoeien. Hedilla stond aan de linkerkant van de Falange en benadrukte graag haar ‘proletarisch’ karakter. De Spaanse fascistten werden zo *de facto* ingekapseld, hoewel gedurende een paar jaren onder Ramon Serrano Suñer (1901-2003), getrouwd met zus van de vrouw van Franco, hun macht aanzienlijk was. In 1939, na de Spaanse Burgeroorlog, werd Serrano Minister van Binnenlandse Zaken en stichtte de voorloper van het persagentschap EFE, het belangrijkste persbureau van de Spaanstalige wereld. Dankzij zijn goede verhoudingen met Mussolini, werd hij door Franco aangesteld als Minister van Buitenlandse Zaken (1940). Als overtuigd fascist, trachtte hij tevergeefs Franco in de beginfase van de Tweede Wereldoorlog te overtuigen om de kant van de Asmogendheden te kiezen. In 1941 werd Serrano voorzitter van de Junta Política van de FET. Toen de kansen voor de As begonnen te keren, ontsloeg Franco zijn zwager als Minister van Buitenlandse Zaken in 1942 en benoemde hij de pro-Britse Francisco Gómez-Jordana (1876-1944). Spanje werd in feite weer volledig door de traditionele elites geregeerd met de *Movimiento* primair als baantjesmachine waarvan iedereen lid moest zijn. De positie van de ‘oude hemden’ van de Falange was meestal marginaal. De Carlisten werden eveneens gedwongen zich aan Franco’s wensen te onderwerpen en Manuel Fal Conde (1894-1975), een van hun leiders, kreeg in zijn onenigheid met Franco de keuze tussen het vuurpeloton en verbanning. Hij koos voor verbanning, kwam terug maar kon van de Carlisten nooit meer een zelfstandige machtsfactor maken. Na de Burgeroorlog bleef zijn verhouding met Franco die hem een aantal jaren in de cel liet opsluiten en ‘verbannen’, slecht. Alle politieke oppositie of zelfs maar alternatieven (dus ook de oude CEDA of monarchisten) werden door Franco *de facto* als zelfstandige actoren uitgeschakeld.

Portugal

Hier zien we uiteindelijk ook eenzelfde patroon, hoewel hier fascistten eigenlijk nooit echt een relevante zelfstandige factor van belang waren. Salazar wilde niet mobiliseren maar juist ‘depolitiseren’. Hij was tegen politiek en tegen partijen. Zijn nationale Unie was een ‘anti-partij’. In 1934 werd de leider van Portugese fascistten (de Nationaal-Syndicalistische Beweging van Blauwhemden) Francisco Rolao Preto verbannen.

Belangrijk inzicht: Autoritaire heersers waren blijkbaar behoorlijk bedreven in het in toom houden en onderdrukken van fascistische bewegingen.

Landen waar fascistten nooit echt relevant werden: Nederland, GB, Scandinavië, België, Frankrijk, Tsjecho-Slowakije

Hoe ging dat in zijn werk? Zie Capoccia, *Defending democracy* : lange traditie van democratie en van participatie, minder sterke polarisatie links rechts, elites minder geneigd met fascistten in zee te gaan, economische crisis minder heftig, geen verliezers in Wereldoorlog I.

Verhouding traditionele kerken en fascistten

Samenwerking: Concordaten en conflicten: onderwijs, jeugd en moraal (huwelijk met name) strijdpunten

In Italië kwam er in 1929 een pact tussen de Katholieke Kerk en Mussolini.

In **Duitsland** is de situatie moeizamer en bovendien verschillend m.b.t. protestanten en katholieken terwijl er ook duidelijke verschillen tussen Nazileiders wat betreft hun houding ten opzichte van religie en Kerk, Opvallend de sterke en in principe goed georganiseerde Katholieke *Zentrum* partij gaat uiteindelijk toch overstag bij de stemming over het *Ermächtigungsgesetz*.

Hongarije: Opvallend: Fascisten waren hier doorgaans zeer katholiek maar verzetten zich tegen wereldlijke macht voor de kerk.

Roemenië. De fascistie hadden hier veel aanhangers onder de lagere orthodoxe clerus - er is een schatting dat een kwart van alle orthodoxe priesters de fascistische beweging steunde - maar de kerkleiding bleef meer op een afstand. Het is bekend dat een aanzienlijk aantal priesters en theologiestudenten de opstand van de legionairs in 1941 tegen Antonescu steunde. De (Nationale) Heilige Synode veroordeelde die opstand.

Er zijn veel voorbeelden van katholiek-autoritaire bewegingen die in denken veel verwantschap vertoonden met fascistische groeperingen. Verwantschap in ideeën en contacten waren soms zodanig dat er gesproken kan worden van ‘klerikaal fascisme’. Geef een paar voorbeelden van dergelijke bewegingen die doorgaans ‘traditioneel-autoritair’ waren.

Katholiek

Portugal: Nationale Unie, Salazar

Oostenrijk: Vaderlands Front, Dollfuss /Schuschnigg

Na de *Anschluss* in 1938, bepleitte Theodor Innitzer (1875-1955) Kardinaal van de Katholieke Kerk in Oostenrijk een ‘Ja’ bij het Referendum over die *Anschluss*. Al snel echter ontstonden er vrij veel spanningen tussen Kerk en de heersende nazi’s.

Spanje: *Union Patriótica*, onder Miguel Primo de Rivera (1870-1930), vanaf 1937 nieuwe Falange onder Franco.

België: De fascistische Rex beweging onder Leon Degrelle, (1906-1994) manifesteerde zich aanvankelijk (ook) als een Katholieke beweging. Het kwam echter al spoedig tot een verwijdering tussen Degrelle en de Katholieke Kerk. In 1937 veroordeelde de kardinaal van Mechelen, de Primaat van de Belgische Katholieke Kerk de beweging openlijk.

Al meer hybride, zeer dicht tegen fascisme aanleunend:

Slovakije: Slovaakse Volkspartij onder Jozef Tiso (1887-1947)

Kroatië: Ustasa onder Ante Pavelic (1889-1959)

Protestant

Orthodox, Roemenië onder Corneliu Zelea Codreanu (1899-1938)

Grieks Orthodox, Griekenland onder Ioannis Metaxas (1871-1941)

Soms verwierp de kerk het fascisme expliciet:

We zagen al dat in België de Katholieke Kerk zich uiteindelijk expliciet tegen Rex opstelde.

In Frankrijk in 1926 werd *Action Française* door de Katholieke Kerk veroordeeld en als ‘heidens’ bestempeld. Dat werd overigens in 1939 teruggedraaid.

In Nederland verbood de Katholieke Kerk vanaf 1935 het NSB-lidmaatschap voor kerkleden en vanaf 1936 weigerde ze katholieke NSB-leden rooms-katholieke sacramenten toe te dienen. In de oorlog volgde excommunicatie. Na 1935 waarschuwden ook gereformeerde kerken tegen het verwerpelijke karakter van de NSB.

H17. Over de aanhangers van het fascisme

Fascistische bewegingen /partijen bleven doorgaans relatief klein.

Onder Data is een overzicht gegeven van hun succes bij verkiezingen voor ze aan de macht waren. Kort toelichten. Die gegevens tonen duidelijk dat ze bij vrije verkiezingen maar betrekkelijk succesvol waren.

Nergens kregen zij meer dan de helft van de stemmen, in veel landen op veel momenten veel minder. Ze kwamen eigenlijk alleen in Duitsland en Italië zonder buitenlandse inmenging aan de macht.

Wat betreft aanhang:

Het klassieke Marxistische idee was dat die m.n. werd gevonden onder de oude middenstand, de middenklasse, militairen, ambtenaren en kleine boeren. Nieuwe onderzoek laat over het algemeen zien dat waar de fascistische partijen groot waren hun aanhang duidelijk breder was en zij, uiteraard met de nodige nuances, zelfs als 'volksbewegingen' kunnen worden aangeduid.

Voor **Italië** is het moeilijk harde conclusies te trekken omdat de beweging al zo snel de macht kreeg en het toen veel wie waarom mensen niet *tegen* of zelfs *voor* waren. Voor enige indicaties voor de fascistische harde kern zie Michael Mann, *Fascists*. Duidelijk dat m.n. agrarische elites de fascisten steunden en dat die na verloop van tijd ook veel aanhangen wisten te verwerven onder boeren in het Noorden die van socialisten alleen maar nadelen verwachtten.

Duitsland bij alle (geringe) over- en ondervertegenwoordigingen waren de nazi's uiteindelijk toch een relatief brede 'volkse protestpartij'.

De resultaten van Falter analyses

Met behulp van nauwkeurigere methoden van wetenschappelijke statistiek kon Juergen Falter sinds de jaren tachtig aantonen dat de middenklasse slechts iets meer dan gemiddeld op de NSDAP stemde. De NSDAP was juist de eerste volkspartij met evenredig veel kiezers uit alle sociale klassen. Falter prestatie was dat hij alle regio's volledig in ogenschouw nam en de arbeiders onderscheidde in vele individuele sociale groepen met zeer verschillende mentaliteiten.

Zoals Falter aantoonde, was het aandeel arbeiders in de NSDAP altijd veel hoger dan eerdere geschiedkundige onderzoekers aannamen. Net als de kiezers van de partij behoorde ongeveer veertig procent van de NSDAP-leden tot de arbeidersklasse. Terwijl landarbeiders en arbeiders uit kleine steden relatief vaak op de NSDAP stemden, bleken arbeiders uit de industrie en handel in grote steden bij de vier verkiezingen grotendeels weerstand te bieden. Hetzelfde geldt voor werklozen, die vaker van de SPD naar de KPD overstapten. Ongeveer een kwart van de mensen die in 1930 op de NSDAP stemden, had twee jaar eerder niet gestemd. Voor zover we kunnen nagaan, vertoonden de vrouwen geen grote verschillen met de mannen, in tegenstelling tot een populair vooroordeel: vrouwen waren niet voorzichtiger en Hitler trok ook geen bijzonder enthousiaste vrouwen aan. Ook de voorkeur van jonge kiezers voor de NSDAP is niet aantoonbaar, hoewel de jeugdigheid van de nazibeweging vaak werd benadrukt en de verkiezingen van afgevaardigden op universiteiten dit ondersteunden. Er waren negen keer zoveel studenten bij de NSDAP als bij de totale beroepsbevolking. Van de regio's waren het agrarische Oost-Pruisen en Pommeren bijzonder sterk voor de NSDAP, terwijl de katholieke en industriële regio's (Neder-Beieren, Eifel, Zuid-Westfalen, Rijnland, Berlijn) eerder weerstand boden.

Al met al was de NSDAP, volgens Falter onderzoek uit 1991, "wat betreft de sociale samenstelling van haar kiezers waarschijnlijk een 'volksprotestpartij' of, zoals men het zou kunnen noemen vanwege het nog steeds bovengemiddelde, maar niet overweldigende, aandeel middenklasse, een volkspartij met een middenklassebuik."

Protestantse groeperingen en ambtenaren waren bovengemiddeld vertegenwoordigd. Daarentegen verzetten het katholieke milieu, dat trouw bleef aan de Centruumpartij/BVP, en de socialistische arbeidersklasse zich tegen de nazi's. Toch stemde 40 procent van de Duitse arbeiders die in kleine bedrijven en op het platteland werkten, op de nazi's. Vanaf de Rijksdagverkiezingen in juli 1932 stemden meer arbeiders op de NSDAP dan op de KPD en SPD.

Kort aanduiden: De sterke groei van de Nazi's onder Duitse boeren in het noorden en oosten van het land. Links, zeker de SPD, was erg betrokken met stedelijke arbeiders en erg weinig met boeren. Het doel was steeds te proberen de steden goedkoop te voeden. De KPD had meer oog voor werklozen. Het idee bij links was vaak dat kleine boeren als niet-efficiënte bevolkingsgroep toch zouden verdwijnen en dat grote

bedrijven veel efficiënter waren. In de praktijk was, om diverse redenen, eigenlijk niemand fel voor onteigening. Na Wereldoorlog I en de blokkades moest Duitsland nu eenmaal gevoed worden en was er veel angst voor - en weinig ruimte voor - 'experimenten' met voedselproductie.

Lagere adel, zie Malinowski

Nazi's waren zeker populair onder **Auslanddeutsche**: Duitsers in Polen, in de Elzas, in België (gebieden verloren na Wereldoorlog I), Sudeten Duitsers, Duitsers in de rest van Tsjechië, in de Baltische staten, Hongarije, Roemenië en Rusland. De SA was bijvoorbeeld sterk in de 'grensgebieden' Silezië, Sudetenland en het Memel gebied.

Zie voor Kaarten onder **Data**.

Onder geen enkele bevolkingsgroep kon de NSDAP zo vroeg op zo hoge aanhang rekenen als onder studenten. Professoren en studenten waren zeer vaak *völkisch*, nauwelijks communistisch. In Duitsland en Oostenrijk was een zeer hoog percentage studenten extreemrechts tot fascistisch. In 1913 waren in het hele Duitse Rijk 79,000 studenten ingeschreven, in 1931 138,000. In 1932 kende het land minstens 40,000 tot 50,000 overtollige academici. Er waren ook veel fascistische professoren, vaak met preciaire baan. Rechtse terreur groepen gebruikten universiteiten met hun autonomie als „Rückzugsraum“. Zie ook Herbert, *Wer waren die Nazi's*. Zie voor voorbeelden de Universiteit Wenen. Dit geldt eigenlijk voor alle fascistische bewegingen: Zij konden alle profiteren van de overproductie aan studenten en ambtenaren. Zie Spanje en Roemenië/ Hongarije. Zie Mann, *Fascists* onder Data.

De rol van intellectuelen was zeer prominent in Roemenië, Voor het Legioen/ De IJzeren Garde bijvoorbeeld Mircea Eliade, Nae Ionescu, professor aan de universiteit Boekarest, Emile Cioran, in zijn jeugd. Zie het felle antisemitisme van hoogleraren /politici A.C. Cuza, professor in Jasy en bron van inspiratie voor Codreanu, en de historicus Nicolae Iorga. In grote delen van Oost en Centraal-Europa waren Joden zeer sterk oververtegenwoordigd in vrije en intellectuele beroepen en vaak nauwelijks in staatsdienst geaccepteerd. Hun oververtegenwoordiging riep zeer veel verzet op. Universiteiten waren broedplaatsen van antisemitisme in Duitsland, Oostenrijk, Polen, Hongarije en Roemenië die veel werklozen afleverden.

conomic competition with Jews, namely the fact that Polish “high school and university graduates faced a genuine problem finding jobs”; hence the strength of Polish fascism in universities, where student organizations “became centers of antisemitism” à la national socialism.³⁸ Polish “intellectual workers”—so defined by the census—did in fact face rising unemployment; the number of unemployed intellectuals increased from 70,000 in 1929 to 142,000 two years later.³⁹ Raphael Mahler performs a similar economically based analysis in his

Kiezers en partijleden in andere landen

In Roemenië aanvankelijk veel studenten, dorpsintellectuelen, leraren, clerus, dan in toenemende mate grote groepen boeren.

Wahlkampf im Spätjahr 1937. In den - gefälschten - Wahlen erhielt die mit der Legion verbundene Partei offiziell 15,57 Prozent der Stimmen, tatsächlich waren es aber **wahrscheinlich rund 25 Prozent**.

Dezember 1937 rund 272.000 Mitgliedern der Legion.

Da sich zunehmend auch Vertreter des Bojarenadels zur Legion „Erzengel Michael“ bekannten, konnte sie spätestens Mitte der 1930er Jahre als *catch-all* Bewegung angesehen werden.

Roemenië: American historian of fascism Stanley Payne who noted that the Legion benefited from the forty per cent increase in university enrolment (“proportionately more than anywhere else in Europe”), has described the Captain and his network of disciples as “a

revolutionary alliance of students and poor peasants”, which centred on the “new underemployed intelligentsia prone to radical nationalism”. Thus, a characteristic trait of the newly founded movement was the young age of its leaders; later records show that the average age of the Legionary elite was 27. By then also an anticapitalistic Codreanu identified in Jewry the common source of economic liberalism and communism, both seen as internationalist forces manipulated by a Judaic conspiracy. As an opponent of modernization and materialism he only vaguely indicated that his movement’s economic goals implied a non-Marxian form of collectivist anarchism and presided over his followers’ initiatives to set up various cooperatives.

In **Hongarije** waar fascisten/ fascistoïde groepen bij vrije eerlijke verkiezingen misschien zelfs de helft van alle stemmen hadden kunnen verwerven maar in de praktijk ‘slechts’ **15 procent** scoorden, zien we ook veel arbeiders die fascistisch stemden of lid werden van fascistische bewegingen. Voor 1939 was de schatting van het aantal leden van de Pijlkruisers beweging 250,000 tot 300,000.

The elections in Hungary in 1939 were the closest thing to a free election in Interbellum Hungary. According to historian Stanley Payne the far-right bloc would have almost certainly won more seats had the election been conducted in a truly fair manner, and possibly garnered an “approximately equal” seat count and vote share with the Party of Hungarian Life. Payne, *History of fascism*, 275.

Oostenrijk: geen vrije verkiezingen meer na 1933, Het laat zich met goede redenen vermoeden dat de nazi’s na de laatste verkiezingen zeer sterk in aanhang toenamen

Voor andere landen zie verder onder **Data**. In Spanje tot 1936, Portugal, Nederland, België, Engeland steeds maar zeer kleine bewegingen. In de Baltische staten extreemrechts zeker sterk, maar ‘echte’ fascistten veel minder.

Vaak waren de bewegingen zo klein of zo tijdelijk dat het niet veel zin heeft hun samenstelling *en detail* te reconstrueren

Wat het fascisme internationaal?

In hoeverre was en kon fascisme internationaal zijn? We zien ambivalentie bij het Italiaans fascisme. Oorspronkelijk was de claim “Fascism is not an article for export.” Maar dan ontstond toch ook het idee van een fascistische internationale. Zie Schnapp, *Italian Fascism*, 89 en De Caprariis, ‘Fascism for export’?

Om de verschillende fascistische bewegingen in Europa binnen de ideologische invloedssfeer van het Italiaanse fascisme te houden, werd in de zomer van 1933 de *Comitati d’Azione per l’Universalità di Roma* (CAUR; Comités van Actie voor de Universaliteit van Rome) opgericht. De naam van de organisatie was een openlijke stellingname tegen het racistische exclusivisme van de nazi’s. De CAUR, die nauw verbonden was met de *Partito Nazionale Fascista*, fungeerde als instrument voor haar anti-Duitse politiek. De organisatie had tot taak om het Italiaanse ‘universele fascisme’ uit te dragen en contacten met geestverwante organisaties in het buitenland te onderhouden. Ook heimelijke financiering was daartoe een beproefd middel. Het was de bedoeling dat de CAUR de aanzet zou zijn tot de oprichting van een fascistische internationale die, evenals de Communistische Internationale, leiding moest geven aan gelijkgezinde partijen in het buitenland. Het weinig succesvolle streven naar een antinazistische *internazionale fascista* stierf in 1936 uiteindelijk een stille dood door Mussolini’s openlijke toenadering tot Hitler.

Clich  s en vooroordelen m.b.t. tot andere staten en naties bleven bestaan

Mussolini over Duitsers

“Thirty centuries of history allow us to look with supreme pity on certain doctrines which are preached beyond the Alps by the descendants of those who were illiterate when Rome had Caesar, Virgil and

Augustus." Speech at the 5th Levantine Fair (6 September 1934) in reference to German Nordicism; quoted in *Hitler's ten-year war on the Jews* 1946 (1946) by the Institute of Jewish Affairs

Spanje: José Antonio was niet stuk van Duitse Nazi's Payne, *Fascism in Spain*, 153, en vond Mussolini te conservatief, 155 zie ook 158. Hij wil niet bij CAUR, de internationale fascistten, horen 163

Zeer veel Duitse nazi's waren tegen echt samenwerken met wie dan ook. Het nationaalsocialisme is Duits en zeker slaven en Hongaren kun je niets toevertrouwen. Zie citaten in Szöllösi-Janze, *Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*.

Hier citaten m.b.t. Polen, Russen etc.

WWH 431 clichés over Polen SS Oberführer januari 1940: „Die Polen sind kein staatenbildendes Volk. ... Es ist Kolonialland.“

WWH 400 22 augustus: De oorlog tegen Polen gaat om de vernietiging van de levenskracht van Polen. Doel is niet het bereiken een of andere lijn of nieuwe grens maar de vernietiging van de vijand 396 „Die Mittel sind gleichgültig“.

Letztlich stellte Hitler am 24. Oktober 1939 in seiner Anweisung Nr. 1306 an das Reichspropagandaministerium fest: „Es muss auch der letzten Kuhmagd in Deutschland klargemacht werden, dass das Polentum gleichwertig ist mit Untermenschentum. Polen, Juden und Zigeuner stehen auf der gleichen unterwertigen Stufe.“

Himmler over Ostvölker zie **Historische Documenten**

263 Pijlkruisers boek: Polen „Ausfallvolk“, Ungarn „retrogrades Volk“, Rumänen „Volk ohne Kultur“

WWH 468 Hitler beschouwt Serven als „dem auf dem Balkan am meisten staatsbildende und somit auch gefährlichste Volk“ volgens Milovan Djilas

WWH 385 „Der Tscheche ist von allen Slawen der Gefährlichste, weil er fleißig ist. Er hat Disziplin, hat Ordnung, ist mehr mongoloid als slawisch“ enzovoorts. Hitler 25 Januari 1942

De Russen golden als volledig minderwaardig, als rechteloze 'Untermenschen' zeker wanneer het 'Joodse-Bolsjewisten' betrof.

Hitler over bondgenoten: uiteindelijk lieten die hem in de steek en vochten slecht. *Wer war Hitler*, 627. „Versagen aller unserer Europäischen Verbündeten ...“

Duitsers over 'bondgenoten'

Hitler over Italië

WWH 322 bezoek 1938 Hitler: **Italië is een mooi land maar heeft een luie bevolking. Het Koningshuis daar was volgens hem reactionair en antifascistisch.** Hitler had er diepe minachting voor.

WWH 393 augustus 1939 Mussolini is een goede man. Het is bewonderenswaardig wat hem in korte tijd met zijn lui volk is gelukt. De Italiaanse Koning echter is een *Trottel* met helaas veel aanhangers. Mussolini zat klem tussen Koning en Kerk. Allemaal volgens Hitler.

Voor Hitlers toenemend negatieve visie op Italië waar de kerk en het leger te machtig bleven in zijn ogen en dat het Duitsland onmogelijk had gemaakt om steun te winnen in de Arabische wereld, zie Zitlmann, *Selbstverständnis*, 534-537.

Goebbels, zeer negatief. Zie *Wer war Hitler*, 492.

Duitsers over Mussolini, Kershaw, Hitler, *Vergelding*, 497.

Hitler haatte de Wenenaren., Zie citaat Goebbels „ein widerwärtiges Pack ... das aus einer Mischung zwischen Polen, Tschechen, Juden und Deutsche besteht.“

Hitler over Franco en Spanjaarden

Hitler gaf al snel na het beëindigen van de Burgeroorlog in Spanje herhaaldelijk te kennen dat hij spijt had Franco te hebben gesteund die hij in Duitsland niet eens *Kreisleiter* zou hebben gemaakt en die hij politiek volledig onbekwaam achtte. Het meeste nam hij Franco kwalijk dat hij in Spanje de macht van “papen” en “monarchisten” niet had gebroken maar juist had bevestigd. Hij zei zelfs herhaaldelijk dat hij daarom eigenlijk de “roden” had moeten steunen. Zie voor mooie citaten Zitelmann, *Selbstverständnis*, 537-539.

Hitler over Franco Kershaw, *Vergelding*, 466-467: “Met deze kerel is niets te beginnen”.

Ribbentrop: noemde Franco “een ondankbare lafaard”.

Hitler tegen Mussolini over ontmoeting in Hendaye: “Ik zou nog liever drie kiezen laten trekken dan nog eens negen uur lang met Franco te onderhandelen.” Later sprak hij van een “jezuïtische zwijn” met “misplaatste Spaanse trots”.

“The Fuhrer said: “The Spanish situation is developing in a deplorable fashion. Franco, obviously, has not the personality to face up to the political problems of the country. Even so, he started off from a much more favourable position than either the Duce or myself; for we both had not only to capture the State, but also to win over the armed forces to our side. Franco, on the other hand, had both political power and military force in his own hands...”

Regarding Spanish soldiers’: “Extraordinarily brave, tough against privations, but wildly undisciplined...”

Hoe om te gaan met Japanners, als niet-Westerse bondgenoten:

WWH 499 Hitler over Japanners: „Die Japaner sind uns wesensfremd, sie sind gelbhäutig und schlitzäugig. Aber die Hauptsache ist, sie kämpfen gegen Amerika.“

„Seltsam, dass wir mit Hilfe Japans die Positionen der weißen Rasse in Ostasien vernichten und dass England mit den bolschewistischen Schweinen gegen Europa kämpft.“

Adolf Hitler, zitiert nach dem Tagebuch von Walter Hewel, Verbindungsmann des Auswärtigen Amtes zu Hitler, vom 16. Dezember 1941

in Wer war Hitler: Japan 3,000 jaar niet verslagen en in elk geval steun tegen Amerikanen

Opvallend veel literatuur over Nazi-Duitsland zit zelf vol met zeer generaliserende opmerkingen over volksaard, in dit geval de Duitse. Zie bijvoorbeeld Shirer, *Rise and fall*, “...the course of German history ... made blind obedience to temporal rulers the highest virtue of Germanic man, and put a premium on servility.” Het citaat is op pagina 1404 van de pocketversie die ik gebruikt heb. Of zie Goldhagen, *Hitler’s willing executioners*’.

Concrete samenwerking en contact tussen fascistische onderling in praktijk

Duitsers gaven vrijwel steeds aan samenwerking met buitenlandse autoriteiten de voorkeur boven samenwerking met fascistische, die vaak onbetrouwbaar waren of leken en uiteindelijk weinig te bieden hadden. Zie Roemenië, Hongarije, Slowakije en Frankrijk. De Baltische staten en Ukraine werden ondanks veel collaboratie volledig door Duitsers bestuurd. Voor uitvoerige informatie zie Kellmann, *Dimensionen der Mittäterschaft*.

Zie ook de houding t.o.v. 'collaborateurs' in bijvoorbeeld Oostenrijk of Nederland na de bezetting, toch verwante volkeren. Zij werden altijd als minderen behandeld.

Zie het optreden van Duitsland versus bondgenoten Italië en Japan tijdens de oorlog. De Duitsers vertelden beide bondgenoten niet dat ze de Sovjet-Unie gingen aanvallen.

Zie ook Italië ten opzichte van Duitsland bij inval in Griekenland.

Mussolini: Hitler always faces me with a fait accompli. This time I am going to pay him back in his own coin. He will find out from the newspapers that I have occupied Greece.

Japan tegenover Duitsland bij Pearl Harbour: ook hier geen waarschuwing

Fascisten hadden vaak tegengestelde nationale doelen: Duitsland-Italië in Zuid-Tirol; Griekenland-Italië m.b.t. Balkan; Oostenrijk-Italië m.b.t. Zuid-Tirol; Italië-Joegoslavië; Oostenrijk-Hongarije m.b.t. Burgenland; Hongarije-Roemenië m.b.t. Transsylvanië; Spanje-Portugal, diverse Falangisten wilden Portugal wel veroveren. Fascistische Finnen konden gemakkelijk voor Hitler Duitsland zijn want de Duitsers hadden de Finnen geholpen onafhankelijk te worden van Rusland-de Sovjet-Unie. In de Baltische staten was dat weer moeilijker want daar hadden de Duitser aan het einde van Wereldoorlog I geprobeerd een Duitse vazalstaat op te richten, etc.

Ingewikkelde situatie in België: Waarvoor te kiezen? Vlaanderen /Wallonië, België, Groot Nederland, Duitsland?

Het was altijd ongemakkelijk om als nationalist een ander land te zeer te bewonderen: Voorbeeld Nederlandse, Franse en Hongaarse fascisten die steeds op het probleem stuitten dat fascist zijn gemakkelijk werd gezien als 'heulen met de vijand' of in het geval van Oostenrijk met "niet genoeg vaderlandslievend" zijn.

Wat betreft onderlinge beïnvloeding en imitatie was het fascisme zeer zeker internationaal

Er was veel transnationale beïnvloeding op het gebied van ideeën en activiteiten. Fascistische bewegingen partijen leken niet toevallig zo veel op elkaar.

Hitler imiteerde Mussolini's coup. Er is veel navolging van de mars op Rome. Zie marsen op Brussels, Budapest, en Helsinki.

H18. Enkele conclusies

Over het algemeen waren fascistische bewegingen vrij klein en niet erg succesvol voor de Tweede Wereldoorlog. Afgezien van Italië en Duitsland kwamen zij nergens autonoom aan de macht en zelfs daar nooit via een meerderheid.

Vóór WO II:

- Autonoom aan de macht gekomen i.e. zonder buitenlandse steun:

Italië en Duitsland zeer duidelijk met steun van de oude elites en zeker niet onvermijdelijk.

Italië: Uiteindelijk lijkt mij het aan de macht komen van Mussolini behoorlijk 'toevallig'.

Duitsland: Dat geldt m.i. ook voor het aan de macht komen van Hitler Ik neig ertoe de kansen van een democratisch Duitsland in de jaren dertig heel laag in te schatten gezien de grote antidemocratische bewegingen in Weimar Duitsland en grote problemen waarmee het kampte (nasleep WO I, inflatie, deflatie et cet.) Ook zonder Hitler was Duitsland mijns inziens rechts-autoritair en internationaal agressief geworden.

Ik kan mij echter geen wereldoorlog en een Holocaust zonder de nazi's en met name zonder Hitler voorstellen.

- Bijna aan de macht gekomen althans volgens conservatieven die een preventieve coup pleegden

Baltische staten /Finland

Roemenië Fascisten delen kort de macht als junior partner, maar worden dan uitgeschakeld

Hongarije Fascisten waren soms dicht bij regeringsmacht m.n. omdat sommige machthebbers, bijvoorbeeld Gyula Gömbös, premier van 1932-1936, vaak sterk fascistisch georiënteerd waren, maar kwamen pas aan de macht in najaar 1944 toen de Duitsers Horthy niet meer konden gebruiken en hen tot op zeker hoogte lieten begaan.

- Met buitenlandse steun aan meer macht geholpen

Spanje Het is zeer twijfelachtig of Franco zonder Italiaans-Duits-Portugese steun en die van zijn Marokkaanse troepen ooit de macht had kunnen krijgen ook al had zijn coup had veel meer steun dan de "het volk tegen het leger/politie en elite-mythe" suggereert. Maar als herhaaldelijk gezegd: Franco-Spanje werd uiteindelijk m.i. geen door fascisten bestuurde staat.

Oostenrijk: Oostenrijkse nazi's werden duidelijk sterker maar of ze zo sterk waren geworden dat ze *Anschluss* zelf hadden kunnen en willen forceren blijft de vraag. Er waren tijdens de Dollfuss-Schuschnigg dictatuur geen verkiezingen Zij waren in elk geval wel zeer teleurgesteld hoe ze uiteindelijk in het *Reich* werden behandeld. Zie de positie Arthur Seyss-Inquart. Duidelijk **veel steun aan Oostenrijks legioen** maar Arthur Seyss-Inquart (1892-1946) geboren in Tsjechië, werd al na een dag afgezet waarna Oostenrijk Duits werd onder Duitse bestuurders. Op 31 oktober 1938 werd het Oostenrijks Legioen opgeheven

Slowakije: Duits protectoraat

- Buitengehouden door autoritair

(meest efficiënt) Dat gebeurde als gezegd in de Baltische staten, Finland, Hongarije, Roemenië, maar ook in Portugal om de voornaamste gevallen te noemen

- Buitengehouden door (min of meer) efficiënte democratieën: Benelux, Scandinavië, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk

Tijdens Wereldoorlog II, heeft alles een heel andere dynamiek en hangt van Duitsland en Italië af

Data: cijfers, tabellen en landkaarten

Box I

Aantal regeringen en gemiddelde duur van de regeerperiode in diverse Europese landen vóór en ná het begin van de Grote Depressie

Vóór

Land	Periode	Aantal regeringen	Gemiddelde regeerperiode in dagen
Portugal	Mei 1918-Mei 1926	30	117
Joegoslavië	December 1918-Januari 1929	24	154
Spanje	Maart 1918-September 1923	12	166
Duitsland	November 1918-Maart 1930	18	210
Frankrijk	November 1917-November 1929	18	239
Italië	Oktober 1917-Oktober 1922	7	260
Oostenrijk	Oktober 1918-September 1930	16	267
Finland	April 1919-Juli 1930	14	294
Estland	Januari 1921-Juli 1929	10	306
Tsjechoslowakije	September 1918-December 1929	12	340
Ierland	Januari 1919-Maart 1932	10	368
België	Mei 1918-Juni 1931	11	432
Noorwegen	Januari 1913-Mei 1931	9	441
Zweden	Oktober 1917-Juni 1930	10	461
Denemarken	Maart 1920-April 1929	6	533
Verenigd Koninkrijk	Januari 1919-November 1931	7	668
Nederland	September 1918-Augustus 1929	4	996

Ná

Land	Periode	Aantal regeringen	Gemiddelde regeerperiode in dagen
Portugal		--	--
Joegoslavië		--	--
Spanje	April 1931-Juli 1936	19	101
Duitsland	Maart 1930-Januari 1933	4	258
Frankrijk	November 1926-Juni 1940	22	165
Italië		--	--
Oostenrijk	September 1930-Mei 1932	4	149
Finland	Juli 1930-Maart 1940	6	592
Estland	Juli 1929-Oktober 1933	6	260
Tsjechoslowakije	December 1929-Oktober 1938	6	537
Ierland	Maart 1932-Juni 1938	3	750
België	Juni 1931-Februari 1939	11	285
Noorwegen	Mei 1931-Juni 1945	4	1281
Zweden	Juni 1930-December 1939	5	694
Denemarken	April 1929-Mei 1942	1	4750
Verenigd Koninkrijk	November 1931-Mei 1940	3	1035
Nederland	Augustus 1929-Augustus 1939	5	730

Linz, *Quiebra de las democracias*, 127-129. Linz geeft geen informatie over Polen en Roemenië. In de periode van November 1918 tot Mei 1926 had Polen dertien eerste ministers en vijftien regeringen. Tussen 1930 en 1940 kende Roemenië achttien verschillende premiers en vijftientwintig verschillende kabinetten.

Box II

Het moment waarop de democratie *de facto* werd afgeschaft in verschillende Europese landen

Hongarije, vanaf 1920 autoritair regime onder Miklos Horthy, nu eens meer 'open' dan weer onder sterke extreemrechtse invloed bijvoorbeeld in de jaren 1932-1936 toen Gyula Gömbös (1866-1936), een groot Mussolini bewonderaar met fascistische ideeën, premier was. Horthy regeerde als regent voor een afwezige en *de facto* niet bekende koning voor een niet nader aangeduide tijdsduur

Italië, 1922 begin fascistisch regime Benito Mussolini, 1925 'formele' begin van dictatuur

Spanje, 1923 autoritair regime van Miguel Primo de Rivera; 1936-1939 geslaagde machtsgreep door Francisco Franco (die een dictatuur vestigt die tot 1975 blijft bestaan)

Bulgarije, 1923-1926 fascistoïde regime van Aleksandar Tsankov, 1934-1935, dictatuur, vanaf 1935 'koninklijke kabinetten'

Albanië, vanaf 1925 met enige wisselingen *de facto* onder een militair dictator, in de persoon van president en daarna koning Zog(u)

Polen, 1926-1935 autoritair bestuur van Józef Pilsudski. Zijn voornaamste concurrent tot ongeveer 1930, Roman Dmowsky (1864-1939) van de Nationaal Democratische Partij, was fel nationalist, tegen gelijke rechten voor minderheden, antisemiet en voor een katholiek Polen voor de Polen

Portugal, 1926 militaire staatsgreep, vanaf 1932 officieel autoritair regime onder President António de Oliveira Salazar, die feitelijk al vanaf 1928 regeerde, tot 1968-1970

Letland, vanaf 1926 autoritair regime onder Karlis Ulmanis

Litouwen, vanaf 1926 autoritair regime onder Antanas Smetona die in 1926 na een militaire coup het presidentschap aangeboden kreeg en tot 1940 als autocraat heerste. In 1935 werden alle partijen behalve de zijne verboden

Joegoslavië, vanaf 1929 koningsdictatuur

Duitsland, vanaf 1933 dictatuur van Adolf Hitler, *de facto* al vanaf 1930 presidentieel regiem

Oostenrijk, vanaf 1933 autoritair-dictatoriale regimes onder Engelbert Dollfuss en vervolgens Kurt Schuschnigg en vanaf maart 1938 onder Adolf Hitler

Estland, 1934 regerings- en staatshoofd Konstantin Päts roept de noodtoestand uit en regeert voortaan alleen

Griekenland, vanaf 1936 dictatuur van Ioannis Metaxas. Daarvoor waren er ook al periodes van dictatuur geweest

Roemenië, 1938 koningsdictatuur van Carol II. In de praktijk was het bestuur van het land voordien ook vaak verre van democratisch geweest met een grote invloed van rechtse en extreemrechtse groeperingen

Sudetenland, vanaf Oktober 1938 deel van Nazi Duitsland onder Adolf Hitler

Slowakije, vanaf 1939 autoritair regime onder President Jozef Tiso. In feite werd het gebied al sinds Oktober 1938, toen het autonoom werd, autoritair bestuurd

Protectoraat Bohemen en Moravië, vanaf 1939 onder Adolf Hitler

Frankrijk, vanaf 1941 autoritair regime onder Maarschalk Philippe Pétain

Als gezegd, Rusland /Sovjet-Unie en Turkije worden in deze analyse verder niet besproken maar ook zij, net als Japan (vanaf eind jaren twintig) en het China van Chiang Kai-shek (vanaf het midden van de jaren twintig), ontwikkelden zich *niet* in democratische richting.

Box III

Kiesgerechtigden

Table ** Percentages of total population enfranchised for lower legislative chambers in Europe in the period 1815 to 1915

	1815	1825	1835	1845	1855	1865	1875	1885	1895	1905	1915
Austria	0	0	0	0	0	5.9	6.0	7.2	7.2	20.0	21.0
Belgium	1.4	1.4	1.1	1.1	1.8	2.2	2.2	2.2	22.0	22.0	23.0
Bulgaria								(22.0)	(22.0)	22.0	25.0
Denmark					15.0	15.0	15.0	16.0	16.0	17.0	18.0
Finland	(7.0)	(7.0)	(7.0)	(6.0)	(6.0)	(6.0)	(6.0)	(6.0)	(5.0)	4.5	45.0
France	0.3	0.3	0.5	0.7	25.0	25.0	27.0	28.0	29.0	29.0	29.0
Germany							19.0	20.0	21.0	21.0	22.0
Greece			0	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0
Hungary						6.1	5.1	5.4	5.6	6.0	7.7
Italy						2.0	2.1	8.0	6.7	7.5	23.2
Netherlands	3.9	3.7	3.4	3.1	2.7	2.7	2.9	3.0	6.2	14.0	16.0
Norway	10.0	9.1	8.3	8.0	7.8	7.5	7.5	9.4	11.0	20.0	45.0
Portugal			(15.0)	0.7	9.0	9.0	9.0	18.0	10.0	10.0	8.0
Romania			(2.0)	(2.0)	0	(15.0)	(15.0)	(15.0)	(15.0)	16.0	16.0
Russia										(20.0)	(15.0)
Serbia							(20.0)	(20.0)	(20.0)	23.0	23.0
Spain	0	0	0.1	0.8	4.6	2.7	24.0	4.7	24.0	24.0	24.0
Sweden	(10.0)	(9.0)	8.0	7.0	5.0	5.9	5.8	6.0	6.2	8.1	20.0
Switzerland					22.0	22.0	22.0	23.0	22.0	22.0	23.0
United Kingdom	2.5	2.5	3.2	3.6	4.3	4.4	8.7	8.7	16.0	18.0	18.0

Goldstein, *Political repression*, 4-5. Figures in parentheses are estimates. Goldstein provides a quite extensive explanation for the figures given in this table. Readers who want to use his data are strongly advised to have a closer look at that explanation.

Box IV

Fascisten en verkiezingen

Verkiezingen Italië 1919

Party	Votes	%	Seats	+/-
Italian Socialist Party	1,834,792	32.28	156	+104
Italian People's Party	1,167,354	20.53	100	New
Liberals, Democrats and Radicals	904,195	15.91	96	New
Social Democracy	622,310	10.95	60	New
Liberal Union	490,384	8.63	41	-229
Combatants' Party	232,923	4.10	20	New
Italian Radical Party	110,697	1.95	12	-50
Economic Party	87,450	1.54	7	New
Italian Reformist Socialist Party	82,157	1.45	6	-13
Radicals, Republicans, Socialists and Combatants	65,421	1.15	5	New
Italian Republican Party	53,197	0.94	4	-4
Independent Socialists	33,938	0.60	1	-7
Total	5,684,818	100.00	508	0
Valid votes	5,684,818	98.12		
Invalid/blank votes	108,674	1.88		
Total votes	5,793,492	100.00		
Registered voters/turnout	10,239,326	56.58		

Source: National Institute of Statistics

Verkiezingen Italië 1921

Party	Votes	%	Seats	+/-
Italian Socialist Party	1,631,435	24.69	123	-33
Italian People's Party	1,347,305	20.39	108	+8
National Bloc	1,260,007	19.07	105	New
Democratic Liberal Party	684,855	10.36	68	-28
Italian Liberal Party	470,605	7.12	43	+2
Social Democracy	309,191	4.68	29	-31
Italian Communist Party	304,719	4.61	15	New
Italian Republican Party	124,924	1.89	6	-3
Reformist Democratic Party	122,087	1.85	11	New
Combatants' Party	113,839	1.72	10	-10
Lists of Slavs and Germans	88,648	1.34	9	New
Economic Party	53,382	0.81	5	-2
Independent Socialists	37,892	0.57	1	±0
Dissident Populars	29,703	0.45	0	New
Fasci Italiani di Combattimento	29,549	0.45	2	New
Total	6,608,141	100.00	535	+27
Valid votes	6,608,141	98.61		
Invalid/blank votes	93,355	1.39		
Total votes	6,701,496	100.00		
Registered voters/turnout	11,477,210	58.39		

Source: National Institute of Statistics

In April 1924, elections were held under the Acerbo system. In a climate of violence and threats, the Fascist-dominated bloc won sixty-four percent of the votes and 374 seats, doing particularly well in the south. The opposition parties - by now including the Popular Party - remained divided but won a majority of the votes in northern Italy. The Socialists, indeed, had by this time split again, and the left now consisted of three rival parties, which spent much time criticizing one another: the Communists, the Socialists, and the reformist Socialists. The Popular Party was disowned by the Vatican, and its leader, Luigi Sturzo, resigned at the Vatican's request.

Verkiezingen Italië 1924

Party	Votes	%	Seats	+/-
National List	4,305,936	60.09	355	+250
Italian People's Party	645,789	9.01	39	-69
Unitary Socialist Party	422,957	5.90	24	New
Italian Socialist Party	360,694	5.03	22	-101
National List bis	347,552	4.85	19	New
Communist Party of Italy	268,191	3.74	19	+4
Italian Liberal Party	233,521	3.26	15	-28
Democratic Liberal Party	157,932	2.20	14	-54
Italian Republican Party	133,714	1.87	7	+1
Social Democracy	111,035	1.55	10	-19
Peasants' Party of Italy	73,569	1.03	4	New
Lists of Slavs and Germans	62,491	0.87	4	-5
Sardinian Action Party	24,059	0.34	2	New
National Fasces	18,062	0.25	1	New
Total	7,165,502	100.00	535	0
Valid votes	7,165,502	94.10		
Invalid/blank votes	448,949	5.90		
Total votes	7,614,451	100.00		
Registered voters/turnout	11,939,452	63.78		

See Bosworth, *Mussolini's Italy*, 193. Very strong in the South

Om echter deze voorlopige toestand te normaliseren, werd de Lex-Acerbo (genoemd naar de ontwerper) ingevoerd. Had Italië sedert 1919 de evenredige vertegenwoordiging aangenomen, thans werd een methode toegepast, die zonder weerga is in andere landen. Italië werd in 18 districten verdeeld, die tezamen één verenigd district vormen. De partij, die het grootste aantal stemmen verkrijgt, zal twee derden van de zetels bezetten (365 van de 535). De overblijvende zetels worden dan evenredig over de andere partijen verdeeld. Aangezien men zeker kon zijn, dat het Fascisme de meerderheid zou behalen, kan men dus deze wet terecht een partij-wet noemen. Zelfs dus al had het Fascisme slechts b.v. één vierde der stemmen, dan zou het toch twee derden der zetels bekomen, indien slechts de andere partijen nog minder stemmen hadden verkregen. De wet werd na heftige oppositie der socialisten aangenomen met 80 stemmen meerderheid in een kamer, waar van de 403 leden slechts 31 tot de Fascistische partij behoorden. De overige leden die vóór stemden, moeten wel zeer sterk den druk van het Fascisme gevoeld hebben

Verkiezingen Duitsland 1919-1933

Party	%	Seats
German Centre Party (Zentrum)	21.5	91
German Democratic Party (DDP)	17.7	75
German National People's Party (DNVP)	10.4	44
German People's Party (DVP)	4.5	19
Social Democratic Party of Germany (SPD)	39.0	165
Independent Social Democratic Party of Germany (USPD)	5.2	22
Others	1.7	7
Total		423

Table 2. National Assembly election of January 19, 1919

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	4.6	21
German Democratic Party (DDP)	8.5	39
German National People's Party (DNVP)	15.5	71
German People's Party (DVP)	14.2	65
German Centre Party (Zentrum)	13.9	64
Communist Party of Germany (KPD)	0.9	4
Social Democratic Party of Germany (SPD)	22.4	103
Independent Social Democratic Party of Germany (USPD)	18.1	83
Others	2.2	10
Total		459

Table 3. Reichstag election of June 6, 1920

Party	%	Seats	%
Bavarian People's Party (BVP)	3.4	16	
German Democratic Party (DDP)	5.9	28	
German-National People's Party (DNVP)	20.1	95	
German People's Party (DVP)	9.5	45	
German Centre Party (Zentrum)	13.8	65	
Communist Party of Germany (KPD)	13.1	62	
Social Democratic Party of Germany (SPD)	21.2	100	
Deutsch-Völkische Freiheitspartei (DVFP) and NSDAP	6.8	32	
Others	6.1	29	
Total		472	

Table 4. Reichstag election of May 4, 1924

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	3.9	19

German Democratic Party (DDP)	6.5	32
German National People's Party (DNVP)	20.9	103
German People's Party (DVP)	10.3	51
German Centre Party (Zentrum)	14.0	69
Communist Party of Germany (KPD)	9.1	45
National Socialist Freedom Movement (NSDAP)	2.8	14
Social Democratic Party of Germany (SPD)	26.6	131
Others	5.9	29
Total		493

Table 5. Reichstag election of December 7, 1924

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	3.3	16
German Democratic Party (DDP)	5.1	25
German National People's Party (DNVP)	14.9	73
German People's Party (DVP)	9.2	45
German Centre Party (Zentrum)	12.6	62
Communist Party of Germany (KPD)	11.0	54
National Socialist German Workers' Party (NSDAP)	2.4	12
Social Democratic Party of Germany (SPD)	31.2	153
Others	10.4	51
Total		491

Table 6. Reichstag election of May 20, 1928

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	3.3	19
German National People's Party (DNVP)	7.1	41
German State Party (former DDP)	3.5	20
German People's Party (DVP)	5.2	30
German Centre Party (Zentrum)	11.8	68
Communist Party of Germany (KPD)	13.3	77
National Socialist German Workers' Party (NSDAP)	18.5	107
Social Democratic Party of Germany (SPD)	24.8	143
Others	12.5	72
Total		577

Table 7. Reichstag election of September 14, 1930

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	3.6	22
German National People's Party (DNVP)	6.1	37
German State Party (former DDP)	0.7	4
German People's Party (DVP)	1.2	7
German Centre Party (Zentrum)	12.3	75
Communist Party of Germany (KPD)	14.6	89
National Socialist German Workers' Party (NSDAP)	37.8	230
Social Democratic Party of Germany (SPD)	21.9	133
Others	1.8	11
Total		608

Table 8. Reichstag election of July 31, 1932

Party	%	Seats
Bavarian People's Party (BVP)	3.4	20
German National People's Party (DNVP)	8.9	52
German State Party (former DDP)	0.3	2
German People's Party (DVP)	1.9	11
German Centre Party (Zentrum)	12.0	70
Communist Party of Germany (KPD)	17.1	100
National Socialist German Workers' Party (NSDAP)	33.6	196
Social Democratic Party of Germany (SPD)	20.7	121
Others	2.1	12
Total		584

Table 9. Reichstag election of November 6, 1932

Party	%	Seats
Battlefront Black-White-Red (KFSWR)	8.0	52
Bavarian People's Party (BVP)	2.8	18
Communist Party of Germany (KPD)	12.5	81
German Centre Party (Zentrum)	11.4	74
German People's Party (Bloc DVP-CZVD-DBP-DHP)	0.3	2
German State Party (former DDP)	0.8	5
National Socialist German Workers' Party (NSDAP)	44.5	288
Social Democratic Party of Germany (SPD)	18.5	120
Others	1.1	7
Total		647

Table 10. Reichstag election of March 5, 1933

<https://www.lse.ac.uk/cpnss/assets/documents/voting-power-and-procedures/workshops/2011/Aleskerov.pdf>

Parties	June 1920	May 1924	Dec. 1924	May 1928	Sep. 1930	July 1932	Nov. 1932	March 1933
KPD	0.80	13.10	9.10	11.00	13.30	14.60	17.30	12.50
USPD	18.30							
SPD	22.20	21.20	26.60	31.20	24.80	21.90	20.90	18.60
DDP	8.50	5.90	6.50	5.10	3.50	0.70	0.35	0.80
Center	13.90	13.80	14.00	12.40	11.80	12.30	12.10	11.40
BVP	4.60	3.40	3.90	3.50	3.30	3.60	3.45	2.80
DVP	14.20	9.50	10.30	9.20	5.20	1.20	1.90	0.30
DNVP	15.50	20.10	20.90	14.90	7.10	6.10	8.90	8.00
NSDAP		6.80	2.80	2.40	18.50	37.80	33.80	44.51
Small parties	1.96	6.10	5.90	10.40	12.50	1.81	1.20	1.08
Total	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Source: (Falter et al. 1986)

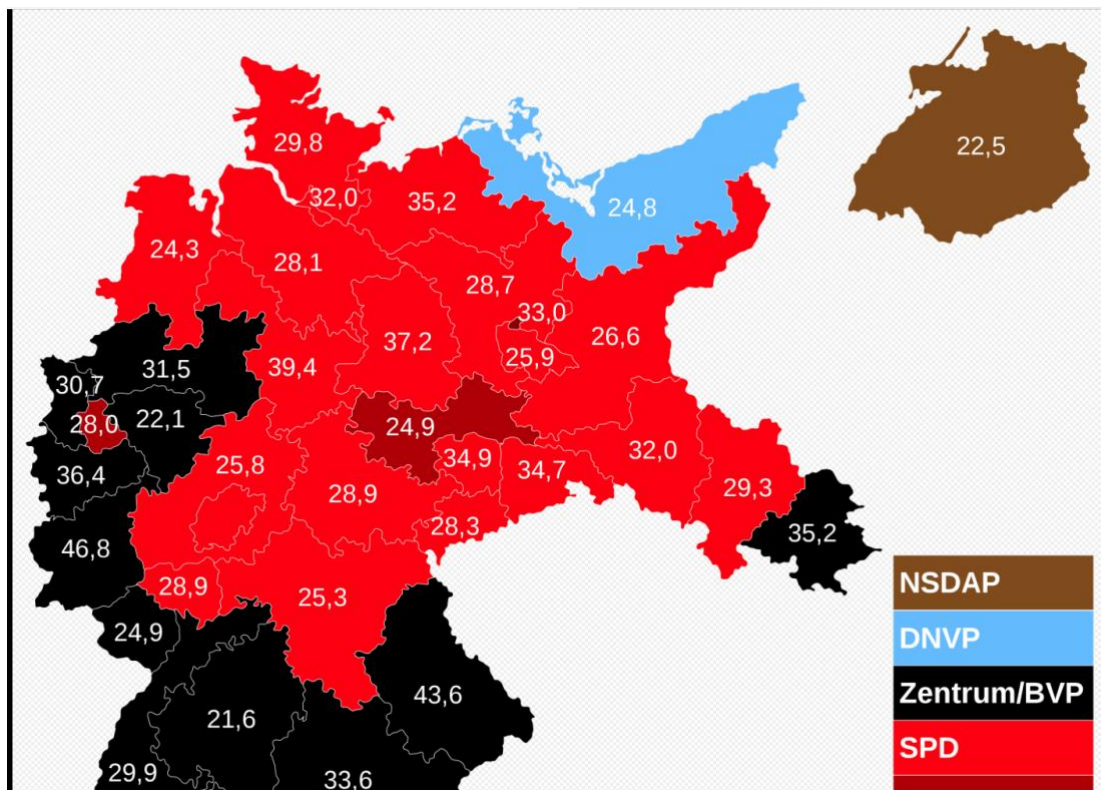
Democratische en ondemocratische partijen in de Rijksdag in Weimar Duitsland

% van de geldige stemmen								
	1919	1920	1924	1924	1928	1930	1932	1932
Weimar – coalitie	74.2	43.6	39.6	45.9	49.9	43.1	38.8	36.7
Anti-systeem partijen	17.9	35.1	49.4	32.8	27.5	38.4	58.1	58.9
% van Rijksdag zetels								
	1919	1920	1924	1924	1928	1930	1932	1932
Weimar – coalitie	78.1	44.7	40.9	47.1	52.1	43.3	38.5	36.5
Anti-systeem partijen	15.6	34.6	40.0	32.9	28.3	39.0	58.6	59.6

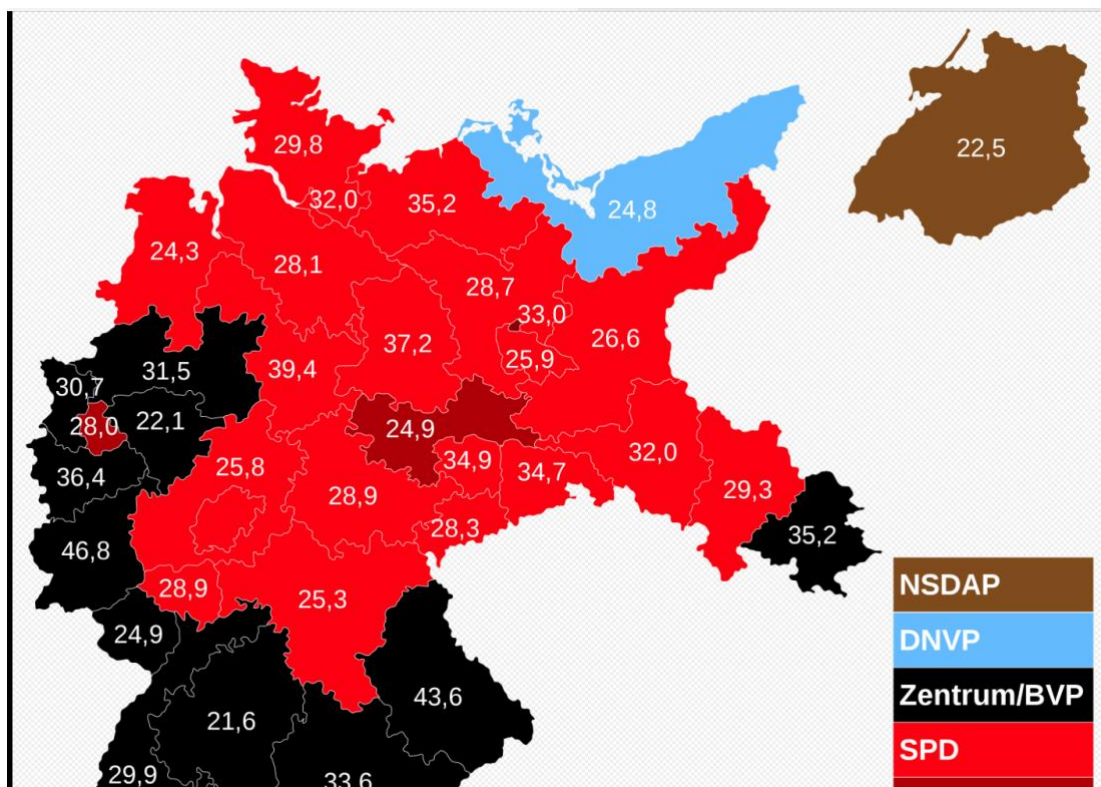
Weimar-coalitie partijen = democratische partijen: SPD, DDP, Zentrum, BVP

Anti-systeem partijen = anti-democratische partijen: KPD, USPD (until 1922) DNVP and NSDAP

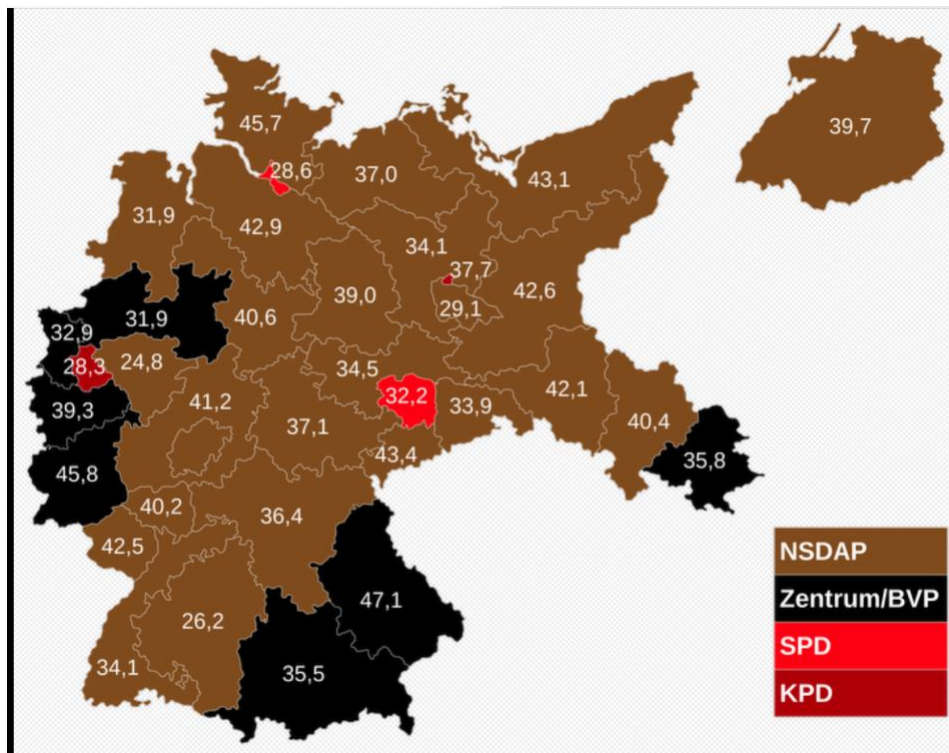
Stemmenpercentage van de sterkste partij bij de verkiezingen in Duitsland in September 1930

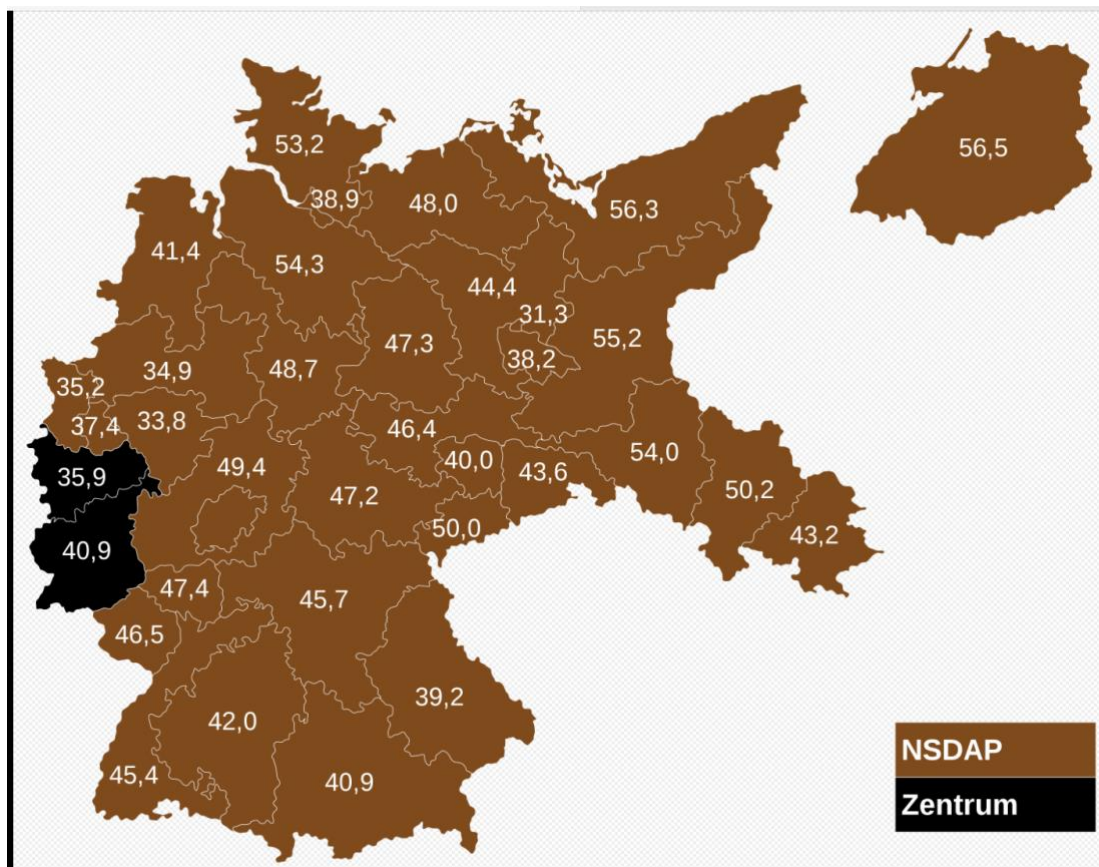
Stemmenpercentage van de sterkste partij bij de verkiezingen in Duitsland Juli 1932

Stemmenpercentage van de sterkste partij bij de verkiezingen in Duitsland in November 1932

Stemmenpercentage van de sterkste partij bij de verkiezingen in Duitsland in Maart 1933

Aantal werklozen in Duitsland, in duizenden, 1924-1932

	Januar	April	Juli	Oktober
1924	1904	745	756	670
1925	800	523	406	636
1926	2221	2113	2004	1709
1927	2257	1462	927	787
1928	1791	1234	1018	1164
1929	2850	1712	1252	1557
1930	3218	2787	2765	3252
1931	4887	4358	3990	4624
1932	6042	5739	5392	5109

Peter Longerich, *Deutschland 1918-1933. Die Weimarer Republik. Handbuch zur Geschichte* (Hannover 1995) 171-303.

NB Deze cijfers dienen om te laten zien hoe ernstig de economische crisis in Duitsland was. Het toenemende aantal stemmen op de NSDAP kan niet direct gekoppeld worden aan de toenemende werkloosheid. Werklozen stemden doorgaans KPD en zeker niet NSDAP. De NSDAP zal wel zeker geprofiteerd hebben van het steeds ernstiger worden van de crisis omdat steeds meer mensen op de een of andere wijze door haar werden getroffen.

Verkiezingen Roemenië 1931

Chamber of Deputies [\[edit \]](#)

Party	Votes	%	Seats	+/-
National Union ^[a]	1,389,901	48.86	289	–
National Peasants' Party	438,747	15.42	30	–296
National Liberal Party–Brătianu	173,586	6.10	12	New
People's Party	141,141	4.96	10	–
Magyar Party	139,003	4.89	10	–6
National-Christian Defense League	113,863	4.00	8	+8
Peasants' Party–Lupu	100,682	3.54	7	+2
Social Democratic Party	94,957	3.34	6	–3
League Against Usury–PTD–Stere ^[b]	80,570	2.83	6	New
Peasant Workers' Bloc	73,716	2.59	5	+5
Jewish Party	64,193	2.26	4	+4
Legion of the Archangel Michael	30,783	1.08	0	New
Other parties	3,412	0.12	0	–
Total	2,844,554	100.00	387	0

Verkiezingen Roemenië 1932

Chamber of Deputies [\[edit \]](#)

Party	Votes	%	Seats	+/-
 National Peasants' Party–German Party	1,203,700	41.52	274	+244
 National Liberal Party	407,023	14.04	28	–
 National Liberal Party–Brătianu	195,048	6.73	14	+2
 Peasants' Party–Lupu	170,860	5.89	12	+5
 National-Christian Defense League	159,071	5.49	11	+3
 Magyar Party	141,894	4.89	14	+4
 National Agrarian Party	108,857	3.75	8	New
 Social Democratic Party	101,068	3.49	7	+1
 Codreanu Group	70,674	2.44	5	New
 National Union ^[a]	68,116	2.35	5	–
 Jewish Party	67,582	2.33	5	+1
 People's Party	64,525	2.23	4	–6
Traders Council	45,851	1.58	0	New
Democratic Peasants' Party–Stere	41,454	1.43	0	–5
Conservative Party	18,643	0.64	0	New
Agrarian League	14,831	0.51	0	New
 Peasant Workers' Bloc	9,441	0.33	0	–5
 Civic Union	1,503	0.05	0	New
Other parties	9,178	0.32	0	–
Total	2,899,319	100.00	387	0

Verkiezingen Roemenië 1933

Party	Votes	%	Seats	+/-
 National Liberal Party	1,518,864	52.02	300	+272
 National Peasants' Party	414,685	14.20	29	–236
 Peasants' Party–Lupu	152,167	5.21	11	–1
 National Liberal Party–Brătianu	147,665	5.06	10	–4
 National-Christian Defense League	133,205	4.56	9	–2
 National Agrarian Party	121,748	4.17	9	+1
 Magyar Party	119,562	4.09	8	–6
Radical Peasants' Party	82,930	2.84	6	New
Agrarian Union Party	73,208	2.51	5	+3
 People's Party–Conservative Party	47,114	1.61	0	–4
 Jewish Party	38,565	1.32	0	–5
 Social Democratic Party	37,672	1.29	0	–7
Citizen Bloc	13,560	0.46	0	0
 Ploughmen's Front	7,970	0.27	0	New
Labour League	3,515	0.12	0	New
United Socialist Party	1,644	0.06	0	New
Labour Party and Traders' Council	1,328	0.05	0	0
Independents	4,391	0.15	0	–
Total	2,919,793	100.00	387	0

Verkiezingen Roemenië 1937

Chamber of Deputies [\[edit \]](#)

Party	Votes	%	Seats	+/-
National Liberal Party	1,103,353	36.46	152	−148
National Peasants' Party	626,612	20.71	86	+57
Everything for the Country Party	478,378	15.81	66	New
National Christian Party	281,167	9.29	39	+21
Magyar Party	136,139	4.50	19	+11
National Liberal Party–Brătianu	119,361	3.94	16	+6
Radical Peasants' Party	69,198	2.29	9	+3
Agrarian Union Party	52,101	1.72	0	−5
Jewish Party	43,681	1.44	0	0
German Party	43,612	1.44	0	New
Social Democratic Party	28,840	0.95	0	0
People's Party	25,567	0.84	0	0
Traders Council	1,219	0.04	0	0
Other parties	16,912	0.56	0	−
Total	3,026,140	100.00	387	0

Verkiezingen Roemenië 1939

Chamber of Deputies [\[edit \]](#)

Party	Votes	%	Seats
National Renaissance Front	1,587,514	100.00	258
Total	1,587,514	100.00	258

The new electoral system saw voters elect candidates in eleven constituencies. Within the constituencies voters and candidates were divided into groups based on their occupations, and could only vote or stand in those group.

Verkiezingen Hongarije 1931

Party	Votes	%	Seats	+/-
Unity Party	603,576	39.96	149	-12
Christian Economic and Social Party	184,618	12.22	32	-3
Independent Smallholders Party	173,477	11.48	10	New
Social Democratic Party of Hungary	165,794	10.98	14	0
Unofficial Unity Party candidates	84,156	5.57	8	-1
Unified Liberal Democratic Party	45,977	3.04	4	-
Party of Independence and '48	28,518	1.89	0	-1
Christian Opposition	17,880	1.18	2	New
National Democratic Party	15,930	1.05	2	New
Christian Socialist Party	10,996	0.73	1	New
Independent Civic Party	7,316	0.48	1	New
Christian Economic Opposition Party	7,109	0.47	1	New
National Radical Party	6,057	0.40	1	New
Christian National Opposition Party	5,318	0.35	1	New
Independent Left Party	5,213	0.35	1	New
Hungarian Agricultural Labourers and Workers Party	5,198	0.34	0	0
Allied Civic Parties	6,929	0.46	0	New
United National Party of Front Veterans	4,804	0.32	0	New
Racist Party	4,362	0.29	0	New
Smallholders	3,735	0.25	0	New
Agro-Democratic Party	3,567	0.24	1	New
United Opposition	2,891	0.19	1	New
Christian Social and Economic Party	2,343	0.16	0	New
Independent Christian Socialist Party	2,096	0.14	0	New
Győr City Economic Party	1,936	0.13	0	New
Smallholders, Craftsmen and Agricultural Workers Nagyatádi Party	1,586	0.10	0	New
Independents	109,127	7.22	16	+6
Total	1,510,509	100.00	245	0

Verkiezingen Hongarije 1935

Party	↕	Votes	↕	%	↕	Seats	↕	+/-	↕
Party of National Unity		879,474		44.55		164		+15	
Independent Smallholders Party		387,351		19.62		22		+12	
Christian Economic and Social Party		175,165		8.87		14		−18	
Social Democratic Party of Hungary		132,052		6.69		11		−3	
Hungarian National Socialist Party		75,318		3.82		2		New	
Liberal and Democratic Opposition (ESZDP–NDP)		72,407		3.67		7		+1	
Unofficial Party of National Unity candidates		56,249		2.85		6		−2	
National Legitimist Party		40,025		2.03		1		New	
National Radical Party ^[a]		17,031		0.86		0		−1	
Reform Generation		14,478		0.73		2		New	
Hungarian Agricultural Labourers and Workers Party		11,004		0.56		1		+1	
Christian Opposition		9,151		0.46		1		−1	
Christian National Front		8,526		0.43		1		New	
Party of National Will		7,431		0.38		1		New	
Party of Independence and '48 ^[a]		5,648		0.29		1		+1	
National Agrarian Opposition		5,320		0.27		1		0	
Free Civic Party		2,527		0.13		0		New	
Unified National Party of Workers and Lower Middle Class		915		0.05		0		New	
Hungarian Truth Party		546		0.03		0		New	
Independents		73,471		3.72		10		−6	
Total		1,974,089		100.00		245		0	

Verkiezingen Hongarije 1939

Party	↕	Votes	↕	%	↕	Seats	↕	+/-	↕
Party of Hungarian Life		1,824,573		49.49		181		+17	
Independent Smallholders Party		569,054		15.44		14		−8	
Arrow Cross Party		530,405		14.39		29		New	
Social Democratic Party of Hungary		126,237		3.42		5		−6	
Christian National Socialist Front		87,533		2.37		3		New	
United Hungarian National Socialist Party		78,806		2.14		4		New	
National Front		64,355		1.75		3		New	
Civic Freedom Party		58,639		1.59		5		−	
United Christian Party		56,943		1.54		4		−11	
Unofficial Party of Hungarian Life candidates		46,802		1.27		0		−6	
Hungarian National Socialist Agricultural Labourers' and Workers' Party		36,137		0.98		3		New	
National Reform Party		22,122		0.60		0		New	
Christian National Independence Party		14,024		0.38		0		New	
Hungarian National Socialist Party		10,872		0.29		0		−2	
People's Will Party		8,970		0.24		1		New	
National Smallholders, Craftsmen and Workers Party		6,110		0.17		0		New	
Independent People's Party		3,568		0.10		0		New	
National Agricultural Labourers, Craftsmen and Workers Party		3,453		0.09		0		New	
Christian Opposition		2,384		0.06		0		−1	
Hungarian Racist Party		1,288		0.03		0		New	
Far-right independents		108,937		2.95		6		New	
Independents		25,391		0.69		2		−8	
Total		3,686,603		100.00		260		15	

The elections in Hungary in 1939 were the closest thing to a free election in Interbellum Hungary.

According to historian Stanley Payne the far-right bloc would have almost certainly won more seats had the election been conducted in a truly fair manner, and possibly garnered an “approximately equal” seat count and vote share with the Party of Hungarian Life. Payne, *History of fascism*, 275. Het Hongaarsen kiessysteem bevoordeelde zittende regeringspartijen en elites zeer sterk. Opmerkingen uit Pijlkruizer boek gebruiken

Verkiezingen in Spanje in Februari 1936

	Links	Centrum*	Rechts
Stemmen (schatting)	4.432.381	738.557	4.402.811
Percentage van de stemmen (schatting)	46,3%	7,7%	46%
Zetels Februari	267	50*	156
Zetels Mei	286	46*	141

*Centrum is Centrum *plus* PNV

Álvarez Tardío en Villa García, 1936. *Fraude y violencia*, 418. Het betreft hier de uitslag van de eerste ronde die in Mei 1936 enigszins werd aangepast. Er bestaat nog altijd enige onenigheid over de precieze uitslag en over de rol van fraude maar onder deskundigen twijfelt niemand eraan dat het verschil in stemmen tussen links en rechts slecht marginaal was.

Partido/Coalición	Abr.	# de votos	% de votos
Frente Popular	FP	3.750.900	39.63
<i>Front d'Esquerres</i> ^{nota 2}	FE	700.400	7,40
Total del Frente Popular:		4.451.300	47,03
CEDA, RE, CT, PAE ^{nota 3}	CEDA-RE-CT-PAE	1.709.200	18,06
CEDA, PRR, RE, CT, PAE ^{nota 4}	CEDA-PRR-RE-CT-PAE	943.400	9.97
CEDA y partidos centristas ^{nota 5}	CEDA-PCNR	584.300	6,17
<i>Front Català d'Ordre</i> - Lliga Catalana, CEDA, RE, CT	LC, CEDA, RE, CT	483.700	5,11
CEDA y Partido Republicano Progresista ^{nota 6}	CEDA-PRP	307.500	3,25
CEDA y Partido Republicano Conservador ^{nota 7}	CEDA-PRC	189.100	2,00
CEDA y Partido Republicano Liberal Demócrata ^{nota 8}	CEDA-PRLD	150.900	1,59
Partido Agrario Español ^{nota 9}	PAE	30.900	0,33
Total de las Candidaturas de derechas:		4.375.800	46,48
Partido del Centro Democrático ^{nota 10}	PCD	333.200	3,51
Partido Nacionalista Vasco	PNV	150.100	1,59
Partido Republicano Radical ^{nota 11}	PRR	124.700	1,32
Comunión Tradicionalista ^{nota 12}		38.360	0,41
Partido Republicano Conservador ^{nota 13}	PRC	23.000	0,24
Partido Republicano Progresista ^{nota 14}	PRP	10.500	0,11
Falange Española y de las JONS ^{nota 15}		6.800	0,07
Total ^{nota 16}		9.465.600	100
Fuente: historiaelectoral.com (Votos por coaliciones y Resultados y diputados por circunscripciones)			

De *Falange* stelde slechts in vier kiesdistricten haar kandidaten alleen op, In andere kiesdistricten verwierf zij 38,400 stemmen. Zij veroverde geen enkele zetel in het Parlement. De Spaanse communistische partij kreeg uiteindelijk in Mei 1936 17 zetels van de 473, de POUM *Partido Obrero de Unificación Marxista*, een trotskistisch-marxistische partij kreeg een zetel.

In Februari 1936 had de Spaanse Communistische Partij 30,000 leden; bij het begin van de Burgeroorlog in Juli 1936 100,000.

Verkiezingen in Frankrijk 1919

Partij	stemmen	%
Bloc National (Nationaal Blok)	4.353.025	53,42%
Democratisch Republikeinse Unie (URD)	1.819.691	22,33%
Onafhankelijken en Conservatieven	1.139.794	13,99%
Linkse Republikeinen (RG)	889.177	10,99%
Onafhankelijke Radicalen (RI)	504.363	6,19%
Anderen		
Franse Sectie van de Arbeiders Internationale (SFIO)	1.728.663	21,22%
Radicaal-Socialistische Partij (PRS)	1.420.381	17,43%
Republikeins-Socialistische Partij (RS)	283.001	3,47%
Onafhankelijke Socialisten	147.053	1,80%
Oud-strijders	128.004	1,57%
Overigen	87.963	1,08%

Verkiezingen in Frankrijk 1924

Partij	%	Zetels
Conservatieven en Onafhankelijken (<i>Conservateurs et Indépendants</i>)	4,2%	25
Republikeinse Unie (<i>Union Républicaine</i>)	35,3%	204
Onafhankelijke Radicalen (<i>Radicaux Indépendants</i>)	17,9%	162
Radicaal-Socialistische Partij (<i>Parti Radical-Socialiste</i>)		
Republikeins-Socialistische Partij (<i>Parti Républicain-Socialiste</i>)		
Franse Sectie van de Arbeiders Internationale (<i>Section Française de l'Internationale Ouvrière</i>)	20,1%	104
Communistische Partij van Frankrijk (<i>Parti Communiste Français</i>)	9,8%	26
Overigen	0,1%	-
Totaal	100%	574

Verkiezingen in Frankrijk 1928

Partij	%	Zetels
Conservatieven en Onafhankelijken (<i>Conservateurs et Indépendants</i>)	2,3%	26
Republikeinse Unie (<i>Union Républicaine</i>)	22,0%	182
Linkse Republikeinen (<i>Gauche Républicaine</i>)	32,2%	74
Onafhankelijke Radicalen (<i>Radicaux Indépendants</i>)		52
Radicaal-Socialistische Partij (<i>Parti Radical-Socialiste</i>)	17,8%	120
Franse Sectie van de Arbeiders Internationale (<i>Section Française de l'Internationale Ouvrière</i>)	18,0%	99
Onafhankelijke Socialisten (<i>Socialistes Indépendants</i>)	0,6%	3
Communistische Partij van Frankrijk (<i>Parti Communiste Français</i>)	11,3%	14
Overigen	0,2%	2
Totaal	100%	602

Verkiezingen in Frankrijk 1932

Partij	%	Zetels
Democratische Volkspartij (<i>Parti Démocrate Populaire</i>)	3,2%	16
Republikeinse Unie (<i>Union Républicaine</i>)	12,9%	76
Linkse Republikeinen (<i>Gauche Républicaine</i>)	13,6%	72
Onafhankelijke Radicalen (<i>Radicaux Indépendants</i>)	10,0%	62
Onafhankelijken en Conservatieven	6,1%	33
Republikeinse Radicalen en Radicaal-Socialisten (<i>Républicains Radicaux et Radicaux-Socialistes</i>)	19,2%	157
Republikeinse Socialistische Partij (<i>Parti Républicain Socialiste</i>)	5,4%	37
Franse Sectie van de Arbeiders Internationale (<i>Section Française de l'Internationale Ouvrière</i>)	20,5%	129
Communistische Partij van Frankrijk (<i>Parti Communiste Français</i>)	8,3%	12
Proletarische Unie Partij (<i>Parti de l'Unité Proletaire</i>)	0,8%	11
Totaal	100%	605

Verkiezingen in Frankrijk 1936

Partij	%	Zetels
Franse Sectie van de Arbeiders Internationale (<i>Section Française de l'Internationale Ouvrière</i>)	27,2%	205
Republikeinse Radicalen en Radicaal-Socialisten (<i>Républicains Radicaux et Radicaux Socialistes</i>)	14,4%	109
Republikeins-Socialistische Partij (<i>Parti Républicains Socialiste</i>) Proletarische Unie Partij (<i>Parti de l'Unité Proletaire</i>) Communistische Partij van Frankrijk (<i>Parti Communiste Français</i>)	15,3%	72
Totaal Volksfront	56,9%	386
Democratische Volkspartij (<i>Parti Démocrate Populaire</i>)	-	128
Republikeinse Unie (<i>Union Républicaine</i>) Linkse Republikeinen (<i>Gauche Républicaine</i>) Radicale Onafhankelijken (<i>Radicaux Indépendants</i>)	-	94
Totaal Conservatieven en Republikeinen	42,7%	222
Overigen	0,2%	0
Totaal	99,6%	608

Verkiezingen in België in 1936

Partij	Kamer van volksvertegenwoordigers			Senaat		
	Stemmen	%	Zetels	Stemmen	%	Zetels
BWP	758 485	32.11% (-4.92)	70 (-3)	769 498	33.46% (-8.85)	39 (-)
Katholieken	653 717	27.67% (-10.75)	61 (-18)	667 739	29.04% (-14.91)	34 (-8)
Liberalen	292 970	12.4% (-1.68)	23 (-1)	297 280	12.93% (-3.76)	11 (-)
Rex	271 481	11.49% (+11.49)	21 (+21)	250 272	10.88% (+10.88)	8 (+8)
VNV	166 737	7.06% (+1.04)	16 (+8)	160 212	6.97% (+1.08)	5 (+4)
KPB	143 223	6.06% (+3.16)	9 (+6)	110 855	4.82% (+2.12)	4 (+4)
Démocratie chrétienne	22 224	0.94% (+0.94)	2 (+2)	19 477	0.85% (+0.85)	0
Overige (<1%)	53 599	3.8%	0	24 175	1.06%	0
Blanco en ongeldig	49 692	2.54%	2	32 209	1.41%	0
Totaal	2 511 246	100%	202 (+15)	2 508 489	100%	101 (+8)

Verkiezingen in België in 1939

Partij	Kamer van volksvertegenwoordigers			Senaat		
	Stemmen	%	Zetels	Stemmen	%	Zetels
Katholieken	594 133	30.38%	67	703 250	30.71%	35
BWP	575 755	29.44%	64	701 552	30.64%	35
Liberalen	335 966	17.18%	33	402 326	17.57%	16
VNV	164 253	8.4%	17	177 666	7.76%	8
KPB	90 856	4.65%	9	115 308	5.04%	3
Rex	83 047	4.25%	4	94 543	4.13%	1
KVV	62 548	3.20%	6	62 976	2.75%	3
Overige	49 692	2.54%	2	32 209	1.41%	0
Totaal	1 955 814	100%	202	2 289 830	100%	

Rex in België, 1937 officieel fascistisch

Verkiezingen Nederland: Hoogste score NSB in Nederland

Provinciale Staten 1935 7.9 per cent, in Limburg 11.2 per cent

Provinciale Staten 1939 4 per cent van stemmen

1937 verkiezingen Parlement 4 zetels van de honderd in 1933 nog 0, opgericht in 1931

1936 55,000 leden

1940 in Oktober 86,000 leden

1936 Katholieke en Gereformeerde instanties waren anti-NSB. Er werd zelfs besloten dat Katholieken de sacramenten ontzegd moesten worden wanneer zij lid werden.

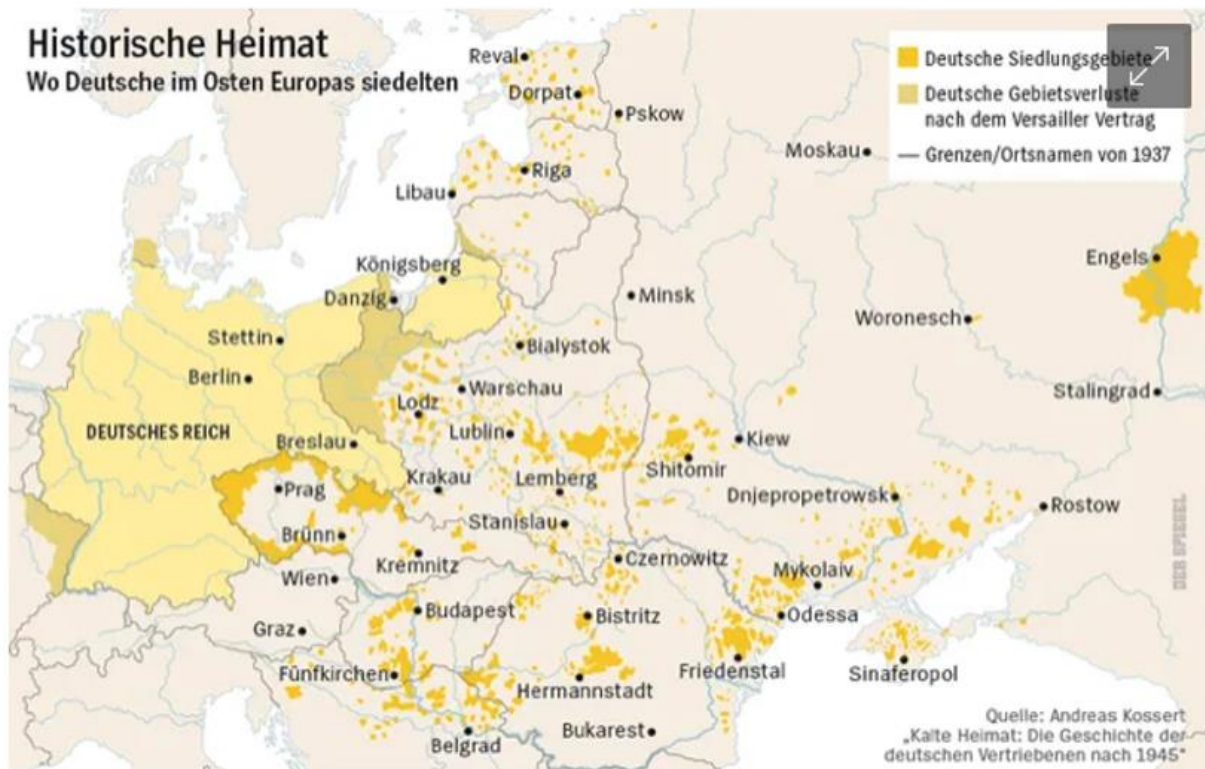
Verenigd Koninkrijk

Mosley's *British Union of Fascists* had op zijn 'hoogtepunt', naar eigen zeggen, 50,000 leden. Conservatieven waren na verloop van tijd fel anti-Mosley en vrijwel alle media ook. Op nationaal niveau was zijn beweging volledig irrelevant

Box V

Duitsers woonachtig buiten het Duitse Rijk van 1937

In 1919-1920 waren er verdeeld over dertien landen alleen al ongeveer 8.3 miljoen Duitsers met de status van nationale minderheid. In 1938 werden er in Nazi-Duitsland kaarten vervaardigd waarop stond aangegeven dat er meer dan zevenentachtig miljoen Duitsers in Europa leefden van wie slechts achtenzestig miljoen in het Duitse Rijk.

Duitsers verdreven uit Centraal- en Oost-Europa na Wereldoorlog II

Box VI

Dictatuur en corporatisme in Europa, 1918-1945

Country	Regime	Type of Party System	Social Corporatism	Political Corporatism
Austria	Dolfuss-Schuschnigg (1934-38)	Single	Strong	Strong
Bulgaria	Velchev Dictatorship (1934)	No	Strong	Strong
	Royal Dictatorship (1935-44)	Dominant	Weak	Weak
Croatia	Ustaše Regime (1941-45)	Single	Medium	Strong
Estonia	Päts Dictatorship (1934-40)	Single	Strong	Medium
France	Vichy Regime (1940-44)	No	Strong	Weak
Greece	Metaxas Dictatorship (1936-41)	No	Medium	Weak
Germany	National Socialist Regime (1933-1945)	Single	Medium	No
Hungary	Horthy Regime	Dominant Single	Weak	Weak
	-Bethlen Period		Strong	Medium
	-Gömbös Period (1932-1935)		Strong	Medium
Italy	Fascist Dictatorship (1922-43)	Single	Strong	Strong
Latvia	Ulmanis Dictatorship (1934-40)	No	Strong	Medium
Lithuania	Smetona Dictatorship (1926-40)	Dominant	Strong	Weak
Norway	Quisling Regime (1940-45)	Single	Medium	Medium
Poland	Pilsudsky Dictatorship	Dominant Single	Weak	Weak
	-(1926-1935)		Strong	Strong
	-(1935-1940)		Strong	Strong
Portugal	Sidónio Pais Dictatorship (1917-18)	Dominant Single	Weak	Medium
	Salazar's Dictatorship (1933-74)		Strong	Strong
Romania	Royal Dictatorship (1937-40)	Single	Strong	Strong
	Antonescu Dictatorship (1940-44)	No (after 1941)	Weak	No
Slovakia	Tiso Dictatorship (1940-44)	Single	Strong	Medium
Spain	Primo de Rivera (1923-31)	Dominant	Strong	Strong
	Francoism (1939-1975)	Single	Strong	Strong
Yugoslavia	Royal Dictatorship (1929-1934)	Dominant	Medium	No

Costa Pinto, 'The corporatist wave', Tabel 1.1

Box VII

Toename van het aantal universitaire studenten, 1900-1930

	Ratio 1900 = 1.00			Ratio 1920 = 1.00
	1910	1920	1930	1930
Austria	1.63	—	—	0.97
Bulgaria	4.90	19.31	22.45	1.16
Germany	1.58	2.56	2.90	1.13
Hungary	1.33			0.98
Italy	1.03	2.05	1.78	0.87
Japan	1.92	3.20	7.28	2.28
Poland				1.86
Portugal	1.07	2.53	4.78	1.89
Romania				1.98
Spain				1.52
Yugoslavia				1.31
Authoritarian average	1.92	5.93	7.84	1.45
Belgium	1.47	1.73	2.01	1.16
Czechoslovakia				1.15
Denmark	2.00	2.64	12.78	4.84
Finland	1.19	1.25	2.57	2.06
France	1.38	1.67	2.63	1.58
Ireland				1.18
Netherlands	1.32	1.81	3.85	2.12
Norway	1.10	1.31	2.48	1.90
Sweden				1.11
Switzerland	1.62	1.65	1.63	0.99
U.K.	1.48	1.93	2.09	1.08
U.S.	1.45	2.52	4.90	1.94
Democratic average	1.45	1.83	3.88	1.76

Mann, *Fascists*, 88.

Lijst van aanbevolen literatuur en bibliografie

Algemene inleidingen in de thematiek

- Bauerkämper, Arnd, *Der Faschismus in Europa, 1918-1945* (Stuttgart 2006).
- Borejsza, Jerzy, *Schulen des Hasses. Faschistische Systeme in Europa* (Frankfurt am Main 1999).
- Bosworth, R.J.B., ed., *The Oxford Handbook of Fascism* (Oxford 2010).
- Costa Pinto, António en Aristotle Kallis, eds., *Rethinking fascism and dictatorship in Europe* (Londen 2014).
- Griffin, Roger, *Fascism. An introduction to comparative fascist studies* (Cambridge 2018).
- Laqueur, Walter, ed., *Fascism. A reader's guide* (Harmondsworth 1976).
- Mann, Michael, *Fascists* (Cambridge 2004).
- Morgan, Philip, *Fascism in Europe, 1919-1945* (Londen /New York 2003).
- Mosse, George en Roger Griffin, *The fascist revolution. Toward a general theory of fascism. The collected works of George Mosse* (Madison 2022).
- Nolte, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen* (München 1966).
- Passmore, Kevin, *Fascism. A very short introduction* (Oxford /New York 2002).
- Paxton, Robert, *The anatomy of fascism* (Londen 2004).
- Payne, Stanley, *A history of fascism, 1914-1945* (Madison 1995).
- Pelinka, Anton, *Faschismus. Zur Beliebbarkeit eines politischen Begriffs* (Wenen /Keulen 2022).
- Roberts, David, *Fascist interactions: Proposals for a new approach to fascism and its era, 1919-1945* (Brooklyn New York 2016).
- Slaa, Robin te, *Fascisme. Oorsprong en ideologie* (Amsterdam 2022).
- Weber, Eugen, *Varieties of fascism. Doctrines of revolution in the twentieth century* (Princeton 1964).
- Weyland, Kurt, *Assault on democracy: Communism, fascism and authoritarianism in the interwar years* (Cambridge 2021).

Tijdschrift: *Fascism, Journal of Comparative Fascist Studies*, uitgegeven door Brill, open access

Algemene literatuur over de periode 1919-1939

- Kailitz, Steffen, ed., *Nach dem »Großen Krieg« Vom Triumph zum Desaster der Demokratie, 1918/19 bis 1939* (Göttingen 2017).
- Kershaw, Ian, *To hell and back. Europe, 1914-1949* (Londen 2015).
- Maier, Michaela, en anderen, *Die Krisen der Demokratie in den 1920er und 1930er Jahren, Spanien – Portugal – Italien – Jugoslawien – Ukraine – Ungarn – Rumänien – Polen – Österreich* (Wenen 2023).
- Mazover, Mark, *Dark continent. Europe's twentieth century* (Londen 1998).
- Steiner, Zara, *The lights that failed. European international history, 1919-1933* (Oxford 2007).
- Steiner, Zara, *The triumph of the dark. European international history, 1933-1939* (Oxford 2013).
- Vries, Peer, *Het Europa van dictators. Een hoorcollege over het interbellum, 1919-1939*, Home Academy 2024.
- Williamson, D.G., *The age of dictators. A study of European dictatorships, 1918-53* (Abingdon Oxon /New York 2013).

Bibliografie

- Adriano, Pino and Giorgio Cingolani, *Nationalism and terror: Ante Pavelić and Ustasha terrorism from fascism to the Cold War* (Budapest 2018).
- Álvarez Tardío, Manuel en Roberto Villa García, 1936. *Fraude y violencia en las elecciones del Frente Popular* (Madrid 2017).
- Aly, Götz, *Hitlers Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus* (Frankfurt am Main 2006).
- Aly, Götz, *Europa gegen die Juden, 1880-1945* (Frankfurt am Main 2017).
- Aly, Götz en Susanne Heim, *Vordenker der Vernichtung. Auschwitz und die deutschen Pläne für eine neue europäische Ordnung* (eerste druk; Frankfurt am Main 1993).
- Arthurs, Joshua and Kate Ferris, 'The way we were'. Everyday life in Fascist Italy and lessons from

Alltagsgeschichte, *European History Quarterly* 54, 2 (2024) 212-232.

Austermann, Philipp, *Der Weimarer Reichstag: Die schleichende Ausschaltung, Entmachtung und Zerstörung eines Parlaments* (Keulen 2020).

Austermann, Philipp, *Ein Tag im März: Das Ermächtigungsgesetz und der Untergang der Weimarer Republik* (Freiburg /Bazel /Wenen 2023).

Baldoli, Claudia, *Italian fascism, 1914-1945. Themes and interpretations* (Cham 2023).

Bank, Jan, *God in de oorlog. De rol van de kerk in Europa, 1939-1945* (Amsterdam 2015).

Bauerkämper, Arnd en Grzegorz Rossoliński-Liebe, eds., *Fascism without borders. Transnational connections and cooperation between movements and regimes in Europe from 1918 to 1945* (Oxford /New York 2017).

Bauman, Zygmunt, *Modernity and the Holocaust* (Cambridge 1989).

Beck, Hermann, 'The antibourgeois character of national socialism', *The Journal of Modern History* 88, 3 (2016) 572-609.

Ben-Ami, Shlomo, *Fascism from above. The dictatorship of Primo de Rivera in Spain, 1923-1930* (Oxford 1983).

Beorn, Waitman Wade, *The Holocaust in Eastern Europe. At the epicenter of the Final Solution* (Londen /New York 2018).

Berg-Schlosser, Dirk and Gisèle de Meur, 'Conditions of democracy in Interwar Europe: a Boolean test of major hypotheses', *Comparative Politics* 26, 3 (1994) 253-279.

Berend, Ivan, *Decades of crisis. Central and Eastern Europe before World War II* (Berkeley /Los Angeles /Londen 1998).

Berstein, Serge en Michel Winock, eds., *Fascisme français* (Parijs 2020).

Bisky Jens, *Die Entscheidung: Deutschland 1929 bis 1934* (Hamburg 2024).

Blinkhorn, Martin, *Fascism and the right in Europe, 1919-1945* (Londen /New York 2000).

Blinkhorn, Martin, *Carlism and crisis in Spain, 1931-1939* (Cambridge 2009).

Blinkhorn, Martin, ed., *Fascists and conservatives* (Londen 1990).

Bosworth, R.J.B., *Mussolini's Italy. Life under the dictatorship, 1915-1945* (Londen 2005).

Bosworth, R.J.B., *Mussolini* (Londen /New York 2010).

Bosworth, R.J.B., *Mussolini and the eclipse of Italian fascism. From dictatorship to populism* (New Haven 2021).

Bours, Jos, *Opeens geen grenzen meer. Angst, geweld en haat bij Duitse mannen na de Eerste Wereldoorlog* (Zwolle 2022).

Brands, M.C., *Historisme als ideologie. Het 'onpolitieke' en 'anti-normatieve element' in de Duitse geschiedwetenschap* (Assen 1965).

Bresciani, Marco, *Conservatives and right radicals in interwar Europe* (Londen /New York 2021).

Broszat, Martin, 'Faschismus und Kollaboration in Ostmitteleuropa zwischen den Weltkriegen', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 14, 3 (1966) 225-251. https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1966_3_1_broszat.pdf

Broszat, Martin, 'Deutschland-Ungarn-Rumänien: Entwicklung und Grundfaktoren nationalsozialistischer Hegemonial- und Bündnispolitik, 1938-1941', *Historische Zeitschrift* 206, 1 (1968) 45-96.

Brown, Frederick, *The embrace of unreason. France, 1914-1940* (New York 2014).

Brown, Timothy, *Weimar radicals. Nazis and communists between authenticity and performance* (New York /Oxford 2009).

Buchmann, Bertrand Michael, *Insel der Unseligen. Das autoritäre Österreich, 1933-1938* (Wenen 2019).

Bundeszentrale für Politische Bildung, *Nationalsozialismus*
<https://www.bpb.de/themen/suche/?global=true&term=nationalsozialismus&global-format-main=all&global-year=all&cc-license=all>

Burleigh, Michael en Wolfgang Wippermann, *The racial state: Germany, 1933-1945* (Cambridge 1991).

Capoccia, Giovanni, 'Defending democracy: Reactions to political extremism in interwar Europe', *European Journal of Political Research* 39, 4 (2001) 431-460.

Carsten, F.L., *The rise of fascism* (second edition; Oakland 1982).

Carstocea, Raul, 'The path to the Holocaust. Fascism and antisemitism in interwar Romania', *S:I.M.O.N. - Shoah: Intervention. Methods. Documentation* 1 (2014) 43-53.

Carstocea, Raul, 'Approaching generic fascism from the margins: On the uses of 'palingenesis' in the Romanian context' in: Constantin Iordachi en Aristotle Kallis eds., *Beyond the fascist century. Essays in honour of Roger Griffin* (Basingstoke 2020) 153-176.

Casanova, Julián, *The Spanish Republic and Civil War* (Cambridge 2010).

Cerasi, Laura, 'They, the people. Italian Fascism and the ambivalences of corporative populism', *Modern Italy* 27, 1 (2022) 19-34.

Clark, Roland, *European fascists and local activists. Romania's Legion of Archangel Michael (1922-1938)* (Pittsburgh 2012). http://d-scholarship.pitt.edu/11837/1/ETD_Thesis_-_Clark.pdf

Cohen, Jon, 'Was Italian fascism a developmental dictatorship? Some evidence to the contrary', *The Economic History Review* 41, 1 (1988) 95-113.

Connelly, John, *From peoples into nations. A history of Eastern Europe* (Princeton /Oxford 2020).

Conway, Martin, *Catholic politics in Europe, 1918-1945* (Londen 1997).

Costa Pinto, António, 'Fascist ideology revisited: Zeev Sternhell and his critics', *European History Quarterly* 16, 4 (1986) 465-483.

Costa Pinto, António, 'The Salazar 'new state' and European fascism', European University Working Paper Institute HEC no 91/12 (Badia Fiesolana 1991).

Costa Pinto, António, *The Blue Shirts. Portuguese fascism in interwar Europe* (New York 2000).

Costa Pinto, António, 'Fascism, corporatism and the crafting of authoritarian institutions in inter-war European dictatorships' in: Costa Pinto en Kallis, *Rethinking fascism and dictatorship in Europe*, 87-117.

Costa Pinto, António, *The corporatist wave. Corporatism and the diffusion of 'organic representation' in European dictatorships*, ICS WORKING PAPERS, Lissabon 2016.

https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/25375/1/ICS_ACPinto_Corporatist_WP.pdf

Costa Pinto, António, ed., *Corporatism and fascism. The corporatist wave in Europe* (Londen /New York 2017).

Cullen, Stephen, 'Leaders and martyrs: Codreanu, Mosley and José Antonio', *History*, 71, nr. 233 (1986) 408-430.

Dassen, Patrick, *De onttovering van de wereld. Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland, 1890-1920* (Amsterdam 1999).

Dassen, Patrick, *De Weimar Republiek, 1918-1933. Over de kwetsbaarheid van de democratie* (Amsterdam 2021).

De Caprariis, Luca, 'Fascism for export'? The rise and eclipse of the Fasci Italiani all'Estero', *Journal of Contemporary History* 35, 2 (2000) 151-183.

De Jong, David, *Nazi billionaires. The dark history of Germany's wealthiest dynasties* (Londen 2022).

De Grand, Alexander, *Italian fascism. Its origins and development* (third edition; Lincoln Nebraska 2000).

De Wilde, Maurice, *België in de Tweede Wereldoorlog, III. De nieuwe orde* (Antwerpen /Amsterdam 1982).

Deletant, Dennis, *Hitler's forgotten ally. Ion Antonescu and his regime, Romania, 1940-1944* (Londen 2006).

Del Rey, Fernando en Manuel Álvarez Tardío, *Fuego cruzado: La primavera del 1936* (Barcelona 2024).

Del Rey, Fernando, ed., *Palabras como puños. La intransigencia política en la Segunda Republica española* (Madrid 2011).

Deschner, Karlheinz, *God and the fascists. The Vatican alliance with Mussolini, Franco, Hitler and Pavelic* (New York 2013).

Dorril, Stephen, *Blackshirt. Sir Oswald Mosley and British fascism* (Londen 2020).

Draper, Theodore, 'The ghost of social fascism', *Commentary*, February (1969) 29-42.

<https://www.commentary.org/articles/theodore-draper/the-ghost-of-social-fascism/>

Duggan, Christopher, *Fascist voices. An intimate history of Mussolini's Italy* (Londen 2013).

Dutt, R. Palme, *Fascism and social revolution. A study of the economics and politics of the last stages of capitalism in decay* (New York 1934).

<https://archive.org/details/fascismandsocialrevolution/mode/2up>

Eco, Umberto, 'Ur-Fascism', *The New York Review of Books*, June 22, 1995.

<https://theanarchistlibrary.org/library/umberto-eco-ur-fascism>

Elazar, Dahlia Sabina, 'Class, state and counter-revolution. The fascist seizure of power in Italy, 1919-1922', *European Sociological Review* 16, 3 (2000) 301-321.

Eliaeson, Sven, 'Between ratio and charisma. Max Weber's views on plebiscitary leadership democracy', *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94 (1991) 317-339.

Ellwood, Sheelagh, *Spanish fascism in the Franco era* (Londen 1987).

Esenwein, George en Adrian Shubert, *Spain at war. The Spanish Civil War in context, 1931-1939* (Londen /New York 1995).

Evans, Richard, *Hitler's people. The faces of the Third Reich* (Londen 2024).

Falter, Jürgen, *Hitlers Wähler: Die Anhänger der NSDAP, 1924-1933* (herziene en uitgebreide druk; Frankfurt am Main /New York 2020).

Falter, Jürgen, *Hitlers Parteigenossen: Die Mitglieder der NSDAP, 1919-1945* (Frankfurt am Main /New York 2020).

Feldman, Matthew, Marius Turda and Tudor Georgescu, eds., *Clerical fascism in interwar Europe* (Londen 2008).

Foot, John, *Blood and power. The rise and fall of Italian fascism* (Londen 2022).

Gagliardi, Alessio, 'De la crise de l'état à l'état corporatif. Le corporatisme dans la réflexion des économistes et des juristes italiens', *Les Études Sociales* nr. 157-158 (2013) 187-209.

Gaillard, Jone, 'The attractions of fascism for the Church of Rome' in: John Milfull, eds., *The attractions of fascism* (New York /Oxford 1990) 207-214.

Gallagher, Tom, *Salazar. The dictator who refused to die* (Londen 2022).

Gentile, Giovanni, *What is fascism? Discourses and polemics*, meerdere versies en drukken, oorspronkelijk uitgegeven in 1925.

Gerard, Emmanuel, *De schaduw van het Interbellum. België van euforie tot crisis 1918-1939* (Tielt 2017).

Gerwarth, Robert, 'The Central European counter-revolution: Paramilitary violence in Germany, Austria and Hungary after the Great War', *Past & Present* 200 (2008) 175-209.

Gerwarth, Robert, *The vanquished. Why the First World War failed to end, 1917-1923* (Londen 2016).

Gerwarth, Robert, *1918 and the making of modern Germany* (Oxford 2019).

Gerwarth, Robert en John Horne, eds., *War in peace. Paramilitary violence in Europe after the Great War* (Oxford 2012).

Goldhagen, Daniel Jonah, *Hitler's willing executioners. Ordinary Germans and the Holocaust* (New York 1996).

Goldstein, Robert, *Political repression in nineteenth-century Europe* (Totowa 1983).

González Calleja, Eduardo, *Contrarevolucionarios. Radicalización violenta de las derechas durante la Segunda Republica, 1931-1936* (Madrid 2011).

González Calleja, Eduardo, en anderen, *La Segunda Republica española* (derde druk; Barcelona 2021).

Grant, Madison, *The passing of the great race: Or, the racial basis of European history* (New York 1916).

Grashoff, Udo, 'Erst rot, dann braun? Überläufer von der KPD zu NS-Organisationen im Jahr 1933' in: Günther Heydemann, Jan Erik Schulte en Francesca Weil, eds., *Sachsen und der Nationalsozialismus* (Göttingen 2014) 215-236.

Gregor, A. James, *The ideology of fascism: The rationale of totalitarianism* (New York /Londen 1969).

Gregor, A. James, *Italian fascism and developmental dictatorship* (Princeton 1979).

Griffiths, Richard, 'Fascist or conservative? Portugal, Spain and the French connection', *Portuguese Studies* 14 (1998) 138-151.

Grube, Eric, 'Making Austria German again: Austrofascist 'Home Guards' against Nazi 'Austrian Legionaries', 1933-1934', *Fascism*, 13, 1 (2024) 99-121. Brill open access

Gruttner, Michael, *Talar und Hakenkreuz. Die Universitäten im Dritten Reich* (München 2024).

Hamilton, Alistair, *The appeal of fascism. A study of intellectuals and fascism, 1919-1945* (New York 1971).

Hanebrink, Paul, *In defense of Christian Hungary. Religion, nationalism, and antisemitism, 1890-1944* (Ithaca 2009).

Hanebrink, Paul, *A specter haunting Europe. The myth of Judeo-Bolshevism* (Cambridge Mass. /Londen 2018).

Hausleitner, Mariana en Harald Roth, eds., *Der Einfluss von Faschismus und Nationalsozialismus auf Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa* (München 2006). Ik las reviews en de nuttige inleiding:

<https://www.daniel-ursprung.ch/pdf/faschismus.pdf>

- Hayes, Peter, "'A question mark with epaulettes'? Kurt von Schleicher and Weimar politics', *The Journal of Modern History* (1980) 52, 1 (1980) 35-65.
- Hellmuth, Thomas, *Austrofaschismus. Eine Identitätsgeschichte* (Wenen 2024).
- Herbert, Ulrich, *Wer waren die Nationalsozialisten?* (München 2021).
- Himka, John-Paul, *Ukrainian nationalists and the Holocaust: OUN and UPA's participation in the destruction of Ukrainian Jewry, 1941-1944* (Hanover 2021).
- Hitchins, Keith, *Rumania, 1866-1937* (New York 1994).
- Höbelt, Lothar, *Die Erste Republik Österreich (1918-1938). Das Provisorium* (Wenen 2018).
- Huber, Florian, *De wraak van de verliezers. De geboorte van rechts-terrorisme in Duitsland* (Amsterdam 2021). Oorspronkelijk in het Duits, *Die Rache der Verlierer*.
- Huberts, Willem, *In de ban van een beter verleden. Het Nederlandse fascisme, 1923-1945* (Nijmegen 2017).
- Iggers, Georg, *The German conception of history. The national tradition of historical thought from Herder to the present* (revised edition; Middletown 1983).
- Ioanid, Radu, *The Holocaust in Romania. The destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu regime, 1940-1944* (Chicago 2000).
- Iordachi, Constantin, *Charisma, religion, and ideology: Romania's interwar Legion of the Archangel Michael* <https://books.openedition.org/ceup/2418>, open access 2006.
- Iordachi, Constantin, *The fascist faith of the Legion "Archangel Michael" in Romania, 1927-1941. Martyrdom and national purification* (Londen /New York 2022).
- Janos, Andrew, *The politics of backwardness in Hungary, 1825-1945* (Princeton 1982).
- Kallis, Aristotle, "'Consensus', ideological production, political experience and the quest for studying inter-war fascism in epochal and diachronic terms', *European History Quarterly* 34, 9 (2004) 9-42.
- Kaplan, Robert, *In Europe's shadow. Two cold wars and a thirty-year journey through Romania and beyond* (New York 2016).
- Karner, Stefan, ed., *Die umkämpfte Republik. Österreich von 1918-1938* (Innsbruck /Wenen /Bolzano 2017).
- Kasekamp, Andres, 'Radical right-wing movements in the North-East Baltic', *Journal of Contemporary History* 34, 4 (1999) 587-600.
- Kasekamp, Andres, 'Fascism by popular initiative: The rise and fall of the Vaps Movement in Estonia', *Fascism*, 4, 2 (2015) 155-168. https://brill.com/view/journals/fasc/4/2/article-p155_5.xml
- Katz, Jacob, *From prejudice to destruction. Anti-Semitism, 1700-1933* (Cambridge Mass. /Londen 1980).
- Kellerhoff, Sven Felix, *„Röhm Putsch!“ 1934. Hitlers erste Mordaktion* (Freiburg 2024).
- Kellmann, Klaus, *Dimensionen der Mittäterschaft. Die Europäische Kollaboration im Dritten Reich* (Wenen 2019).
- Kershaw, Ian, *Hitler. Hoogmoed, 1889-1936* en idem *Hitler. Vergelding, 1936-1945* (eerste druk 1999 en 2000). Oorspronkelijk in het Engels verschenen in 1998 als *Hitler. Hubris, 1889-1936* en *Hitler. Nemesis, 1936-1945*.
- Kershaw, Ian, *The nazi dictatorship. Problems and perspectives of interpretation* (Londen 2000 en later).
- Kershaw, Ian, *The 'Hitler myth'. Image and reality in the Third Reich* (Oxford 2001).
- Kieft, Ewoud, *Oorlogsentousiasme. Europa, 1900-1918* (Amsterdam 2015).
- Kitchen, Martin, *The coming of Austrian fascism* (eerste druk; Londen 1980).
- Knickerbocker, Hubert Renfro, *Deutschland so oder so?* (Berlijn 1932).
- Knox, Macgregor, *To the threshold of power, 1922/33. Origins and dynamics of the fascist and national socialist dictatorships, Volume 1* (Cambridge 2007).
- Krumeich, Gerd, *Die unbewältigte Niederlage. Das Trauma des Ersten Weltkriegs und die Weimarer Republik* (Freiburg /Bazel /Wenen 2018).
- Krumeich, Gerd, *Als Hitler den Ersten Weltkrieg gewann: Die Nazis und die Deutschen, 1921-1940* (Freiburg /Bazel /Wenen 2024).
- Léonard, Yves, *Salazar. Le dictateur énigmatique* (Parijs 2024).
- Libretti, Giovanni, 'The presumed antislavism of Engels', *Beiträge zur Marx Engels Forschung. Neue Folge* (1998) 191-202. https://marxforschung.de/2016/wp-content/uploads/2022/05/BzMEF_NF98_G_Libretti_S.-191-202.pdf

Linz, Juan, *La quiebra de las democracias* (tweede herziene en uitgebreide druk; Madrid 2021). Oorspronkelijk in het Engels, 1978, The breakdown of democratic regimes: *Crisis, breakdown and reequilibration. An introduction*.

Liulevicius, Vejas Gabriel, *War land on the Eastern Front. Culture, national identity and the German occupation in World War I* (Cambridge 2000).

Liulevicius, Vejas Gabriel, *The German myth of the East: 1800 to the present* (New York 2009).

Loebs, Bruce, Charisma. The key to Hitler's rhetoric.
<http://relevantrhetoric.com/CharismaTheKeytoHitlersRhetoric.pdf>

Longerich, Peter, *Abrechnung: Hitler, Röhm und die Morde vom 30. Juni 1934* (Wenen 2024).

Lucassen, Leo, 'A brave new world: the left, social engineering, and eugenics in twentieth-century Europe', *International Review of Social History* 55, 2 (2010) 265-296.

Ludwig, Emil, *Talks with Mussolini* (Boston 1933).
<https://archive.org/details/talkswithmussoli006557mbp/mode/2up>

Luebbert, Gregory, *Liberalism, fascism, or social democracy. Social classes and the political origins of regimes in interwar Europe* (Oxford 1991).

Lyttelton, Adrian, *The seizure of power. Fascism in Italy, 1919-1929* (Londen 1973).

Mack Smith, Denis, *Mussolini* (New York 1983).

Malinowski, Stephan, *Vom König zum Führer. Deutscher Adel und Nationalsozialismus* (derde druk; Frankfurt am Main 2004).

Malinowski, Stephan, *Die Hollenzollern und die Nazis. Geschichte einer Kollaboration* (Berlijn 2021).

Mann, Michael, 'Were the perpetrators of genocide "ordinary men" or "real nazis"? Results from fifteen hundred biographies', *Holocaust and Genocide Studies* 14, 3 (2000) 331-366.

Mann, Michael, *The dark side of democracy. Explaining ethnic cleansing* (Cambridge 2005).

Márquez, Xavier, 'Max Weber, demagogu and charismatic representation', *European Journal of Political Theory*, February 13, 2024. <https://doi.org/10.1177/14748851241231046>

Mattei, Clara, *The capital order. How economists invented austerity and paved the way to fascism* (Chicago 2022).

Mazover, Mark, *Hitler's Empire. Nazi rule in occupied Europe* (Londen 2008).

McDonough, Frank, *The Weimar years. Rise and fall, 1918-1933* (New York 2023).

Megaro, Gaudens, *Mussolini in the making* (Boston /New York 1938).

Meier, Kurt, *Kreuz und Hakenkreuz. Die evangelische Kirche im Dritten Reich* (tweede druk; München 2002).

Merkin, Yakov, *Crosscurrents. Navigating the turbulent politics of the right during the Horthy Era in Hungary, 1920-1944*, Amazon kindle

Metaxas Project. Inside fascist Greece, 1936-1941 <https://metaxas-project.com>

Millington, Chris, *History of fascism in France. From the First World War to the National Front* (Londen 2019).

Millington, Chris en Kevin Passmore, eds., *Political violence and democracy in Western Europe, 1918-1940* (Houndmills, Basingstoke 2015).

Milza, Pierre, *Fascisme français. Passé et présent* (Parijs 1987).

Mohler, Armin en Karlheinz Weissmann, *Die Konservative Revolution in Deutschland, 1918-1932: Ein Handbuch* (zesde herziene en uitgebreide druk; Graz 2005).

Mommsen, Hans, 'Noch einmal: Nationalsozialismus und Modernisierung', *Geschichte und Gesellschaft* 21, 3 (1995) 391-402.

Morgan, Philip, *Italian Fascism, 1915-1945* (second edition; Londen 2017).

Moos, Carlo, ed., *(K)ein Austrofaschismus. Studien zum Herrschaftssystem, 1933-1938* (Wenen 2021).

Mosse, George, *The crisis of German ideology: Intellectual origins of the Third Reich* (Madison 1964).

Mosse, George, *The nationalization of the masses. Political symbolism and mass movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich* (Madison 1975).

Mosse, George, *Towards the final solution. A history of European racism* (New York 1978).

Mosse, George, *Nationalism and sexuality: Respectable and abnormal sexuality in modern Europe* (New York 1985).

Mosse, George, *The image of man: The creation of modern masculinity* (New York 1996).

Mosse, George, *Nazi culture: intellectual, cultural, and social life in the Third Reich* (Madison 2003).

Motadel, David, *Voor profeet en Führer. De islamitische wereld en het Derde Rijk* (Amsterdam 2021). Oorspronkelijk in het Engels verschenen in 2014 als *Islam and Nazi Germany's war*.

Müller, Rolf-Dieter, *The unknown Eastern front. The Wehrmacht and Hitler's foreign soldiers* (Londen 2014).

Nagy-Talavera, Nicholas, *The Green Shirts and the others. A history of fascism in Hungary and Romania* (Las Vegas 2023). Oorspronkelijk 2001.

Nolte, Ernst, *Three faces of fascism. Action Française, Italian fascism, national socialism* (New York 1966). Vertaling van *Der Faschismus in seiner Epoche* (München 1963).

Nolte, Ernst, *Der Europäische Bürgerkrieg, 1917-1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus* (zesde druk; München 2000).

Nützenadel, Alexander, 'Transformation in fascist Interbellum Europe' in: Wolfgang Merkel, Raj Kollmorgen, Hans-Jürgen Wagener, eds., *The Handbook of Political, Social, and Economic Transformation* (Oxford 2019) 270-280.

Oberländer, Erwin, *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa, 1919-1944* (Paderborn 2017).

Overy, Richard, *The Penguin Historical Atlas of the Third Reich* (Harmondsworth 1997).

Overy, Richard, *Blood and ruins. The great imperial war, 1931-1945* (Londen 2021).

Pasetti, 'Matteo, The rebirth of empire on the fatal hills of Rome. Imperial mythologies of Italian Fascism', *Revista de Historia Jeronimo Zurita* 99 (2021) 105-130.

Pauley, Bruce, *From prejudice to persecution. A history of Austrian antisemitism* (Charlotte 1992).

Paxton, Robert, *La France de Vichy, 1940-1944* (Parijs 1997).

Payne, Stanley, *Fascism in Spain, 1923-1977* (Madison 1999).

Pelinka, Anton, *Die gescheiterte Republik. Kultur und Politik in Österreich 1918-1938* (Wenen /Keulen /Weimar 2017).

Pölking, Hermann, *Wer war Hitler? Ansichten und Berichte von Zeitgenossen* (Berlijn 2016).

Pomplun, Jan-Philipp, *Deutsche Freikorps. Sozialgeschichte und Kontinuitäten (para)militärischer Gewalt zwischen Revolution und Nationalsozialismus* (Göttingen 2022).

Popa, Klaus, 'Die Herrschaftsbestrebungen des Volksgruppenführers Andreas Schmidt und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien (1940-1944) als Paradebeispiel für NS-Fanatisierung und Instrumentalisierung', *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 16, 1 (2004) 54-62.

Preston, Paul, *Franco. A biography* (Londen 1993).

Preston, Paul, *The politics of revenge. Fascism and the military in 20th-century Spain* (Londen /New York 1995).

Preston, Paul, *Architects of terror. Paranoia, conspiracy and anti-Semitism in Franco Spain* (Londen 2023).

Priorelli, Giorgia, *Italian fascism and Spanish falangism in comparison. Constructing the nation* (Cham 2020).

Pulzer, Peter, *The rise of political antisemitism in Germany and Austria* (revised edition; Cambridge Mass. 1988).

Quiroga, Alejandro en Miguel Ángel del Arco, *Right-wing Spain in the Civil War era. Soldiers of God and apostles of the Fatherland, 1914-1945* (Londen /New York 2012).

Quispel, Chris, *Anti-Joodse beeldvorming en Jodenhaat. De geschiedenis van het antisemitisme in West-Europa* (Hilversum 2015).

Quispel, Chris en Peer Vries, 'Fascism's strength was its democratic strength', *Leidschrift* 7, 3 (1991) 93-107. Een interview met George Mosse.

Reichardt, Sven, *Faschistische Kampfbünde. Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadrismus und in der deutschen SA* (Keulen /Weimar 2009).

Reimann, Gunter, *Vampire economy. Doing business under fascism*, (Mises Institute, printed on demand 2014).

Ribeiro de Meneses, Filipe, *Salazar. A political biography* (Abingdon, Oxford 2023).

Riley, Dylan, *The civic foundations of fascism in Europe. Italy, Spain, and Romania, 1870-1945* (Baltimore 2010).

Rodríguez Jiménez, José Luis, *La extrema derecha española en el siglo XX* (Madrid 1997).

Rogger, Hans en Eugen Weber, eds., *The European right. A historical profile* (Berkeley /Los Angeles 1965).

Rosdolsky, Roman, 'Friedrich Engels und das Problem der 'geschichtslosen Völker'. Die Nationalitätenfrage in der Revolution 1848 - 1849 im Lichte der « Neuen Rheinischen Zeitung», *Archiv für Sozialgeschichte* 4 (1964) 87-282). Oorspronkelijk verschenen in 1929 als *Das Problem der geschichtslosen Völker bei K. Marx und F. Engels*.

Rossol, Nadine en Benjamin Ziemann, eds., *Aufbruch und Abgründe. Das Handbuch der Weimarer Republik* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2021). Er bestaat ook een Engelse versie onder de titel *Oxford Handbook of the Weimar Republic* (Oxford 2021).

Rossoliński-Liebe, Grzegorz, *Stepan Bandera: The life and afterlife of an Ukrainian nationalist: Fascism, genocide and cult* (Stuttgart 2014).

Rossoliński-Liebe, Grzegorz, 'Der europäische Faschismus und der ukrainische Nationalismus. Verflechtungen, Annäherungen und Wechselbeziehungen', *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 65, 2 (2017) 153-169.

https://www.researchgate.net/publication/316878301_Der_europaische_Faschismus_und_der_ukrainische_Nationalismus_Verflechtungen_Annäherungen_und_Wechselbeziehungen

Rossoliński-Liebe, Grzegorz, 'Verflochtene Geschichten. Stepan Bandera, der ukrainische Nationalismus und der transnationale Faschismus' in: *Aus Politik und Zeitgeschichte, (Anti-)Faschismus* 67, 42-43 (2017) 12-22. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/257664/verflochtene-geschichten/>

Rossoliński-Liebe, Grzegorz, 'Inter-fascist conflicts in East Central Europe: The Nazis, the "Austrofascists", the Iron Guard, and the Organization of Ukrainian Nationalists' in: *Bauerkämpfer en*

Rossoliński-Liebe, *Fascism without borders*, 168-191.

Ryback, Timothy, *Takeover: Hitler's final rise to power* (New York 2024).

Sakmyster, Thomas, *Hungary's admiral on horseback. Miklós Horthy, 1918-1944* (Boulder 1994).

Saluppo, Alessandro, 'Paramilitary violence and fascism: Imaginaries and practices of squadismo, 1919-1925', *Contemporary European History* 29, 3 (2020) 289-308.

Sanfey, Michael, 'On Salazar and Salazarism', *Studies. An Irish Quarterly Review* 92, nr 368 (2003) 405-411.

Schaller, Helmut, *Der Nationalsozialismus und die slawische Welt* (Regensburg 2002).

Schanetzky, Tim, „Kanonen statt Butter“. *Wirtschaft und Konsum im Dritten Reich* (München 2015).

Schirmacher, Thomas, 'Hitlers Ablehnung von Humanität und Menschenrechten', *IIRF Bulletin* 1, 1 (2012) 1-21.

https://www.thomasschirmacher.info/wp-content/uploads/2018/01/iirf_bulletin_2011_1b.pdf

Schivelbusch, Wolfgang, *Three New Deals: Reflections on Roosevelt's America, Mussolini's Italy, and Hitler's Germany, 1933-1939* (New York 2006).

Schmitt, Oliver Jens, *Capitan Codreanu. Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers* (Wenen 2016).

Schmitt, Oliver Jens, 'Wer waren die rumänischen Legionäre? Eine Fallstudie zu faschistischen Kadern im Umland von Bukarest 1927 bis 1941', *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 64, 3 (2016) 419-448.

Schnapp, Jeffrey, ed., *A primer of Italian fascism* (Lincoln Nebraska 2000).

Schoenbaum, David, *Hitler's social revolution. Class and status in Nazi Germany, 1933-1939* (New York /Londen 1966).

Sesma, Nicolás, *Ni una, ni grande, ni libre. La dictadura franquista* (Barcelona 2024).

Shirer, William, *The rise and fall of the Third Reich* (New York 1960). Ik gebruikte de Fawcett Publication Pocket editie.

Sieferle, Rolf Peter, *Die Konservative Revolution. Fünf Biographische Skizzen* (Frankfurt am Main 1995).

Siemens, Daniel, *Stormtroopers. A new history of Hitler's Brownshirts* (New Haven /Londen 2017).

Silvennoinen, Oula, 'Home, Religion, Fatherland': Movements of the radical right in Finland', *Fascism*, 4, 2 (2015) 134-154. https://brill.com/view/journals/fasc/4/2/article-p134_4.xml

Slaa, Robin te, en Edwin Klijn, *De NSB. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935* (Amsterdam 2009).

--, *De NSB Deel 2: Twee werelden botsen, 1936-1940* (Amsterdam 2021).

Snowden, Frank, 'On the social origins of agrarian fascism in Italy', *European Journal of sociology/ Archives Européennes de Sociologie/ Europäisches Archiv für Soziologie* 13, 2 (1972) 268-295.

Snyder, Timothy, *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin* (New York 2010).

Solonari, Vladimir, *Purifying the nation. Population exchange and ethnic cleansing in Nazi-allied Romania* (Washington /Baltimore 2010).

Steinweis, Alan, *The people's dictatorship. A history of Nazi Germany* (Cambridge 2023).

Stern, Fritz, *The politics of cultural despair. A study in the rise of German ideology* (Berkeley /Los Angeles 1963).

Sternhell, Zeev, *La droite révolutionnaire. Les origines françaises du fascisme, 1885-1914* (Parijs 1978).

Sternhell, Zeev, *Ni droite ni gauche. L'idéologie fasciste en France* (Parijs 1983).

Sternhell, Zeev, *Les anti-Lumières. Une tradition du XVIIIe siècle à la Guerre Froide* (Parijs 2006).

Stokes, Gale, 'The social origins of East European politics' in: Daniel Chirot, ed., *The origins of backwardness in Eastern Europe: economics and politics from the Middle Ages until the early twentieth century* (Berkeley 1989) 210-252.

Hughes, Henry Stuart, *Consciousness and society. The reorientation of European social thought*. (first edition; New York 1958).

Szele, Áron, *The Arrow Cross. The ideology of Hungarian fascism. A conceptual approach* (Budapest 2015).

Szöllösi-Janze, Margrit, 'Horthy-Ungarn und die Pfeilkreuzlerbewegung', *Geschichte und Gesellschaft* 12, 2 (1986) 163-182.

Szöllösi-Janze, Margrit, *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft* (Oldenbourg 1989).

<https://www.degruyter.com/document/doi/10.1524/9783486595567.101/html>

Tálos, Emmerich en Wolfgang Neugebauer, ed., *Austrofascismus. Politik - Ökonomie - Kultur, 1933-1938* (Wenen 2005).

Thamer, Hans-Ulrich, *Die NSDAP. Von der Gründung bis zum Ende des Dritten Reiches* (München 2020).

Thomàs, Joan Maria, 'José Antonio Primo de Rivera y el Frente Popular', *Historia y Política* 41, 1 (2019) 153-174.

Tooze, Adam, *The wages of destruction. The making and breaking of the Nazi economy* (London 2006).

Townson, Nigel, *The Penguin History of Modern Spain, 1898 to the present* (London 2024).

Turner, Jr., Henry Ashby, *German big business and the rise of Hitler* (New York /Oxford 1985).

Turner, Jr., Henry Ashby, *Hitler's thirty days to power. January 1933* (Reading Mass. 1996).

Turner, Jr., Henry Ashby, 'The myth of Chancellor Von Schleichers Querfront strategy', *Central European History* 41, 4 (2008) 673-681.

Vander Zanden, James W., 'Pareto and fascism reconsidered', *The American Journal of Economics and Sociology* 19, 4 (1960) 399-411.

Vries, Peer, 'De Tweede Republiek en de Burgeroorlog, 1931-1939' in: Raymond Fagel en Eric Storm, eds., *Het land van Don Quichot. De Spanjaarden en hun geschiedenis* (Amsterdam 2011) 254-291.

Vries, Peer, 'Het Spanje van Franco, 1939-1975' in: Raymond Fagel en Eric Storm, eds., *Het land van Don Quichot. De Spanjaarden en hun geschiedenis* (Amsterdam 2011) 292-322.

Waite, Robert, *Vanguard of Nazism. The free corps movement in postwar Germany, 1918-1923* (New York 1952).

Weber, Eugen, 'Nationalism, socialism, and national-socialism in France', *French Historical Studies* 2, 3 (1962) 273-307.

Weber, Max, *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik. Akademische Antrittsrede* (Freiburg 1895).

<http://www.zeno.org/Soziologie/M/Weber,+Max/Schriften+zur+Politik/Der+Nationalstaat+und+die+Volkswirtschaftspolitik>,

Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehende Soziologie*, talloze drukken. Ik gebruikte de vijfde herziene uitgave bezorgd door Johannes Winckelmann (Tübingen 1972).

Weber, Max, *Politik als Beruf*. Talloze edities. Ik gebruikte de Reclam editie Stuttgart 1992.

Winkler, Heinrich August, *Weimar 1918-1933, Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie* (München 2024).

Winock, Michel, *Nationalisme, antisémitisme et fascisme en France* (Parijs 1982).

Winock, Michel, 'Revisiting French fascism. La Rocque and the Croix de Feu', *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 90, 2 (2006) 3-27.

Woller, Hans, *Mussolini. De eerste fascist* (Amsterdam 2021). Oorspronkelijk in het Duits, München 2019.

Wright, Chris, Reflections on Fascism

https://www.academia.edu/38706315/Reflections_on_Fascism?auto=download&email_work_card=download-paper

Zahra, Tara, *Against the world. Anti-globalism and mass politics between the World Wars* (New York 2024).

Zitelmann, Rainer, *Hitler: Selbstverständnis eines Revolutionärs* (zesde uitgebreide druk; Reinbek 2024).

Interessant voor anekdotes over Hitler's rijkdom

<https://generationen-gespräch.de/hitlers-millionen-wie-sich-der-fuehrer-an-deutschland-bereicherte/>

Interessant om te zien hoe Hitler zijn aanhang beloonde

<https://www.spiegel.de/geschichte/kassenbuch-aus-dem-dritten-reich-a-947417.html>

Historische documenten

1. Postulates and Programme of the Fasci di Combattimento, 1-5
2. "The Doctrine of Fascism", Benito Mussolini, 1932, 6-15
3. Das 25-Punkte-Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (Duits en Engels) 16-20
4. De Korneuburger Eid, 21
5. The Twenty-seven Point Program of the Falange, 1934, 22-24
6. Heinrich Himmler über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten 15.05.1940, 25-26

1. Postulates and Programme of the Fasci di Combattimento

The founding 1919 programme of Benito Mussolini's **Fasci di Combattimento** and the revised postulates adopted at its 2nd Congress of May 1920

Following on from the formal founding of the *Fasci di Combattimento* at San Sepolcro in March 1919, the nascent Fascist movement began to come into its own, beginning its first organized attempts at street activism and engaging in its first violent raids against the Milan offices of Socialist newspaper *Avanti!* (of which Mussolini had previously been editor). At this point the closest thing the *Fasci* had to an official platform was contained in Mussolini's San Sepolcro speeches; there was thus a need to publish a proper statement, an actual organized platform which would clearly spell out the Fascists' goals and worldview. The result was the famous 1919 programme, first published in Mussolini's newspaper *Il Popolo d'Italia* on June 6 and later distributed to the membership in manifesto format. This programme is fairly well-known today, mostly for its more moderate and 'left-wing' demands – as with the San Sepolcro speeches, its content reflected that Fascism was still for all intents and purposes mostly just a political expression of national-syndicalist ideals. Two events helped shift this stance further 'right' over the next year: the collapse of d'Annunzio's rule in Fiume (transferring many of his supporters to Mussolini), and most especially the devastating results of the 1919 general election, where the Fascists were almost crippled as a result of their embarrassing rout by the Socialists and the Catholic *Popolari*. When the *Fasci* met in Milan for their 2nd Congress in May, 1920, there was thus an identified need to address and refine their existing programme in recognition of its inability to garner support. While Mussolini warned the delegates in a speech against drifting into conservatism and alienation from the workers, he and the other Fascists nonetheless voted in favor of adopting the Postulates outlined further below, with the movement adopting a more 'flexible' stance on issues such

as republicanism, the Church, and industry. As Mussolini put it in a speech to the Congress: "*We must not sink the bourgeois ship, but get inside it and expel its parasitic elements.*" This new approach would prove a tactical success - by the end of 1921 a movement which had been almost wiped out by the 1919 election loss had swelled to a vital 250,000 members.

**Programme
of the
Italian Fasci di Combattimento
Central Committee**

First published in Il Popolo d'Italia, June 6, 1919
Italians!

This is the national program of a movement that is soundly Italian.

Revolutionary, because it is antidogmatic and antidemagogic; strongly innovative, because it ignores a priori objections.

We regard the success of the revolutionary war as standing above everything and everybody.

The other problems – bureaucracy, administration, judiciary, school system, colonies, etc. – we shall consider after we have created a new ruling class.

Consequently, WE INSIST UPON:

For the political problem:

(a) Universal suffrage with a system of voting by list, with proportional representation, and woman suffrage and eligibility for office.

(b) Reduction of the age of voters to eighteen years; and that of eligibility for membership in the Chamber of Deputies to twenty-five years.

(c) Abolition of the Senate.

(d) Convocation of a National Assembly to sit for three years, *its primary task to be the establishment of a new constitutional structure for the state.*

(e) *Formation of National Technical Councils* for labor, industry, transportation, public health, communications, etc., to be elected by either professional or trades collectivities, and provided with legislative powers and the right to elect a Commissioner General who shall have the powers of a Minister.

For the social problem:

WE INSIST UPON:

(a) Prompt promulgation of a state law that makes compulsory for *all workers* an eight-hour working day.

(b) Minimum wage scales.

(c) *Participation of workers' representatives in the technical management of industry.*

(d) Transfer to such proletarian organizations as are morally and technically qualified for it the responsibility for operating industries and public services.

(e) Prompt and complete satisfaction of the claims of the railroad workers and all employees in the transportation industry.

(f) Appropriate revision of the draft law regarding insurance for sickness and old age, and reduction of the presently proposed age eligibility from sixty-five to fifty-five.

For the military problem:

WE INSIST UPON:

(a) *Creation of a National Militia*, with short periods of training, and designed purely for a defensive role.

(b) Nationalization of all arms and munitions factories.

(c) A foreign policy calculated to improve Italy's position in the peaceful competition of the civilized nations.

For the financial problem:

WE INSIST UPON:

(a) A heavy and progressive tax on capital which would take the form of a meaningful PARTIAL EXPROPRIATION of all kinds of wealth.

(b) *Confiscation of all the properties belonging to religious congregations* and abolition of all the revenues of episcopal sees, which at present constitute an enormous burden on the nation while serving as a prerogative for a few privileged persons.

(c) Revision of all contracts for supplying war matériel, and confiscation of 85 per cent of war profits.

Postulates of the Fascist Programme

Decided at the 2nd Congress of the Fasci di Combattimento

Milan, May 24-25, 1920

The Fasci di Combattimento do not intend – in the present historical situation – to become a new party. Thus, they do not feel tied to any particular doctrinal form, nor to any traditional dogma. The intangible, shifting, complex currents of thought as well as the almost daily modifications of tactics that are necessitated by the reality of the situation cannot be reduced to narrow, artificial formulas.

The broad lines of the immediate tasks that confront the Fasci di Combattimento can be sketched under the following major headings: –*Support for our recent national war.* –*Winning the peace.* – *Resistance and opposition to the theoretical and practical degenerations of politically oriented socialism.*

AGAINST POLITICAL PARASITISM

With the hope of mobilizing all our national energies to win the peace, the Fasci di Combattimento express their disgust for those men and agencies of the political bourgeoisie who have shown that they are incapable of handling domestic and foreign problems, that they are hostile to every profound renovation and to every spontaneous recognition of popular rights, and that they are inclined to make only those concessions that are dictated by calculations of parliamentary advantage.

FOR A BOURGEOISIE OF LABOR

The Fasci recognize the very great value of the “bourgeoisie of labor,” which in all fields of human endeavor (from that of industry and agriculture to that of science and of the professions) constitutes a

precious and indispensable element for bringing about progressive development and the triumph of national aspirations.

AGAINST THE DEGENERATIONS OF THE LABOR STRUGGLE

The Fasci di Combattimento, which are anxious to support the moral improvement of the proletariat and to help in the establishment of syndical organizations that will increase the self-consciousness of labor, feel that it is their duty to maintain an attitude of staunch opposition to those labor struggles in which strictly economic goals are submerged and confused by considerations of pure demagoguery.

THE PROBLEM OF THE KIND OF REGIME

For the Fasci di Combattimento the question of what kind of regime the country should have is subordinate to the present and future moral and material interests of the nation, as understood both in its present situation and in its historic destiny. Thus they express no prejudice either for or against existing constitutions.

OUR POSTULATES OF A FINANCIAL CHARACTER

- (a) A heavy, extraordinary tax of a progressive character on capital, which will assume the form of real but partial expropriation of all the wealth, and which will be paid within a very short period of time;
- (b) The confiscation of all properties belonging to religious congregations and the abolition of all the revenues of episcopal sees, which at present constitute an enormous burden on the nation while serving as a prerogative for a few privileged persons;
- (c) Revision of all contracts for supplying war matériel, and the confiscation of those excess war profits that are left unproductive.

THE FASCI AND LABOR ORGANIZATIONS

The Fasci express their sympathy and intention of supporting every initiative of those minority groups of the proletariat who seek to harmonize the safeguarding of their class interests with the interests of the nation. With respect to syndical tactics, they advise the proletariat to make use of whatever forms of struggle assure the development of the whole and the well-being of the various producers, without any special prejudices and without any dogmatic exclusiveness.

FOR AN ECONOMY OF MAXIMUM PRODUCTION

In contrast to theological proposals for reconstructing the economy on a rigidly collectivist basis, the Fasci di Combattimento assume a realistic position and do not express approval of any particular form of self-management. Instead, they declare their support for whatever system guarantees maximum production and maximum prosperity, whether it be individualist, collectivist, or something else.

OUR DEMANDS FOR SAFEGUARDING THE PROLETARIAT

- (a) The prompt promulgation of a national law that will impose an eight-hour day for all kinds of labor;

- (b) Representation of workers in industrial management, but restricted to matters regarding personnel;
- (c) Transfer to such proletarian organizations as are morally and technically qualified for it the responsibility for managing industries and public utilities;
- (d) Formation of National Technical Councils of Labor, composed of representatives from industry, agriculture and transportation, intellectual labor, public health, communications, etc., to be elected by the professional and trades bodies and endowed with legislative powers.

FOR THE MILITARY PROBLEM

The Fasci di Combattimento call for the institution of a National Militia, with short periods of training and designed purely for a defensive role; and for the immediate acceptance of all the demands set forth by the associations of ex-soldiers and wounded veterans, to whom we express in a clear-cut and tangible manner the fatherland's gratitude.

THE MEANS OF STRUGGLE OF THE FASCI DI COMBATTIMENTO

Regarding tactics to be adopted in support of the above program, the Fasci Italiani di Combattimento reserve the right to make contacts and agreements, as the situation requires, with all those groups and parties who occupy the same ground in their fight against demagoguery, bureaucracy, and plutocracy, and in favor of creating all kinds of forces for national reconstruction.

Taken from Charles F. Delzell's *Mediterranean Fascism, 1919-1945* (1940), Walker & Co

2. "The Doctrine of Fascism" (1932)

by Benito Mussolini

Like all sound political conceptions, Fascism is action and it is thought; action in which doctrine is immanent, and doctrine arising from a given system of historical forces in which it is inserted, and working on them from within. It has therefore a form correlated to contingencies of time and space; but it has also an ideal content which makes it an expression of truth in the higher region of the history of thought. There is no way of exercising a spiritual influence in the world as a human will dominating the will of others, unless one has a conception both of the transient and the specific reality on which that action is to be exercised, and of the permanent and universal reality in which the transient dwells and has its being. To know men, one must know man; and to know man one must be acquainted with reality and its laws. There can be no conception of the State which is not fundamentally a conception of life: philosophy or intuition, system of ideas evolving within the framework of logic or concentrated in a vision or a faith, but always, at least potentially, an organic conception of the world.

Thus, many of the practical expressions of Fascism, such as party organization, system of education, and discipline can only be understood when considered in relation to its general attitude toward life. A spiritual attitude. Fascism sees in the world not only those superficial, material aspects in which man appears as an individual, standing by himself, self-centred, subject to natural law, which instinctively urges him toward a life of selfish momentary pleasure; it sees not only the individual but the nation and the country; individuals and generations bound together by a moral law, with common traditions and a mission which suppressing the instinct for life closed in a brief circle of pleasure, builds up a higher life, founded on duty, a life free from the limitations of time and space, in which the individual, by self-sacrifice, the renunciation of self-interest, by death itself, can achieve that purely spiritual existence in which his value as a man consists.

The conception is therefore a spiritual one, arising from the general reaction of the century against the materialistic positivism of the 19th century. Anti- positivistic but positive; neither sceptical nor agnostic; neither pessimistic nor supinely optimistic as are, generally speaking, the doctrines (all negative) which place the centre of life outside man; whereas, by the exercise of his free will, man can and must create his own world.

Fascism wants man to be active and to engage in action with all his energies; it wants him to be manfully aware of the difficulties besetting him and ready to face them. It conceives of life as a struggle in which it behoves a man to win for himself a really worthy place, first of all by fitting himself (physically, morally, intellectually) to become the implement required for winning it. As for the individual, so for the nation, and so for mankind. Hence the high value of culture in all its forms (artistic, religious, scientific) and the outstanding importance of education. Hence also the essential value of work, by which man subjugates nature and creates the human world (economic, political, ethical, and intellectual).

This positive conception of life is obviously an ethical one. It invests the whole field of reality as well as the human activities which master it. No action is exempt from moral judgment; no activity can be despoiled of the value which a moral purpose confers on all things. Therefore life, as conceived of by the Fascist, is serious, austere, and religious; all its manifestations are poised in a world sustained by moral forces and subject to spiritual responsibilities. The Fascist disdains an "easy" life.

The Fascist conception of life is a religious one, in which man is viewed in his immanent relation to a higher law, endowed with an objective will transcending the individual and raising him to conscious membership of a spiritual society. "Those who perceive nothing beyond opportunistic considerations in the religious policy of the Fascist regime fail to realize that Fascism is not only a system of government but also and above all a system of thought.

In the Fascist conception of history, man is man only by virtue of the spiritual process to which he contributes as a member of the family, the social group, the nation, and in function of history to which all nations bring their contribution. Hence the great value of tradition in records, in language, in customs, in the rules of social life. Outside history man is a nonentity. Fascism is therefore opposed to all individualistic abstractions based on eighteenth century materialism; and it is opposed to all Jacobinistic utopias and innovations. It does not believe in the possibility of "happiness" on earth as conceived by the economic literature of the 18th century, and it therefore rejects the theological notion that at some future time the human family will secure a final settlement of all its difficulties. This notion runs counter to experience which teaches that life is in continual flux and in process of evolution. In politics Fascism aims at realism; in practice it desires to deal only with those problems which are the spontaneous product of historic conditions, and which find or suggest their own solutions. Only by entering into the process of reality and taking possession of the forces at work within it, can man act on man and on nature.

Anti-individualistic, the Fascist conception of life stresses the importance of the State and accepts the individual only in so far as his interests coincide with those of the State, which stands for the conscience and the universal, will of man as a historic entity. It is opposed to classical liberalism which arose as a reaction to absolutism and exhausted its historical function when the State became the expression of the conscience and will of the people. Liberalism denied the State in the name of the individual; Fascism reasserts the rights of the State as expressing the real essence of the individual. And if liberty is to be the attribute of living men and not of abstract dummies invented by individualistic liberalism, then Fascism stands for liberty, and for the only liberty worth having, the liberty of the State and of the individual within the State. The Fascist conception of the State is all embracing; outside of it no human or spiritual values can exist, much less have value. Thus understood, Fascism, is totalitarian, and the Fascist State - a synthesis and a unit inclusive of all values - interprets, develops, and potentates the whole life of a people.

No individuals or groups (political parties, cultural associations, economic unions, social classes) outside the State. Fascism is therefore opposed to Socialism to which unity within the State (which amalgamates classes into a single economic and ethical reality) is unknown, and which sees in history nothing but the class struggle. Fascism is likewise opposed to trade unionism as a class weapon. But when brought within the orbit of the State, Fascism recognizes the real needs which gave rise to socialism and trade unionism, giving them due weight in the guild or corporative system in which divergent interests are coordinated and harmonized in the unity of the State.

Grouped according to their several interests, individuals form classes; they form trade-unions when organized according to their several economic activities; but first and foremost, they form the State, which is no mere matter of numbers, the sum of the individuals forming the majority. Fascism is therefore opposed to that form of democracy which equates a nation to the majority, lowering it to the level of the largest number; but it is the purest form of democracy if the nation be considered as it should be from the point of view of quality rather than quantity, as an idea, the mightiest because the most ethical, the most coherent, the truest, expressing itself in a people as the conscience and will of the few, if not, indeed, of one, and ending to express itself in the conscience and the will of the mass, of the whole group ethnically moulded by natural and historical conditions into a nation, advancing, as one conscience and one will, along the same line of development and spiritual formation. Not a race, nor a geographically defined region, but a people, historically perpetuating itself; a multitude unified by an idea and imbued with the will to live, the will to power, self-consciousness, personality.

In so far as it is embodied in a State, this higher personality becomes a nation. It is not the nation which generates the State; that is an antiquated naturalistic concept which afforded a basis for 19th century publicity in favor of national governments. Rather is it the State which creates the nation, conferring volition and therefore real life on a people made aware of their moral unity.

The right to national independence does not arise from any merely literary and idealistic form of self-consciousness; still less from a more or less passive and unconscious *de facto* situation, but from an active, self-conscious, political will expressing itself in action and ready to prove its rights. It arises, in short, from the existence, at least *in fieri*, of a State. Indeed, it is the State which, as the expression of a universal ethical will, creates the right to national independence.

A nation, as expressed in the State, is a living, ethical entity only in so far as it is progressive.

Inactivity is death. Therefore, the State is not only Authority which governs and confers legal form and spiritual value on individual wills, but it is also Power which makes its will felt and respected beyond its own frontiers, thus affording practical proof of the universal character of the decisions necessary to ensure its development. This implies organization and expansion, potential if not actual. Thus, the State equates itself to the will of man, whose development cannot be checked by obstacles and which, by achieving self-expression, demonstrates its infinity.

The Fascist State, as a higher and more powerful expression of personality, is a force, but a spiritual one. It sums up all the manifestations of the moral and intellectual life of man. Its functions cannot therefore be limited to those of enforcing order and keeping the peace, as the liberal doctrine had it. It is no mere mechanical device for defining the sphere within which the individual may duly exercise his supposed rights. The Fascist State is an inwardly accepted standard and rule of conduct, a discipline of the whole person; it permeates the will no less than the intellect. It stands for a principle which becomes the central motive of man as a member of civilized society, sinking deep down into his personality; it dwells in the heart of the man of action and of the thinker, of the artist and of the man of science: soul of the soul.

Fascism, in short, is not only a lawgiver and a founder of institutions, but an educator and a promoter of spiritual life. It aims at refashioning not only the forms of life but their content - man, his character, and his faith. To achieve this purpose it enforces discipline and uses authority, entering into the soul and ruling with undisputed sway. Therefore, it has chosen as its emblem the Lictor's rods, the symbol of unity, strength, and justice.

POLITICAL AND SOCIAL DOCTRINE

When in the now distant March of 1919, speaking through the columns of the *Popolo d'Italia* I summoned to Milan the surviving interventionists who had intervened, and who had followed me ever since the foundation of the Fascist of revolutionary action in January 1915, I had in mind no specific doctrinal program. The only doctrine of which I had practical experience was that of socialism, from until the winter of 1914 - nearly a decade. My experience was that both of a follower and a leader, but it was not doctrinal experience. My doctrine during that period had been the doctrine of action. A uniform, universally accepted doctrine of Socialism had not existed since 1905, when the revisionist movement, headed by Bernstein, arose in Germany, countered by the formation, in the see-saw of tendencies, of a left revolutionary movement which in Italy never quitted the field of phrases, whereas, in the case of Russian socialism, it became the prelude to Bolshevism.

Reformism, revolutionism, centrism, the very echo of that terminology is dead, while in the great river of Fascism one can trace currents which had their source in Sorel, Peguy, Lagardelle of the *Movement Socialists*, and in the cohort of Italian syndicalist who from 1904 to 1914 brought a new note into the Italian socialist environment - previously emasculated and chloroformed by fornicating with Giolitti's party - a note sounded in Olivetti's *Pagine Libere*, Orano's *Lupa*, Enrico Leone's *Divenirs Socials*. When the war ended in 1919 Socialism, as a doctrine, was already dead; it continued to exist only as a grudge, especially in Italy where its only chance lay in inciting to reprisals against the men who had willed the war and who were to be made to pay for it.

The *Popolo d'Italia* described itself in its subtitle as the daily organ of fighters and producers. The word producer was already the expression of a mental trend. Fascism was not the nursling of a doctrine previously drafted at a desk; it was born of the need of action and was action; it was not a party but, in the first two years, an anti-party and a movement. The name I gave the organization fixed its character. Yet if anyone cares to reread the now crumpled sheets of those days giving an account of the meeting at which the Italian *Fasci di combattimento* were founded, he will find not a doctrine but a series of pointers, forecasts, hints which, when freed from the inevitable matrix of contingencies, were to develop in a few years' time into a series of doctrinal positions entitling Fascism to rank as a political doctrine differing from all others, past or present.

If the bourgeoisie - I then said - believe that they have found in us their lightening-conductors, they are mistaken. We must go towards the people.... We wish the working classes to accustom themselves to the responsibilities of management so that they may realize that it is no easy matter to run a business... We will fight both technical and spiritual rear-guardism.... Now that the succession of the regime is open, we must not be fainthearted. We must rush forward; if the present regime is to be superseded, we must take its place. The right of succession is ours, for we urged the country to enter the war and we led it to victory... The existing forms of political representation cannot satisfy us; we want direct representation of the several interests.... It may be objected that this program implies a return to the guilds (*corporazioni*). No matter! I therefore hope this assembly will accept the economic claims advanced by national syndicalism

Is it not strange that from the very first day, at Piazza San Sepolcro, the word "guild" (*corporazione*) was pronounced, a word which, as the Revolution developed, was to express one of the basic legislative and social creations of the regime?

The years preceding the March on Rome cover a period during which the need of action forbade delay and careful doctrinal elaborations. Fighting was going on in the towns and villages. There were discussions but ... there was something more sacred and more important.... death.... Fascists knew how to die. A doctrine - fully elaborated, divided up into chapters and paragraphs with annotations, may have been lacking, but it was replaced by something far more decisive, - by a faith. All the same, if with the help of books, articles, resolutions passed at congresses, major and minor speeches, anyone should care to revive the memory of those days, he will find, provided he knows how to seek and select, that the doctrinal foundations were laid while the battle was still raging. Indeed, it was during those years that Fascist thought armed, refined itself, and proceeded ahead with its organization. The problems of the individual and the State; the problems of authority and liberty; political, social, and more especially national problems were discussed; the conflict with liberal, democratic, socialistic, Masonic doctrines and with those of the Partito Popolare, was carried on at the same time as the punitive expeditions. Nevertheless, the lack of a formal system was used by disingenuous adversaries as an argument for proclaiming Fascism incapable of elaborating a doctrine at the very time when that doctrine was being formulated - no matter how tumultuously, - first, as is the case with all new ideas, in the guise of violent dogmatic negations; then in the more positive guise of constructive theories, subsequently incorporated, in 1926, 1927, and 1928, in the laws and institutions of the regime.

Fascism is now clearly defined not only as a regime but as a doctrine. This means that Fascism, exercising its critical faculties on itself and on others, has studied from its own special standpoint and judged by its own standards all the problems affecting the material and intellectual interests now causing such grave anxiety to the nations of the world, and is ready to deal with them by its own policies.

First of all, as regards the future development of mankind, and quite apart from all present political considerations. Fascism does not, generally speaking, believe in the possibility or utility of perpetual

peace. It therefore discards pacifism as a cloak for cowardly supine renunciation in contradistinction to self-sacrifice. War alone keys up all human energies to their maximum tension and sets the seal of nobility on those peoples who have the courage to face it. All other tests are substitutes which never place a man face to face with himself before the alternative of life or death. Therefore, all doctrines which postulate peace at all costs are incompatible with Fascism. Equally foreign to the spirit of Fascism, even if accepted as useful in meeting special political situations - are all internationalistic or League superstructures which, as history shows, crumble to the ground whenever the heart of nations is deeply stirred by sentimental, idealistic or practical considerations. Fascism carries this anti-pacifistic attitude into the life of the individual. "I don't care a damn" (*me ne frego*) - the proud motto of the fighting squads scrawled by a wounded man on his bandages, is not only an act of philosophic stoicism, it sums up a doctrine which is not merely political: it is evidence of a fighting spirit which accepts all risks. It signifies new style of Italian life. The Fascist accepts and loves life; he rejects and despises suicide as cowardly. Life as he understands it means duty, elevation, conquest; life must be lofty and full, it must be lived for oneself but above all for others, both near by and far off, present and future.

The population policy of the regime is the consequence of these premises. The Fascist loves his neighbour, but the word neighbour "does not stand for some vague and unseizable conception. Love of one's neighbour does not exclude necessary educational severity; still less does it exclude differentiation and rank. Fascism will have nothing to do with universal embraces; as a member of the community of nations it looks other peoples straight in the eyes; it is vigilant and on its guard; it follows others in all their manifestations and notes any changes in their interests; and it does not allow itself to be deceived by mutable and fallacious appearances.

Such a conception of life makes Fascism the resolute negation of the doctrine underlying so-called scientific and Marxian socialism, the doctrine of historic materialism which would explain the history of mankind in terms of the class struggle and by changes in the processes and instruments of production, to the exclusion of all else.

That the vicissitudes of economic life - discoveries of raw materials, new technical processes, and scientific inventions - have their importance, no one denies; but that they suffice to explain human history to the exclusion of other factors is absurd. Fascism believes now and always in sanctity and heroism, that is to say in acts in which no economic motive - remote or immediate - is at work. Having denied historic materialism, which sees in men mere puppets on the surface of history, appearing and disappearing on the crest of the waves while in the depths the real directing forces move and work, Fascism also denies the immutable and irreparable character of the class struggle which is the natural outcome of this economic conception of history; above all it denies that the class struggle is the preponderating agent in social transformations. Having thus struck a blow at socialism in the two main points of its doctrine, all that remains of it is the sentimental aspiration - old as humanity itself - toward social relations in which the sufferings and sorrows of the humbler folk will be alleviated. But here again Fascism rejects the economic interpretation of felicity as something to be secured socialistically, almost automatically, at a given stage of economic evolution when all will be assured a maximum of material comfort. Fascism denies the materialistic conception of happiness as a possibility and abandons it to the economists of the mid-eighteenth century. This means that Fascism denies the equation: well-being = happiness, which sees in men mere animals, content when they can feed and fatten, thus reducing them to a vegetative existence pure and simple.

After socialism, Fascism trains its guns on the whole block of democratic ideologies and rejects both their premises and their practical applications and implements. Fascism denies that numbers, as such, can be the determining factor in human society; it denies the right of numbers to govern by means of periodical consultations; it asserts the irremediable and fertile and beneficent inequality of men who cannot be levelled by any such mechanical and extrinsic device as universal suffrage. Democratic regimes may be described as those under which the people are, from time to time, deluded into the belief that they exercise sovereignty, while all the time real sovereignty resides in and is exercised by other and sometimes irresponsible and secret forces. Democracy is a kingless regime infested by many kings who are sometimes more exclusive, tyrannical, and destructive than one, even if he be a tyrant. This explains why Fascism - although, for contingent reasons, it was republican in tendency prior to 1922 - abandoned that stand before the March on Rome, convinced that the form of government is no longer a matter of preeminent importance, and because the study of past and present monarchies and past

and present republics shows that neither monarchy nor republic can be judged *sub specie aeternitatis*, but that each stands for a form of government expressing the political evolution, the history, the traditions, and the psychology of a given country.

Fascism has outgrown the dilemma: monarchy v. republic, over which democratic regimes too long dallied, attributing all insufficiencies to the former and proning the latter as a regime of perfection, whereas experience teaches that some republics are inherently reactionary and absolutist while some monarchies accept the most daring political and social experiments.

In one of his philosophic Meditations Renan - who had prefascist intuitions, remarks, "Reason and science are the products of mankind, but it is chimerical to seek reason directly for the people and through the people. It is not essential to the existence of reason that all should be familiar with it; and even if all had to be initiated, this could not be achieved through democracy which seems fated to lead to the extinction of all arduous forms of culture and all highest forms of learning. The maxim that society exists only for the well-being and freedom of the individuals composing it does not seem to be in conformity with nature's plans, which care only for the species and seem ready to sacrifice the individual. It is much to be feared that the last word of democracy thus understood (and let me hasten to add that it is susceptible of a different interpretation) would be a form of society in which a degenerate mass would have no thought beyond that of enjoying the ignoble pleasures of the vulgar."

In rejecting democracy Fascism rejects the absurd conventional lie of political equalitarianism, the habit of collective irresponsibility, the myth of felicity and indefinite progress. But if democracy be understood as meaning a regime in which the masses are not driven back to the margin of the State, and then the writer of these pages has already defined Fascism as an organized, centralized, authoritarian democracy. Fascism is definitely and absolutely opposed to the doctrines of liberalism, both in the political and the economic sphere. The importance of liberalism in the 19th century should not be exaggerated for present day polemical purposes, nor should we make of one of the many doctrines which flourished in that century a religion for mankind for the present and for all time to come. Liberalism really flourished for fifteen years only. It arose in 1830 as a reaction to the Holy Alliance which tried to force Europe to recede further back than 1789; it touched its zenith in 1848 when even Pius IX was a liberal. Its decline began immediately after that year. If 1848 was a year of light and poetry, 1849 was a year of darkness and tragedy. The Roman Republic was killed by a sister republic, that of France. In that same year Marx, in his famous Communist Manifesto, launched the gospel of socialism.

In 1851 Napoleon III made his illiberal *coup d'état* and ruled France until 1870 when he was turned out by a popular rising following one of the severest military defeats known to history. The victor was Bismarck who never even knew the whereabouts of liberalism and its prophets. It is symptomatic that throughout the 19th century the religion of liberalism was completely unknown to so highly civilized a people as the Germans but for one parenthesis which has been described as the "ridiculous parliament of Frankfort" which lasted just one season. Germany attained her national unity outside liberalism and in opposition to liberalism, a doctrine which seems foreign to the German temperament, essentially monarchical, whereas liberalism is the historic and logical anteroom to anarchy. The three stages in the making of German unity were the three wars of 1864, 1866, and 1870, led by such "liberals" as Moltke and Bismarck. And in the upbuilding of Italian unity liberalism played a very minor part when compared to the contribution made by Mazzini and Garibaldi who were not liberals. But for the intervention of the illiberal Napoleon III, we should not have had Lombardy, and without that of the illiberal Bismarck at Sadowa and at Sedan very probably we should not have had Venetia in 1866 and in 1870 we should not have entered Rome. The years going from 1870 to 1915 cover a period which marked, even in the opinion of the high priests of the new creed, the twilight of their religion, attacked by decadentism in literature and by activism in practice. Activism: that is to say nationalism, futurism, fascism.

The liberal century, after piling up innumerable Gordian Knots, tried to cut them with the sword of the world war. Never has any religion claimed so cruel a sacrifice. Were the Gods of liberalism thirsting for blood? Now liberalism is preparing to close the doors of its temples, deserted by the peoples who feel that the agnosticism it professed in the sphere of economics and the indifferentism of which it has given proof in the sphere of politics and morals, would lead the world to ruin in the future as they have done in the past.

This explains why all the political experiments of our day are anti-liberal, and it is supremely ridiculous to endeavour on this account to put them outside the pale of history, as though history were a preserve

set aside for liberalism and its adepts; as though liberalism were the last word in civilization beyond which no one can go.

The Fascist negation of socialism, democracy, liberalism, should not, however, be interpreted as implying a desire to drive the world backwards to positions occupied prior to 1789, a year commonly referred to as that which opened the demo-liberal century. History does not travel backwards. The Fascist doctrine has not taken De Maistre as its prophet. Monarchical absolutism is of the past, and so is ecclesiolatry. Dead and done for are feudal privileges and the division of society into closed, uncommunicating castes. Neither has the Fascist conception of authority anything in common with that of a police -ridden State.

A party governing a nation "totalitarianly" is a new departure in history. There are no points of reference nor of comparison. From beneath the ruins of liberal, socialist, and democratic doctrines, Fascism extracts those elements which are still vital. It preserves what may be described as "the acquired facts" of history; it rejects all else. That is to say, it rejects the idea of a doctrine suited to all times and to all people. Granted that the 19th century was the century of socialism, liberalism, democracy, this does not mean that the 20th century must also be the century of socialism, liberalism, democracy. Political doctrines pass, nations remain. We are free to believe that this is the century of authority, a century tending to the "right," a Fascist century. If the 19th century was the century of the individual (liberalism implies individualism) we are free to believe that this is the "collective" century, and therefore the century of the State. It is quite logical for a new doctrine to make use of the still vital elements of other doctrines. No doctrine was ever born quite new and bright and unheard of. No doctrine can boast absolute originality. It is always connected, it only historically, with those which preceded it and those which will follow it. Thus, the scientific socialism of Marx links up to the utopian socialism of the Fouriers, the Owens, the Saint-Simons; thus, the liberalism of the 19th century traces its origin back to the illuministic movement of the 18th, and the doctrines of democracy to those of the Encyclopaedists. All doctrines aim at directing the activities of men towards a given objective; but these activities in their turn react on the doctrine, modifying and adjusting it to new needs, or outstripping it. A doctrine must therefore be a vital act and not a verbal display. Hence the pragmatic strain in Fascism, its will to power, its will to live, its attitude toward violence, and its value. The keystone of the Fascist doctrine is its conception of the State, of its essence, its functions, and its aims. For Fascism the State is absolute, individuals and groups relative. Individuals and groups are admissible in so far as they come within the State. Instead of directing the game and guiding the material and moral progress of the community, the liberal State restricts its activities to recording results. The Fascist State is wide awake and has a will of its own. For this reason, it can be described as "ethical".

At the first quinquennial assembly of the regime, in 1929, I said, "The Fascist State is not a night watchman, solicitous only of the personal safety of the citizens; nor is it organized exclusively for the purpose of guarantying a certain degree of material prosperity and relatively peaceful conditions of life, a board of directors would do as much. Neither is it exclusively political, divorced from practical realities and holding itself aloof from the multifarious activities of the citizens and the nation. The State, as conceived and realized by Fascism, is a spiritual and ethical entity for securing the political, juridical, and economic organization of the nation, an organization which in its origin and growth is a manifestation of the spirit. The State guarantees the internal and external safety of the country, but it also safeguards and transmits the spirit of the people, elaborated down the ages in its language, its customs, its faith. The State is not only the present; it is also the past and above all the future. Transcending the individual's brief spell of life, the State stands for the immanent conscience of the nation. The forms in which it finds expression change, but the need for it remains. The State educates the citizens to civism, makes them aware of their mission, urges them to unity; its justice harmonizes their divergent interests; it transmits to future generations the conquests of the mind in the fields of science, art, law, human solidarity; it leads men up from primitive tribal life to that highest manifestation of human power, imperial rule. The State hands down to future generations the memory of those who laid down their lives to ensure its safety or to obey its laws; it sets up as examples and records for future ages the names of the captains who enlarged its territory and of the men of genius who have made it famous. Whenever respect for the State declines and the disintegrating and centrifugal tendencies of individuals and groups prevail, nations are headed for decay."

Since 1929 economic and political developments have everywhere emphasized these truths. The importance of the State is rapidly growing. The so-called crisis can only be settled by State action and within the orbit of the State. Where are the shades of the Jules Simons who, in the early days of liberalism proclaimed that the "State should endeavour to render itself useless and prepare to hand in its resignation"? Or of the MacCullochs who, in the second half of last century, urged that the State should desist from governing too much? And what of the English Bentham who considered that all industry asked of government was to be left alone, and of the German Humbolt who expressed the opinion that the best government was a lazy one? What would they say now to the unceasing, inevitable, and urgently requested interventions of government in business? It is true that the second generation of economists was less uncompromising in this respect than the first, and that even Adam Smith left the door ajar - however cautiously - for government intervention in business.

If liberalism spells individualism, Fascism spells government. The Fascist State is, however, a unique and original creation. It is not reactionary but revolutionary, for it anticipates the solution of certain universal problems which have been raised elsewhere, in the political field by the splitting up of parties, the usurpation of power by parliaments, the irresponsibility of assemblies; in the economic field by the increasingly numerous and important functions discharged by trade unions and trade associations with their disputes and ententes, affecting both capital and labor; in the ethical field by the need felt for order, discipline, obedience to the moral dictates of patriotism.

Fascism desires the State to be strong and organic, based on broad foundations of popular support. The Fascist State lays claim to rule in the economic field no less than in others; it makes its action felt throughout the length and breadth of the country by means of its corporative, social, and educational institutions, and all the political, economic, and spiritual forces of the nation, organized in their respective associations, circulate within the State. A State based on millions of individuals who recognize its authority, feel its action, and are ready to serve its ends is not the tyrannical state of a mediaeval lordling. It has nothing in common with the despotic States existing prior to or subsequent to 1789. Far from crushing the individual, the Fascist State multiplies his energies, just as in a regiment a soldier is not diminished but multiplied by the number of his fellow soldiers. The Fascist State organizes the nation, but it leaves the individual adequate elbow room. It has curtailed useless or harmful liberties while preserving those which are essential. In such matters the individual cannot be the judge, but the State only.

The Fascist State is not indifferent to religious phenomena in general nor does it maintain an attitude of indifference to Roman Catholicism, the special, positive religion of Italians. The State has not got a theology, but it has a moral code. The Fascist State sees in religion one of the deepest of spiritual manifestations and for this reason it not only respects religion but defends and protects it. The Fascist State does not attempt, as did Robespierre at the height of the revolutionary delirium of the Convention, to set up a "god" of its own; nor does it vainly seek, as does Bolshevism, to efface God from the soul of man. Fascism respects the God of ascetics, saints, and heroes, and it also respects God as conceived by the ingenuous and primitive heart of the people, the God to whom their prayers are raised.

The Fascist State expresses the will to exercise power and to command. Here the Roman tradition is embodied in a conception of strength. Imperial power, as understood by the Fascist doctrine, is not only territorial, or military, or commercial; it is also spiritual and ethical. An imperial nation, that is to say a nation which directly or indirectly is a leader of others, can exist without the need of conquering a single square mile of territory. Fascism sees in the imperialistic spirit - i.e., in the tendency of nations to expand - a manifestation of their vitality. In the opposite tendency, which would limit their interests to the home country, it sees a symptom of decadence. Peoples who rise or re-arise are imperialistic; renunciation is characteristic of dying peoples. The Fascist doctrine is that best suited to the tendencies and feelings of a people which, like the Italian, after lying fallow during centuries of foreign servitude, are now reasserting itself in the world. But imperialism implies discipline, the coordination of efforts, a deep sense of duty and a spirit of self-sacrifice. This explains many aspects of the practical activity of the regime, and the direction taken by many of the forces of the State, as also the severity which has to be exercised towards those who would oppose this spontaneous and inevitable movement of 20th century Italy by agitating outgrown ideologies of the 19th century, ideologies rejected wherever great experiments in political and social transformations are being dared.

Never before have the peoples thirsted for authority, direction, order, as they do now. If each age has its doctrine, then innumerable symptoms indicate that the doctrine of our age is the Fascist. That it is vital is shown by the fact that it has aroused a faith; that this faith has conquered souls is shown by the fact that Fascism can point to its fallen heroes and its martyrs. Fascism has now acquired throughout the world that universal which belongs to all doctrines which by achieving self-expression represent a moment in the history of human thought.

<https://sisu.edu/faculty/wooda/2B-HUM/Readings/The-Doctrine-of-Fascism.pdf>

3. Das 25-Punkte-Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei [vom 24. Februar 1920]

Das Programm der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei ist ein Zeitprogramm. Die Führer lehnen es ab, nach Erreichung der im Programm aufgestellten Ziele neue aufzustellen, nur zu dem Zweck, um durch künstlich gesteigerte Unzufriedenheit der Massen das Fortbestehen der Partei zu ermöglichen.

1. Wir fordern den Zusammenschluss aller Deutschen auf Grund des Selbstbestimmungsrechtes der Völker zu einem Groß-Deutschland.
2. Wir fordern die Gleichberechtigung des deutschen Volkes gegenüber den anderen Nationen, Aufhebung der Friedensverträge von Versailles und St. Germain.
3. Wir fordern Land und Boden (Kolonien) zur Ernährung unseres Volkes und Ansiedlung unseres Bevölkerungsüberschusses.
4. *Staatsbürger* kann nur sein, wer *Volksgenosse* ist. *Volksgenosse* kann nur sein, wer *deutschen Blutes* ist, ohne Rücksichtnahme auf Konfession. Kein Jude kann daher Volksgenosse sein.
5. Wer nicht Staatsbürger ist, soll nur als Gast in Deutschland leben können und muss unter Fremden-Gesetzgebung stehen.
6. Das Recht, über Führung und Gesetze des Staates zu bestimmen, darf nur dem Staatsbürger zustehen. Daher fordern wir, dass jedes öffentliche Amt, gleichgültig welcher Art, gleich ob im Reich, Land oder Gemeinde nur durch Staatsbürger bekleidet werden darf.
Wir bekämpfen die korrumpierende Parlamentswirtschaft einer Stellenbesetzung nur nach Parteigesichtspunkten ohne Rücksichtnahme auf Charakter und Fähigkeiten.
7. Wir fordern, dass sich der Staat verpflichtet, in erster Linie für die Erwerbs- und Lebensmöglichkeit der Bürger zu sorgen. Wenn es nicht möglich ist, die Gesamtbevölkerung des Staates zu ernähren, so sind die Angehörigen fremden Nationen (Nicht-Staatsbürger) aus dem Reich auszuweisen.
8. Jede weitere Einwanderung Nicht-Deutscher ist zu verhindern. Wir fordern, dass alle Nicht-Deutschen, die seit 2. August 1914 in Deutschland eingewandert sind, sofort zum Verlassen des Reiches gezwungen werden.
9. Alle Staatsbürger müssen gleiche Rechte und Pflichten besitzen.
10. Erste Pflicht jeden Staatsbürgers muss sein, *geistig oder körperlich* zu schaffen. Die Tätigkeit

des Einzelnen darf nicht gegen die Interessen der Allgemeinheit verstoßen, sondern muss im Rahmen des gesamten und zum Nutzen aller erfolgen.

Daher fordern wir:

11. Abschaffung des arbeits- und mühelosen Einkommens.

Brechung der Zinsknechtschaft!

12. Im Hinblick auf die ungeheuren Opfer an Gut und Blut, die jeder Krieg vom Volke fordert, muss die *persönliche Bereicherung durch den Krieg als Verbrechen* am Volke bezeichnet werden. Wir fordern daher restlose Einziehung aller Kriegsgewinne.

13. Wir fordern die *Verstaatlichung* aller (bisher) bereits vergesellschafteten (*Trust*) Betriebe.

14. Wir fordern die Gewinnbeteiligung an Großbetrieben.

15. Wir fordern einen großzügigen Ausbau der Alters-Versorgung.

16. Wir fordern die Schaffung eines gesunden Mittelstandes und seiner Erhaltung, sofortige *Kommunalisierung der Groß-Warenhäuser* und ihre Vermietung zu billigen Preisen an kleine Gewerbetreibende, schärfste Berücksichtigung aller kleinen Gewerbetreibenden bei Lieferung an den Staat, die Länder oder Gemeinden.

17. Wir fordern eine unseren nationalen Bedürfnissen angepasste *Bodenreform*, Schaffung eines Gesetzes zur unentgeltlichen Enteignung von Boden für gemeinnützige Zwecke. Abschaffung des Bodenzinses und Verhinderung jeder Bodenspekulation.

18. Wir fordern den rücksichtslosen Kampf gegen diejenigen, die durch ihre Tätigkeit das Gemein-Interesse schädigen. Gemeine Volksverbrecher, *Wucherer, Schieber* usw. sind *mit dem Tode zu bestrafen*, ohne Rücksichtnahme auf Konfession und Rasse.

19. Wir fordern Ersatz für das der materialistischen Weltordnung dienende römische Recht durch ein deutsches Gemein-Recht.

20. Um jeden fähigen und fleißigen Deutschen das Erreichen höherer Bildung und damit das Einrücken in führende Stellungen zu ermöglichen, hat der Staat für einen gründlichen Ausbau unseres gesamten Volksbildungswesens Sorge zu tragen. Die Lehrpläne aller Bildungsanstalten sind den Erfordernissen des praktischen Lebens anzupassen. Das Erfassen des Staatsgedankens muss bereits mit dem Beginn des Verständnisses durch die Schule (Staatsbürgerkunde) erzielt werden. Wir fordern die Ausbildung geistig besonders veranlagter Kinder armer Eltern ohne Rücksicht auf deren Stand oder Beruf auf Staatskosten.

21. Der Staat hat für die Hebung der Volksgesundheit zu sorgen und durch den *Schutz der Mutter und des Kindes*, durch Verbot der Jugendarbeit, durch Herbeiführung der körperlichen Ertüchtigung mittels gesetzlicher Festlegung einer Turn- und Sportpflicht durch größte Unterstützung aller sich mit körperlicher Jugend-Ausbildung beschäftigenden Vereine.

22. Wir fordern die Abschaffung der Söldnertruppe und die Bildung eines Volksheeres.

23. Wir fordern den gesetzlichen Kampf gegen die bewusste politische Lüge und ihre Verbreitung durch die Presse. Um die Schaffung einer deutschen Presse zu ermöglichen, fordern wir, dass

a) sämtliche Schriftleiter und Mitarbeiter von Zeitungen, die in deutscher Sprache erscheinen, *Volksgenossen* sein müssen.

b) Nichtdeutsche Zeitungen zu ihrem Erscheinen der ausdrücklichen Genehmigung des Staates bedürfen. Sie dürfen nicht in deutscher Sprache gedruckt werden.

c) Jede finanzielle Beteiligung an deutschen Zeitungen oder deren Beeinflussung durch Nicht-Deutsche gesetzlich verboten wird und fordern als Strafe für Übertretungen die Schließung einer solchen Zeitung sowie die sofortige Ausweisung der daran beteiligten Nicht-Deutschen aus dem Reich.

d) Zeitungen, die gegen das Gemeinwohl verstoßen, sind zu verbieten. Wir fordern den gesetzlichen Kampf gegen eine Kunst- und Literaturrechtung, die einen zersetzenden Einfluss auf unser Volksleben ausübt und die Schließung von Veranstaltungen, die gegen vorstehende Forderungen verstoßen.

24. Wir fordern die Freiheit aller religiösen Bekenntnisse im Staat, soweit sie nicht dessen Bestand gefährden oder gegen das Sittlichkeits- und Moralgefühl der germanischen Rasse verstoßen.

Die Partei als solche vertritt den Standpunkt eines *positiven Christentums*, ohne sich konfessionell an ein bestimmtes Bekenntnis zu binden. Sie bekämpft den jüdisch-materialistischen Geist in und außer uns und ist überzeugt, dass eine dauernde Genesung unseres Volkes nur erfolgen kann von innen heraus auf der Grundlage:

Gemeinnutz vor Eigennutz

25. Zur Durchführung alles dessen fordern wir die Schaffung einer starken Zentralgewalt des Reiches. Unbedingte Autorität des politischen Zentralparlaments über das gesamte Reich und seine Organisationen im allgemeinen.

Die Bildung von Stände- und Berufskammern zur Durchführung der vom Reich erlassenen Rahmengesetze in den einzelnen Bundesstaaten.

Gegenüber den verlogenen Auslegungen des Punktes [17](#) durch Gegner der Partei ist noch folgende Feststellung notwendig:^[1]

Da die NSDAP. *auf dem Boden des Privateigentums* steht, ergibt sich von selbst, dass der Passus "Unentgeltliche Enteignung" nur auf die Schaffung gesetzlicher Möglichkeiten Bezug hat, Boden, der auf *unrechtmäßige* Weise erworben wurde oder nicht nach den Gesichtspunkten des Volkswohls verwaltet wird, wenn nötig zu enteignen. Dies richtet sich demgemäß in erster Linie gegen die jüdischen Grundstücksspekulations-Gesellschaften.

The 25 Points of Hitler's Nazi Party, February 1920

1. We demand the union of all Germans in a Great Germany on the basis of the principle of self-determination of all peoples.
2. We demand that the German people have rights equal to those of other nations; and that the Peace Treaties of Versailles and St. Germain shall be abrogated.
3. We demand land and territory (colonies) for the maintenance of our people and the settlement of our surplus population.
4. Only those who are our fellow countrymen can become citizens. Only those who have German blood, regardless of creed, can be our countrymen. Hence no Jew can be a countryman.
5. Those who are not citizens must live in Germany as foreigners and must be subject to the law of aliens.
6. The right to choose the government and determine the laws of the State shall belong only to citizens. We therefore demand that no public office, of whatever nature, whether in the central government, the province, or the municipality, shall be held by anyone who is not a citizen.
We wage war against the corrupt parliamentary administration whereby men are appointed to posts by favor of the party without regard to character and fitness.
7. We demand that the State shall above all undertake to ensure that every citizen shall have the possibility of living decently and earning a livelihood. If it should not be possible to feed the whole population, then aliens (non-citizens) must be expelled from the Reich.
8. Any further immigration of non-Germans must be prevented. We demand that all non-Germans who have entered Germany since August 2, 1914, shall be compelled to leave the Reich immediately.

9. All citizens must possess equal rights and duties.

10. The first duty of every citizen must be to work mentally or physically. No individual shall do any work that offends against the interest of the community to the benefit of all.

Therefore, we demand:

11. That all unearned income, and all income that does not arise from work, be abolished.

12. Since every war imposes on the people fearful sacrifices in blood and treasure, all personal profit arising from the war must be regarded as treason to the people. We therefore demand the total confiscation of all war profits.

13. We demand the nationalization of all trusts.

14. We demand profit-sharing in large industries.

15. We demand a generous increase in old-age pensions.

16. We demand the creation and maintenance of a sound middle-class, the immediate communalization of large stores which will be rented cheaply to small tradespeople, and the strongest consideration must be given to ensure that small traders shall deliver the supplies needed by the State, the provinces and municipalities.

17. We demand an agrarian reform in accordance with our national requirements, and the enactment of a law to expropriate the owners without compensation of any land needed for the common purpose. The abolition of ground rents, and the prohibition of all speculation in land.

18. We demand that ruthless war be waged against those who work to the injury of the common welfare. Traitors, usurers, profiteers, etc., are to be punished with death, regardless of creed or race.

19. We demand that Roman law, which serves a materialist ordering of the world, be replaced by German common law.

20. In order to make it possible for every capable and industrious German to obtain higher education, and thus the opportunity to reach into positions of leadership, the State must assume the responsibility of organizing thoroughly the entire cultural system of the people. The curricula of all educational establishments shall be adapted to practical life. The conception of the State Idea (science of citizenship) must be taught in the schools from the very beginning. We demand that especially talented children of poor parents, whatever their station or occupation, be educated at the expense of the State.

21. The State has the duty to help raise the standard of national health by providing maternity welfare centres, by prohibiting juvenile labor, by increasing physical fitness through the introduction of compulsory games and gymnastics, and by the greatest possible encouragement of associations concerned with the physical education of the young.

22. We demand the abolition of the regular army and the creation of a national (folk) army.

23. We demand that there be a legal campaign against those who propagate deliberate political lies and disseminate them through the press. In order to make possible the creation of a German press, we demand:

(a) All editors and their assistants on newspapers published in the German language shall be German citizens.

(b) Non-German newspapers shall only be published with the express permission of the State. They must not be published in the German language.

(c) All financial interests in or in any way affecting German newspapers shall be forbidden to non-Germans by law, and we demand that the punishment for transgressing this law be the immediate suppression of the newspaper and the expulsion of the non-Germans from the Reich.

Newspapers transgressing against the common welfare shall be suppressed. We demand legal action against those tendencies in art and literature that have a disruptive influence upon the life of our folk, and that any organizations that offend against the foregoing demands shall be dissolved.

24. We demand freedom for all religious faiths in the state, insofar as they do not endanger its existence or offend the moral and ethical sense of the Germanic race.

The party as such represents the point of view of a positive Christianity without binding itself to any one particular confession. It fights against the Jewish materialist spirit within and without, and is convinced that a lasting recovery of our folk can only come about from within on the principle:

COMMON GOOD BEFORE INDIVIDUAL GOOD

25. In order to carry out this program we demand: the creation of a strong central authority in the State, the unconditional authority by the political central parliament of the whole State and all its organizations.

The formation of professional committees and of committees representing the several estates of the realm, to ensure that the laws promulgated by the central authority shall be carried out by the federal states.

The leaders of the party undertake to promote the execution of the foregoing points at all costs, if necessary, at the sacrifice of their own lives.

4. De eed van Korneuburg

“We want to renew Austria completely. We want the Republic of the Heimwehr.

“From every comrade we demand: an unshrinking belief in the mother country, utter fervour of cooperation and a passionate love of homeland. We want to reach for power in the state and reorganize state and economy for the benefit of the entire people.

“We must forget our own interests, must subordinate all the ties and demands of the parties to our objective, because we wish to serve the community of the entire German people.

“We reject Western democratic parliamentarianism and the party state. We want to replace it with the autonomy of the corporations [*Stände*] and strong governance that will not be formed from party representatives, but from leading figures from the major corporations and the most capable and proven men of our popular movement.

“We shall fight against the corruption of our people by the Marxist class struggle and the liberal-capitalist economic system. We want to realize the autonomy of the economy on the basis of occupational groups. We shall overcome the class struggle and establish social dignity and justice.

“We want to increase the prosperity of our people through a native economy of public utility. The state is the embodiment of the nation as a whole; its power and leadership ensure that the corporations remain integrated in the imperatives of the national community.

“May every comrade feel and avow himself to be an upholder of the new German state thinking; may he be prepared to sacrifice property and blood; may he know the three powers: belief in God, his own firm will and the word of his leaders.”¹²

5. The Twenty-seven Point Program of the Falange as published in the newspaper ABC November 1934

NATION - UNITY - EMPIRE

1. We believe in the supreme reality of Spain. The strengthening, elevating, and magnifying of this reality is the urgent collective goal of all Spaniards. Individual, group, and class interests must inexorably give way in order to achieve this goal.
2. Spain has a single destiny in the world. Every conspiracy against this common unity is repulsive. Any kind of separatism is a crime which we shall not pardon. The existing Constitution, to the degree that it encourages disintegration, weakens this common destiny of Spain. Therefore, we demand its annulment in a thundering voice.
3. We have the determination to build an Empire. We affirm that Spain's historic fulfilment lies in Empire. We claim for Spain a pre-eminent position in Europe. We can tolerate neither international isolation nor foreign interference. As regards the countries of Hispanic America, we favor unification of their culture, economic interests and power. Spain will continue to act as the spiritual axis of the Hispanic world as a sign of her pre-eminence in worldwide enterprises.
4. Our armed forces- on land, sea, and in the air- must be kept trained and sufficiently large to assure to Spain at all times its complete independence and a status in the world that befits it. We shall bestow upon our Armed Forces of land, sea, and air all the dignity they merit, and we shall cause their military conception of life to infuse every aspect of Spanish life.
5. Spain shall once more seek her glory and her wealth on the sea lanes. Spain must aspire to become a great maritime power, for reasons of both defence and commerce. We demand for the fatherland equal status with others in maritime power and aerial routes.

STATE - INDIVIDUAL - LIBERTY

6. Our State will be a totalitarian instrument to defend the integrity of the fatherland. All Spaniards will participate in this through their various family, municipal, and syndical roles. There shall be no participation in it by political parties. We shall implacably abolish the system of political parties and all of their consequences- inorganic suffrage, representation of clashing groups, and a Parliament of the type that is all too well known.
7. Human dignity, integrity, and freedom are eternal, intangible values. But one is not really free unless he is a part of a strong and free nation. No one will be permitted to use his freedom against the nation, which is the bulwark of the fatherland's freedom. Rigorous discipline will prevent any attempt to envenom and disunite the Spanish people or to incite them against the destiny of the fatherland.
8. The National-Syndicalist State will permit all kinds of private initiative that are compatible with the collective interest, and it will also protect and encourage the profitable ones.

ECONOMY - LABOUR - CLASS STRUGGLE

9. Our conception of Spain in the economic realm is that of a gigantic syndicate of producers. We shall organize Spanish society corporatively through a system of vertical syndicates for the various field of production, all working toward national economic unity.
10. We repudiate the capitalistic system which shows no understanding of the needs of the people, dehumanizes private property, and causes workers to be lumped together in a shapeless, miserable mass of people who are filled with desperation. Our spiritual and national conception of life also repudiates Marxism. We shall redirect the impetuosity of those working classes who today are led astray by Marxism, and we shall seek to bring them into direct participation in fulfilling the great task of the national state.
11. The National-Syndicalist State will not cruelly stand apart from man's economic struggles, nor watch impassively while the strongest class dominates the weakest. Our regime will eliminate the very roots of class struggle, because all who work together in production shall comprise one single organic entity. We

reject and we shall prevent at all costs selfish interests from abusing others, and we shall halt anarchy in the field of labor relations.

12. The first duty of wealth- and our State shall so affirm- is to better the conditions of the people. It is intolerable that enormous masses of people should live wretchedly while a small number enjoy all kinds of luxuries.

13. The State will recognize private property as a legitimate means for achieving individual, family, and social goals, and will protect it against the abuses of large-scale finance capital, speculators, and money lenders.

14. We shall support the trend toward nationalization of banking services and, through a system of Corporations, the great public utilities.

15. All Spaniards have the right to work. Public agencies must of necessity provide support for those who find themselves in desperate straits. As we proceed toward a totally new structure, we shall maintain and strengthen all the advantages that existing social legislation gives to workers.

16. Unless they are disabled, all Spaniards have the duty to work. The National-Syndicalist State will not give the slightest consideration to those who fail to perform some useful function and who try to live as drones at the expense of the labor of the majority of people.

LAND

17. We must, at all costs, raise the standard of living in the countryside, which is Spain's permanent source of food. To this end, we demand agreement that will bring to culmination without further delay the economic and social reforms of the agricultural sector.

18. Our program of economic reforms will enrich agricultural production by means of the following:
By assuring a minimum remuneration to all agricultural producers.

By demanding that there be restored to the countryside, in order to provide it with an adequate endowment, a portion of that which the rural population is paying to the cities for intellectual and commercial services.

By organizing a truly national system of agricultural credit which will lend money to farmers at low interest against the guarantee of their property and crops and redeem them from usury and local tyrants.

By spreading education with respect to better methods of farming and sheep raising.

By ordering the rational utilization of lands in accordance with their suitability and with marketing possibilities.

By adjusting tariff policy in such a way as to protect agriculture and the livestock industry. By accelerating reclamation projects. By rationalizing the units of cultivation, so as to eliminate wasted latifundia and uneconomic, miniscule plots.

19. Our program of social reforms in the field of agriculture will be achieved:

By redistributing arable land in such a way as to revive family farms and give energetic encouragement to the syndicalization of farm labourers.

By redeeming from misery those masses of people who presently are barely eking out a living on sterile land, and by transferring such people to new and arable lands.

20. We shall undertake a relentless campaign of reforestation and livestock breeding, and we shall punish severely those who resist it. We shall support the compulsory, temporary mobilization of all Spanish youth for this historic goal of rebuilding the national commonwealth.

21. The State may expropriate without indemnity lands of those owners who either acquired them or exploited them illegally.

22. It will be the primary goal of the National-Syndicalist State to rebuild the communal patrimonies of the towns.

NATIONAL EDUCATION - RELIGION

23. It shall be the essential mission of the State to attain by means of rigorous disciplining of education a strong, united national spirit, and to instil in the souls of future generations a sense of rejoicing and pride in the fatherland.

All men shall receive paramilitary training to prepare them for the honour of being enlisted in the National and Popular Army of Spain.

24. Cultural life shall be organized so that no talent will be undeveloped because of insufficient economic means. All who merit it shall be assured ready access to a higher education.

25. Our Movement incorporates the Catholic meaning- of glorious tradition, and especially in Spain- of national reconstruction. The Church and the State will co-ordinate their respective powers so as to permit no interference or activity that may impair the dignity of the State or national integrity.

NATIONAL REVOLUTION

26. Falange Española de las JONS demands a new order, as set forth in the foregoing principles. In the face of the resistance from the present order, it calls for a revolution to implant this new order. Its method of procedure will be direct, bold, and combative. Life signifies the art and science of warfare (militia) and must be lived with a spirit that is purified by service and sacrifice.

27 We shall strive to triumph with the forces subject to our discipline alone. We shall make very few pacts. Only in the final drive for the conquest of the state will the command negotiate necessary collaboration, so long as our predominance is assured.

Eliminated by Franco in April 1937

6. Heinrich Himmler über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten 15.05.1940

Einige Gedanken über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten.

Bei der Behandlung der Fremdvölkischen im Osten müssen wir darauf sehen, so viel wie möglich einzelne Völkerschaften anzuerkennen und zu pflegen, also neben den Polen und Juden die Ukrainer, die Weißrussen, die Goralen, die Lemken und die Kaschuben. Wenn sonst noch irgendwo Volkssplitter zu finden sind, auch diese.

Ich will damit sagen, daß wir nicht nur das größte Interesse daran haben, die Bevölkerung des Ostens nicht zu einen, sondern im Gegenteil in möglichst viele Teile und Splitter zu zergliedern.

Aber auch innerhalb der Völkerschaften selbst haben wir nicht das Interesse, diese zu Einheit und Größe zu führen ihnen vielleicht allmählich Nationalbewusstsein und nationale Kultur beizubringen sondern sie in unzählige kleine Splitter und Partikel aufzulösen.

Die Angehörigen aller dieser Völkerschaften, insbesondere der kleinen, wollen wir selbstverständlich in den Stellen von Polizeibeamten und Bürgermeistern verwenden.

Spitzen in solchen Völkerschaften dürfen nur die Bürgermeister und die örtlichen Polizeibehörden sein; bei den Goralen die einzelnen, sich ohnehin schon befehdenden Häuptlinge und Sippenältesten. Eine Zusammenfassung nach oben darf es nicht geben, denn nur dadurch, daß wir diesen ganzen Völkerbrei des Generalgouvernements von 15 Millionen und die 8 Millionen der Ostprovinzen auflösen, wird es uns möglich sein, die rassische Siebung durchzuführen, die das Fundament in unseren Erwägungen sein muß, die rassisch Wertvollen aus diesem Brei herauszufischen, nach Deutschland zu tun, um sie dort zu assimilieren.

Schon in ganz wenigen Jahren - ich stelle mir vor, in 4 bis 5 Jahren muß beispielsweise der Begriff der Kaschuben unbekannt sein, da es dann ein kaschubisches Volk nicht mehr gibt (das trifft besonders auch für die Westpreußen zu). Den Begriff Juden hoffe ich, durch die Möglichkeit einer großen Auswanderung sämtlicher Juden nach Afrika oder sonst in eine Kolonie völlig auslöschen zu sehen. Es muß in einer etwas längeren Zeit auch möglich sein, in unserem Gebiet die Volksbegriffe der Ukrainer, Goralen und Lemken verschwinden zu lassen. Dasselbe, was für diese Splittervölker gesagt ist, gilt in dem entsprechend größeren Rahmen für die Polen.

Eine grundsätzliche Frage bei der Lösung aller dieser Probleme ist die Schulfrage und damit die Frage der Sichtung und Siebung der Jugend. Für die nichtdeutsche Bevölkerung des Ostens darf es keine höhere Schule geben als die vierklassige Volksschule. Das Ziel dieser Volksschule hat lediglich zu sein:

Einfaches Rechnen bis höchstens 500, Schreiben des Namens, eine Lehre, daß es ein göttliches Gebot ist, den Deutschen gehorsam zu sein und ehrlich, fleißig und brav zu sein. Lesen halte ich nicht für erforderlich.

Außer dieser Schule darf es im Osten überhaupt keine Schulen geben. Eltern, die ihren Kindern von vorneherein eine bessere Schulbildung sowohl in der Volksschule als auch später an einer höheren Schule vermitteln wollen, müssen dazu einen Antrag bei den Höheren SS- und Polizeiführern stellen. Der Antrag wird in erster Linie danach entschieden, ob das Kind rassistisch tadellos und unseren Bedingungen entsprechend ist. Erkennen wir ein solches Kind als unser Blut an, so wird den Eltern eröffnet, daß das Kind auf eine Schule nach Deutschland kommt und für Dauer in Deutschland bleibt.

So grausam und tragisch jeder einzelne Fall sein mag, so ist diese Methode, wenn man die bolschewistische Methode der physischen Ausrottung eines Volkes aus innerer Überzeugung als ungermanisch und unmöglich ablehnt, doch die mildeste und beste.

Die Eltern dieser Kinder guten Blutes werden vor die Wahl gestellt, entweder das Kind herzugeben - sie werden dann wahrscheinlich keine weiteren Kinder mehr erzeugen, sodaß die Gefahr, daß dieses Untermenschenvolk des Ostens durch solche Menschen guten Blutes eine für uns gefährliche, da ebenbürtige Führerschicht erhält, erlischt oder die Eltern verpflichten sich, nach Deutschland zu gehen und dort loyale Staatsbürger zu werden. Eine starke Handhabe, die man ihnen gegenüber hat, ist die Liebe zu ihrem Kind, dessen Zukunft und dessen Ausbildung von der Loyalität der Eltern abhängt. Abgesehen von der Prüfung der Gesuche, die die Eltern um eine bessere Schulbildung stellen, erfolgt jährlich insgesamt bei allen 6- bis 10Jährigen eine Siebung aller Kinder des Generalgouvernements nach blutlich Wertvollen und Nichtwertvollen. Die als wertvoll Ausgesiebten werden in der gleichen Weise behandelt wie die Kinder, die auf Grund des genehmigten Gesuches ihrer Eltern zugelassen wurden. Als gefühls- und verstandesmäßig selbstverständlich erachte ich es, daß die Kinder und die Eltern in dem Augenblick, wo sie nach Deutschland kommen, in den Schulen und im Leben nicht wie Aussätzige behandelt werden, sondern nach Änderung ihres Namens in das deutsche Leben - bei aller Aufmerksamkeit und Wachsamkeit, die man ihnen widmen muß, - vertrauensvoll eingebaut werden. Es darf nicht so sein, daß die Kinder sich wie ausgestoßen fühlen, denn wir glauben doch an dieses unser eigenes Blut, das durch die Irrtümer deutscher Geschichte in eine fremde Nationalität hineingeflossen ist, und sind überzeugt, daß unsere Weltanschauung und unsere Ideale in der rassistisch gleichen Seele dieser Kinder Widerhall finden werden. Hier muß aber dann vor allem von den Lehrern und von den Führern in der HJ. ein ganzer Strich gezogen werden, und es darf niemals wie in der Vergangenheit bei den Elsaß-Lothringern der Fehler gemacht werden, daß man einesteils die Menschen als Deutsche gewinnen will und sie anderenteils bei jeder Gelegenheit durch Mißtrauen und Beschimpfung in ihrem menschlichen Wert, Stolz und Ehrgefühl kränkt und abstößt. Beschimpfungen wie "Polacke" oder "Ukrainer" oder ähnliches müssen unmöglich sein.

Die Erziehung hat in einer Vorschule zu erfolgen, nach deren 4 Klassen man dann entscheiden kann, ob man die Kinder weiter in die deutsche Volksschule gehen läßt oder ob man sie einer nationalpolitischen Erziehungsanstalt zuführt.

Die Bevölkerung des Generalgouvernements setzt sich dann zwangsläufig nach einer konsequenten Durchführung dieser Maßnahmen im Laufe der nächsten 10 Jahre aus einer verbleibenden minderwertigen Bevölkerung, die noch durch abgeschobene Bevölkerung der Ostprovinzen sowie all der Teile des deutschen Reiches, die dieselbe rassische und menschliche Art haben (Teile, z. B. der Sorben und Wenden), zusammen.

Diese Bevölkerung wird als führerloses Arbeitsvolk zur Verfügung stehen und Deutschland jährlich Wanderarbeiter und Arbeiter für besondere Arbeitsvorkommen (Straßen, Steinbrüche, Bauten), stellen; sie wird selbst dabei mehr zu essen und zu leben haben als unter der polnischen Herrschaft und bei eigener Kulturlosigkeit unter der strengen, konsequenten und gerechten Leitung des deutschen Volkes berufen sein, an dessen ewigen Kulturtaten und Bauwerken mitzuarbeiten und diese, was die Menge der groben Arbeit anlangt, vielleicht erst ermöglichen.

Reinhard Kühnl, *Der Deutsche Faschismus in Quellen und Dokumenten* (derde druk; Keulen 1978).

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Afbeelding cover: fragment van de cover van het magazine *Gioventu Fascista* uit 1931

Opname Bob Kommer (Ypenburg, december 2024)
Stem Inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2025 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 279 7
NUR 686, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.